

Steevast 2012

JAARUITGAVE VAN DE VERENIGING OUD ENKHUIZEN

Inhoud

- 5 Voorwoord
Klaas Koeman
- 6 Siervuurklokken in Enkhuizen en West-Friesland,
een spiegel van de samenleving in de Gouden Eeuw?
Michiel H. Bartels
- 31 De NSB in bezet Enkhuizen
Bram van Tongeren
- 40 De bedevaart naar St. Gummarus in Lier
Christiaan Schrickx (Archeologie West-Friesland)
- 50 Mijn naamgenoot
A.G. de Vries-Lub
- 60 De herontdekte tekeningen van het Weeshuis en de Librije,
gemaakt door J.P.C. Grolman (1841-1927)
P. Krijnen
- 65 Dateringsonderzoek aan drie Enkhuizer monumenten
Dieuwertje Duijn – Archeologie West-Friesland en Stichting RING
- 72 Kort verslag van het bouwhistorisch onderzoek in Enkhuizen in 2011
Klaas Koeman, Gerrit Vermeer
- 76 Enkhuizer geschiedenis kleurrijk verzameld (2)
G. van Dijk en P.W. de Lange
- 80 Tussen 't Noord en 't Suud
Over de vroegste bouwgeschiedenis van de Zuiderkerk te Enkhuizen
Jaap Keppel
- 93 Archeologische kroniek over het jaar 2011
Opgraving 'De Vijzeltuin'
Christiaan Schrickx (Archeologie West-Friesland)
- 100 Bier en bierbrouwerijen in Enkhuizen. II
Nieuwe feiten
P.J. de Vries
- 106 Kroniek van Enkhuizen over het jaar 1912
E.C. de Vries
- 108 Kroniek van Enkhuizen over het jaar 2011
E.C. de Vries

Secretariaat: Westerstraat 158 1601 AN Enkhuizen
 Postrekening penningmeester: 451925 (Enkhuizen)
 Redactie: J. de Bruin, K. Koeman, H. Lubbers, A.G. de Vries-Lub,
 E.C. de Vries, P.J. de Vries
 E-mail: steevast@oudenkhuizen.nl
 Omslagontwerp: The Image Firm, Enkhuizen
 Vormgeving/DTP: Joke Barends
 Beeldbewerking: Eric Wolkers
 ISBN/EAN: 978-90-79704-00-2
 Technische realisatie: Drukkerij Bijto, Enkhuizen
 © 2012 Vereniging Oud Enkhuizen

Voorwoord

Klaas Koeman

Ruim een jaar geleden kreeg Oud Enkhuizen een tekening aangeboden van de meisjesslaapzaal van het oude weeshuis in de Westerstraat. Als extraatje bleek er op de achterkant van het papier een tekening van de Librije te staan. Uiteraard hebben we de tekeningen gekocht. De aanbieder bleek ook bereid een artikel te schrijven over de maker van de tekeningen, J.P.C. Grollman, een artikel te schrijven. De tekeningen zijn uiterst kwetsbaar door het gebruikte hele dunne papier. We kunnen ze niet in Westerstraat 158 tentoonstellen en worden in het archief in Hoorn veilig opgeborgen.

Dendrochronologisch onderzoek is al een paar jaar één van de middelen die archeologen kunnen inzetten om een houten object nauwkeurig te dateren. Voor het eerst is dit middel ook in Enkhuizen gebruikt. De vereniging heeft daartoe het initiatief genomen, en de eerste onderzoeken betaald. Uiteraard onder voorwaarde dat de eerste resultaten in Steevast gepubliceerd zullen worden: in dit nummer de opvallende uitkomsten van dit onderzoek.

Onderwerpen die met de oorlog en de bezetting te maken hebben liggen vaak gevoelig. Bram van Tongeren heeft in het kader van zijn geschiedenisstudie een onderzoek gedaan naar de NSB in Enkhuizen. Hij is erin geslaagd om een evenwichtig en terughoudend artikel te schrijven over dit precaire onderwerp. Minder gevoelig, maar wel een beetje persoonlijk is het artikel van Aaf de Vries-Lub over haar achttiende eeuwse naamgenoot Aafje Lub.

En verder? De bedevaart naar Lier en vuurklokken uit Enkhuizen, maar ook, zoals elk jaar, de kroniek over het jaar 2011.

Siervuurklokken in Enkhuizen en West-Friesland,

een spiegel van de samenleving in de Gouden Eeuw?

Michiel H. Bartels¹

Inleiding²

Misschien wel de meest opvallende en uitgewerkte vorm in het lokale aardewerk van Enkhuizen en de rest van West-Friesland is de siervuurklok. Voor Enkhuizen is de klok met als centrale voorstelling de Enkhuizer Stedenmaagd die het wapenschild met de drie gekroonde haringen vasthoudt, het meest in het oog springend. Met hun mooie groene of rode kleur en hun omvang, meer dan 45 cm hoog en 30 cm breed, zijn siervuurklokken binnen de archeologische opgravingen een herkenbare vondst. Veel ervan zijn versierd met talrijke appliques, voorgevormde stukjes klei die op de hoofdvorm zijn geplakt. Juist deze 'plaatjes' laten het verleden spreken doordat zij het verhaal van de levensstijl en denkbeelden van de bewoners van Enkhuizen en West-Friesland tonen. Daarnaast vallen de klokken op door hun mooie groene of rode kleur.

Siervuurklokken onderscheiden zich van vuurklokken, omdat deze niet zijn gebruikt om het haardvuur af te dekken, maar uitsluitend als pronkobject dienden. Het blijkt dat niet alleen in de reguliere opgravingen van de laatste jaren, maar ook in talrijke particuliere en museale collecties fragmenten of volledige vuurklokken voorkomen. Dat maakt het mogelijk om voor het eerst deze objecten en hun context te vergelijken en op archeologische, iconografische en historische basis tot uitspraken over de sociale en economische achtergrond van deze gebruiksvoorwerpen en hun gebruikers te komen. De vraag die getracht wordt te beantwoorden is waarom juist in en nabij

Enkhuizen de vuurklokken het uitbundigst zijn versierd maar ook waarom deze slechts in een vrij korte periode voorkomen. Tevens wordt getracht te achterhalen waar deze klokken zijn gemaakt. Ook wordt bekeken hoe en waarom de klokken in Hoorn, Medemblik, op het Westfriesse platteland maar ook in Waterland en Friesland van elkaar verschillen. Daarnaast is er de vraag wat de Enkhuizenaren en Westfriezen ertoe aanzette met deze klokken hun woningen te versieren.

In deze studie zullen de echte vuurklokken, die daadwerkelijk voor het afdekken van een smeulend haardvuur zijn gebruikt, buiten beschouwing blijven. Deze komen vanaf de 13de tot ver in de 19e eeuw voor en hebben roet aan de binnenzijde. Daarnaast zullen de siervuurklokken van Noord-Hollands Slibaardewerk, met sgrafftotechniek, ringeloortechneik en snijwerk niet worden behandeld omdat zij weliswaar in West-Friesland en Enkhuizen voorkomen en gemaakt zijn, maar niet regiospecifiek worden geacht.³ Ook de Friese vuurklokken uit de 18de en 19de eeuw en poppenhuisgoed-siervuurklokken blijven buiten beschouwing.

Vuurklokken, gebruik en voorkomen

Een vuurklok is een komvormige of conische, ronde of halfronde stulp van keramiek.⁴ In de klok zitten één of meerdere kleine ventilatiegaten om zuurstof toe te laten. De vuurklok werd geplaatst over wat er aan het eind van de dag aan smeulend haardvuur overbleef. Zo zorgde men dat de haard doorsmeulde zonder dat brandgevaar ontstond. De volgende ochtend kon dan met de sintels van de vorige dag de haard weer worden opgerakeld.⁵ Het onderzoek van vuurklokken in Nederland voor de late middeleeuwen staat nog in de kinderschoenen, voor Vlaanderen zijn bruikbare lokale typologieën.⁶

Waar de ronde vuurklok zeer stabiel in de haardpartij stond, bleek de siervuurklok juist wankel. Door zijn halfronde vorm en vaak naar achter hellende top, viel deze snel om. Doordat de klok op een drukke plek in het huis stond, in of naast de haard, zat een ongeluk in een klein hoekje.

Grootte, gewicht en breekbaarheid van de klok leidde ertoe dat wanneer deze eenmaal omviel, hij kapot ging en in scherven werd weggegooid. Gerepareerde klokken met bijvoorbeeld kramgaten zijn nog niet teruggevonden. De scherven zijn daarom in primaire context vaak vrij groot van formaat. De groene siervuurklokken van wit of roze bakkende klei lijken typerend

¹ Een eerdere versie van dit artikel is gepubliceerd in Westerheem (zie: Bartels 2012A). Sinds 2011 heeft het onderzoek zich voortgezet en verdiept. Dit artikel is toegespitst op de Enkhuizer siervuurklokken.

² Met dank aan Kees Kiestra voor de logistieke operaties, Christiaan Schrickx en Dieuwertje Duijn (Archeologie West-Friesland) voor ondersteuning en discussie over de vuurklokken, Frans Laurentius voor het delen van zijn brede kennis omtrent dit onderwerp, de familie Harsveld, Erik Walsmit, Vereniging Oud Medemblik, Co de Rijcke, Cees Veeken, Frank Pennekamp, Sjaak Jong, Timo Perger, Monique van Veen, Margriet Talstra, Ranjith Jayasena, Siem Willems, Daniel de Vree, Valentijn van den Brink, Gerard Graas, AWN-Haarlem, de familie Dekker, Broek in Waterland en Hugo ter Avest.

³ Venhuis, 1997, 20-22.

⁴ De Kleijn, 1986, 173-178. De Kleijn 1959, 35-42.

⁵ Bartels, 1999, 110.

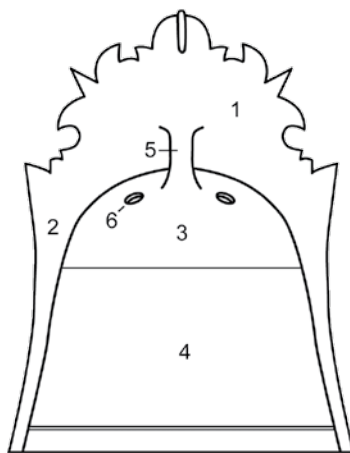
⁶ De Grootte, 2008, 126-127, 280-284, voor de 13-15de eeuw. Daarna zijn vuurklokken in het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom vrijwel verdwenen.

voor West-Friesland en Holland. Roodbakkende klokken met een witte sliblaag (engobe) zijn minder talrijk. Daarnaast komen ook rode siervuurklokken voor. Deze zijn vooralsnog zeldzamer dan de groene, maar minstens even fraai versierd en bevatten vergelijkbare techniek en thematiek. Tevens worden ook ongedecoreerde siervuurklokken in wit- en roodbakend aardewerk aangetroffen. De ongedecoreerde of spaarzaam gedecoreerde stukken laten vaak wel het basis-boetseerwerk als stafbanden of kabels, duimindrukken, krastechniek en soms reliëfstempels zien. Appliques ontbreken echter. Hybriden zoals groene klokken met ringeloor en appliques in rood, wit of groen zijn zeldzaam.

De versiering op de siervuurklok is meestal symmetrisch. Als technische onderdelen van de vuurklok worden onderscheiden: de kam, het bovenste vlakke deel van de klok; de wangen, de vlakke delen aan beide zijanten; de kap, het bolle deel bovenop de conus van de klok; en tenslotte de conus, het holle taps uitlopende deel van de klok. Op de kap zit een greep en meestal twee ventilatiegaten. De vlakke delen zijn in een mal gemaakt. De holle delen zijn op de schijf gedraaid en later bijgesneden. Daarna zijn alle onderdelen gemonteerd, geboetseerd, voorzien van appliques, vervolgens geglazuurd met loodglazuur met of zonder koperoxide en tenslotte gebakken. Klokken van rood aardewerk hebben soms een witte sliblaag. De scherpte van de appliques hangt samen met het gebruik en de kwaliteit van de mal en de kunde van de maker.

De groene siervuurklok uit de collectie van het Zuiderzeemuseum (1600-1625).

Technische benaming van de onderdelen van de siervuurklok: 1: kam, 2: wang, 3: kap, 4: conus, 5: greep, 6: ventilatiegaten.

Enkhuizen centraal

Tijdens graafoactiviteiten in het verleden zijn veel fragmenten van siervuurklokken gevonden. In 1927 werden de eerste opgegraven fragmenten het Westfries Museum binnengedragen. De eerste gepubliceerde fragmenten van klokken werden opgegraven op het huidige parkeerterrein van de Albert Heijn supermarkt aan de Molenweg-Noorderboerenvaart. Het betrof hier stukken met driepasappliques en de dubbelkoppige adelaar. Op dit terrein werden veel vondsten uit de Gouden Eeuw gedaan.⁷ Veel van deze vondsten uit de jaren 1950-1975 zijn in diverse verzamelingen beland, zoals die van het Zuiderzeemuseum en de Enkhuizer Stadhuiscollectie. Uit deze vondsten bleek al dat het 'Enkhuizer' type siervuurklok uitzonderlijk rijk gedecoreerd was en daarmee afweek van alle andere types. Vooral de aanwezigheid van veel grote en zeer veel kleine appliques mag kenmerkend worden genoemd.

Binnen dit Enkhuizer type siervuurklok is een systematiek in de decoratiewijze te onderscheiden. Het draait vooral om de hoofdapplique op de kap onder de greep. Dit is bijvoorbeeld het Enkhuizer stadswapen of de dubbelkoppige adelaar. Van de tweede orde zijn de appliques op de kam, dit kunnen tal van onderwerpen als mensenhooften, huizen, bloemen en Bijbelse voorstellingen zijn. Op de derde plaats in de orde staan ornamenten of repeterende appliques als engeltjes of ruiters die op de wang, kap en lagere delen van de conus staan afgebeeld. Van de vierde orde zijn de talloze kleine appliques die meestal symmetrisch over de hele vorm zijn verspreid. Dit zijn vormen als braamnoppen en bloemen. Verder komen systematisch over de conus horizontale hoepels voor. Soms is een van deze hoepels uitgewerkt in een geboetseerde 'koffieboon' rand.

De groene Enkhuizer siervuurklok

In de afgelopen decennia is een behoorlijk aantal fragmenten van vuurklokken, sommige nagenoeg compleet, in de bodem van Enkhuizen, het Westeinde, Bovenkarspel en Grootebroek aangetroffen. Van dit type zijn nu meerdere, deels gerestaureerde exemplaren bekend.

Tot op heden zijn binnen het onderzoek vijf exemplaren gevonden waarbij het Enkhuizer stadswapen centraal staat. Daarvan komen er twee uit Enkhuizen, een uit Bovenkarspel, een uit Broek in Waterland en een van onbekende herkomst. De vijf klokken kennen een centrale voorstelling, het belangrijkste element van de klok. Het is de Stedenmaagd van Enkhuizen. Tot nu zijn twee verschillende stedenmaagden te herkennen.

⁷ Hijmersma, 1977, 8-9.

Applique met de Enkhuizer Stedenmaagd, variant 1 (1600-1625).

Applique met de Enkhuizer Stedenmaagd, variant 2 (1600-1625).

Stedenmaagd variant 1: een applique met de Stedenmaagd met op haar hoofd een vrij platte muts. Zij draagt een getailleerd jakje met een open, brede kraag. Het jakje heeft halflange pofmouwen. Tussen haar heupen en enkels houdt zij het wapenschild van Enkhuizen vast, haar handen zijn nauwelijks te zien. Op het schild staan drie naar links zwemmende vissen, haringen, met boven de staart elk een vijfpuntige ster en boven de kop een driepuntige kroon. Boven de bovenste haring is de ster slecht te zien. Het wapenschild is symmetrisch en fraai uitgetand met een arcering langs het schild. De rok begint vlak boven het schild en loopt smal uit onder het schild en kent aan beide zijden verticale plooien. Schoenen of voeten kunnen daar onderuit steeken. Vier vuurklokken met deze variant zijn binnen het onderzoek herkend. Stedenmaagd variant 2: Zij heeft een schild met rechte, dikke haringen met alleen een kroon. De handen van de stedenmaagd zijn zeer groot. Haar rok steekt niet onder het schild uit. Onderaan het wapenschild in de punt staat een letter, een omgekeerde 'C'.

De vuurklok uit Bovenkarspel is opgegraven in een gedempte huissloot naast een perceel aan de zuidzijde van Hoofdstraat, het dorpslint van Stede Broec,

nabij de gemeentegrens met Enkhuizen. De roodbakkende, grote siervuurklok heeft witbakkende appliques en is overgoten met witte slib.⁸ Twee 'Turkenkoppen', staan op elke zijde van de kam. De personen hebben op het hoofd een soort tulband, een rechte neus en een fraai gemodelleerde snorrenbaard. Aan weerszijden is centraal een applique van de Zondeval met een bebaarde Adam en Eva met de slang bij de Boom van Goed en Kwaad te zien.

De tweede vuurklok met het Enkhuizer wapen is vermoedelijk gevonden in Enkhuizen en nu aanwezig in de collectie van het Zuiderzeemuseum.⁹

Centraal op de kam staat een haan, het teken van waakzaamheid, tussen looftakken met een schakelketting met het vuurslagmotief. Zowel links als rechts van de haan staan afbeeldingen van een dubbelkoppige adelaar met daartussen een keizerskroon. Op beide wangen is een staande Ionische zuil te zien. Dit refereert aan de Zuilen van Hercules uit de Romeinse mythologie. De derde klok is opgegraven aan het Havenrak in Broek in Waterland. Deze heeft alle kenmerken van de Enkhuizer vuurklok, inclusief de stedenmaagd van de eerste variant en veel kleine knoopappliques met puncircels en

Een van de twee 'Turkenkoppen' op de siervuurklok uit Bovenkarspel.

De Zondeval, Adam en Eva bij de boom.

De dubbelkoppige adelaar met kroon.

⁸ Particuliere collectie.

⁹ NN 1994, 16. Inventarisnummer 9414.

De Stedenmaagd op de vuurklok gevonden in Broek in Waterland (variant 1).

Enkhuizer vuurklok met dubbele trapgevel, de leeuw in de Hollandse tuin, ruiters en een 'koffieboon' rand (1575-1600).

Applique van twee huizen met trapgevel in roze bakkend aardewerk (1575-1600).

Ruiter met lans op galopperend paard.

vierpasknoppen.¹⁰ De vierde vuurklok heeft een onbekende herkomst en is van een zeer witbakkende kleisoort.¹¹ Centraal staat weer de stedenmaagd van de eerste variant. Links daarvan komen kleine vierpasknoppen voor en rechts daarvan puntcirkelnoppen. De kam ontbreekt geheel.

De vijfde vuurklok is opgegraven tijdens rioolwerkzaamheden rond 1996 aan

¹⁰ Niemijer 1990, 2.

¹¹ Collectie Antiekhandel Anterieur (Ron Meerman) Leiden.

De Leeuw in de Hollandse Tuin.

Applique met de dubbelkoppige adelaar van de Molenweg 7, voor 1592.

de rand van de in de Enkhuizer binnenstad en heeft als applique de tweede variant van de stedenmaagd. Op de bovenkant van de kam staat een dubbel huis met trapgevel. Daarnaast staat aan weerszijden de leeuw in de Hollandse tuin. Op de conus staan ruiters te paard. Opmerkelijk genoeg ontbreken hier de kleine, ronde appliques. Mogelijk is dit een indicatie dat deze klok van vroegere datum is, voor 1600, dan de hoogversierde klokken. De vuurklok is weliswaar gebroken aangetroffen, maar geheel compleet en valt op door het ontbreken van ventilatiegaten. Bij vier van de klokken ontbreekt de roetaanslag aan de binnenzijde. Tevens hebben ze aan de onderzijde enige slijtsproen.

Van dezelfde vorm maar met een andere centrale voorstelling zijn nagenoeg complete en fragmenten van vuurklokken in Enkhuizen gevonden. Uit oudere en recente reguliere opgravingen in Enkhuizen zijn vele fragmenten van siervuurklokken bekend. Veel daarvan, zoals een fragment opgegraven aan de Molenweg in 2010, laten de dubbelkoppige adelaar zien.¹² Uit de Enkhuizer Stadhuiscollectie is een klok met als centrale voorstelling een grote rechthoekige applique van Adam en Eva bij de boom gevonden. Binnen het lopende onderzoek kan worden geconstateerd dat de hoeveelheid verschillende

¹² Duijn, 2011A, 225 (Vijzeltuin West, kort na 1580), 231 (Molenweg), 237 (De Baan 1), 240 en 245 (De Baan 2). Duijn, 2011B.

Fragment van een vuurklok met de afbeelding van een satyr of duivel met fallus.

appliques groot is. Daarom is alleen het vermelden van een aantal bijzondere voorstellingen nu mogelijk. Uit een kleine opgraving in 2012 aan de Westerstraat 113 werd een deel van de conus van de klok met de voorstelling van een satyr met een flinke fallus gevonden. Deze erotiserende voorstelling van duidelijk Grieks-Romeinse snit, mag uitzonderlijk worden genoemd.

Het tweede Enkhuizer type siervuurklok is van roodbakend aardewerk. Deze klokken zijn zorgvuldiger en gedetailleerder gemaakt. Complete klokken van dit type ontbreken echter. Een groot fragment van een kam is gevonden in de opgraving in 2011 achter de Vijzelstraat. De witte appliques contrasteren met het rood van de klok. De kam is niet sierlijk bijgesneden zoals latere types, maar vertoont de strakke renaissancekenmerken die in de

Rechthoekig applique met Adam en Eva bij de boom (1600-1625), bodenvondst Enkhuizen.

Kam van een roodbakende siervuurklok van voor 1585 met renaissancegevel uit de opgraving Vijzeltuin-West (2011).

Kleurrijke muzikanten op de onderrand van een roodbakende vuurklok. Vedel en schalmei.

periode 1560-1585 kunnen worden geplaatst. Centraal staan drie pilasters met daartussen rolwerk. Onder de pilasters zijn leeuwenkopjes te zien. Onder deze elementen bevinden zich twee medaillonkoppen. Het laagste stuk rolwerk eindigt in een klassieke en-face kop van een persoon. De greep, waar waarschijnlijk een leeuw met wapenschild op stond, is afgebroken. Op de kap zit een festoen. Een tweede fragment van exact dit type klok is een kleine scherf, gevonden in de Harpstraat. Uit de Stadhuiscollectie is een onderkant van een dergelijke klok afkomstig met daarop muzikanten: een trommelaar, vedel-, schalmei- en dwarsfluitspeler.

Siervuurklokken in overig West-Friesland, Holland en Friesland

Ook in De Streek (Bovenkarspel, Grootebroek, Lutjebroek) zijn uit talloze contexten diverse fragmenten bekend met allerlei wereldlijke, figuratieve en Bijbelse voorstellingen.¹³ Ook stadswapens van Emden en Amsterdam zijn aangetroffen. Het wapen van Emden is de zogenaamde 'Engel op de Muur'. Emden is voor West-Friesland in de vroegste fase van de Opstand een belangrijke plaats. Protestantse vluchtelingen uit Hoorn en Enkhuizen vonden hier een veilig toevluchtsoord. Het leger en de vloot van de Oranjes gebruikten deze stad om zich te hergroeperen na verlies of te verzamelen voor een aanval. Veel families in het calvinistische Emden en de Westfriese steden hadden in de periode 1560-1600 een sterke band. De klokken in De Streek verschillen niet van die uit Enkhuizen.

Door een gering aantal systematische opgravingen, is hiervan echter weinig sluitend bewijs.

Een applique gevonden in Bovenkarspel met het wapen van Emden 'Engel op de Muur'.

¹³ Zoals uit de collectie Boon van de Hoofdstraat 150 uit Bovenkarspel, zie: Bartels, 2010B, 57-59. De meeste fragmenten zijn echter ongepubliceerd of vanwege bekende oorzaken elders aanwezig.

Verspreiding van siervuurklokken in West-Friesland en Holland.

1 = Noordzee, 2 = Zuiderzee, 3= Het IJ, kartellijn = Westfriese Omringdijk.

De Hoornse huishoudens gebruiken in de periode 1550-1650 eveneens versierde vuurklokken. Deze wijken qua kleur en vorm nauwelijks af van de Enkhuizer types. De decoratie is echter veel soberder, alhoewel elementen die in Enkhuizen als decor worden gebruikt in Hoorn ook voorkomen maar dan sparsamer. Typisch voor Hoorn zijn de waakhoorns -het stadswapen- die op de kammen en kappen van de klokken voorkomen en eenvoudige bloemmotieven als margrietten.¹⁴ Ook rode siervuurklokken zonder decoratie zijn aangetroffen.

Medemblik is wat betreft deze periode nog nauwelijks onderzocht.

De weinige, bekende vondsten duiden ook hier op een iets van Enkhuizen afwijkende vormtraditie. De klokken lijken vooral wat betreft vorm en

¹⁴ Vindplaatsen zijn de Karperkuil (vroeg 17de eeuw), rond 1590 en gronddump aan de zuidzijde van het Oostereiland.

De kam van een sober gedecoreerde siervuurklok uit de Karperkuil te Hoorn, vroeg 17de eeuw.

Kam van een vuurklok met het stadswapen van Hoorn uit de stortlagen van het Oostereiland.

Fragment van een siervuurklok met de afbeelding van Het Lam Gods uit de stortlagen van het Gedempt Achterom 45 te Medemblik, sluitdatum 1595-1600.

omvang forser. De appliques zijn groter en laten net zoals in Enkhuizen de afbeeldingen van heersers en de dubbelkoppige adelaar zien. Uit de opgraving van 2012 aan het Gedempt Achterom 45 komt uit een stortlaag van rond 1595/1600 een fragment met daarop het Lam Gods (Agnus Dei).

Op het platteland in Midden West-Friesland, het gebied Zwaagdijk, Wognum en De Gouwe, zijn enkele fraaie klokken en fragmenten daarvan bekend.

Nagenoeg complete siervuurklok gevonden in een huissloot aan de Westeinderweg te Wognum, 1600-1640.

De vuurklok van boerderij Hooghoutwout en De Weere, is in delen maar compleet gevonden in een huissloot, 1600-1640.

Aan de Westeinderweg in Wognum is een complete klok opgegraven die zowel in kleur als in vorm afwijkt van het Enkhuizer type. Deze klok is lager en breder en net zoals de klokken uit Hoorn, sober versierd. De centrale afbeelding op de kap is een persoon met een groot hoofddeksel. Op de conus zijn twee rijen met 'zittende vrouwtjes' aangebracht. Op de wangen zijn ook hier de Pilaren van Hercules afgebeeld. De kleur van het glazuur is lichter groen. Deze klok kan gezien de daarbij aangetroffen majolica in de periode 1600-1625 worden gedateerd.

In een halverwege de 17de eeuw dichtgeworpen erfsloot van de monumentale stolpboerderij 'Hoochhoutwout' in De Gouwe is eveneens een complete klok gevonden. Deze vertoont vergelijkbare kenmerken met de klok uit Wognum en is nog soberder van versiering dan de Hoornse decoratietraditie. De kam van de klok is echter fraai uitgewerkt. De appliques zijn bescheiden van afmeting. Onder de greep is centraal het gezicht van een man te zien. Op de kam komen 'zittende vrouwtjes' voor, Franse lelies en bloempotten. Onderaan de conus zijn in een golflijn hoepels geboetseerd.¹⁵ De fragmenten uit Zwaagdijk en omgeving zijn nog niet geïnventariseerd, maar van veel huis-

¹⁵ De Rijcke, 2001, 26-32. De Rijcke, 2004, 60.

percelen zijn delen van klokken afkomstig.¹⁶ Een daarvan is een midi-sier-vuurklok. Deze werd per paar als huwelijksgeschenk aan echtelieden gegeven.

Een midi-siervuurklok uit Zwaagdijk vormt de helft van een paar gegeven als huwelijksgeschenk (1600-1640).

In zuidoostelijk West-Friesland, Venhuizen, Hem en Schellinkhout worden regelmatig fragmenten aangetroffen.¹⁷ Ook in de regio rond Alkmaar, in het uiterste westen van West-Friesland, worden siervuurklokken gevonden. In Alkmaar komen met enige regelmaat groene siervuurklokken voor. Een fraai exemplaar is versierd met het stadswapen van Alkmaar, klauwende leeuwen en grote ronde centrale appliques. De hoofdvorm is sterk verwant aan het Enkhuizer type.¹⁸

In Waterland en de Zaanstreek werden vuurklokken intensief gebruikt. Uit onderzoek zijn diverse, complete exemplaren en fragmenten bekend. Het onderzoek van huizen aan de Hogendijk-St-Nicolaasstraat in Zaandam in 1996 leverde diverse fragmenten van witbakkende klokken op. Daaronder bevonden zich

een tweetal appliques van het Wapen van West-Friesland, herkenbaar aan de twee klauwende leeuwen met de vijf blokjes voor de vijf Westfriese steden. Deze waren echter wel in spiegelbeeld aangebracht.

Vreemd genoeg zijn in West-Friesland zelf deze appliques nog niet aangetroffen. Ook roodbakkende klokken met witte slib en groen glazuur zijn in de Zaanstreek gevonden. Uit het project Purmerend-Melkweg is eveneens een roodbakkende klok met witte slib en groen glazuur afkomstig met daarop de bekende voorstelling van de klauwende leeuw met zwaard in de Hollandse Tuin. Van het project Saendelft-Oost in Assendelft is een laat type siervuurklok aangetroffen met een vrij simpele kanteel-vertanding op de kam. Het fraaie snijwerk van rond 1600 ontbreekt hier. Uit Jisp komt een witbakkende vuurklok met alleen loodglazuur en daarop noppendecors en een vogel of fabeldier en Maria met kind. De appliques zijn met groen glazuur geaccentu-

¹⁶ Mondelinge mededeling Sjaak Jong, Archeologische Werkgroep De Cromme Leek.

¹⁷ Eigen waarneming, onderzoek in bewerking van diverse projecten Archeologie West-Friesland en amateurcollecties.

¹⁸ Ostkamp, 2004, 124-125.

Applique Wapen van West-Friesland, in spiegelbeeld, gevonden aan de Dorpsstraat 33-35 te Jisp.

Een roodbakkende siervuurklok met witbakkende applique met daarop de gevangenneming van Susanna.

eerd.¹⁹ Deze decoratietraditie is mogelijk te plaatsen in de periode 1550-1575 en vormt de opmaat tot grote, groene vuurklokken. Uit Oostzaan, de huidige Amsterdamse Molenwijk, is een exemplaar bekend met het wapen van de stad Sneek.²⁰

In Broek in Waterland, een welvarend dorp van veehouders in het veengebied ten noorden van Amsterdam is een aantal klokken gevonden. Het exemplaar met het Enkhuizer wapen, werd boven al beschreven. Tevens is een roodbakkend exemplaar met daarop een grote applique van de gevangenneming van Suzanna (Daniel: 13) bekend, een geliefd thema ook van contemporaine schilders.²¹ Ook is in dezelfde sloot een groene siervuurklok met een andere vorm en decor aangetroffen. De hoofdvorm is ranker en glooiender dan de Westfriese types. De roodbakkende klei heeft een witte engobe en een appel-groen glazuur, anders dan het diepe groen uit West-Friesland. De klok is even hoog als de Westfriese types, maar veel smaller aan de voet, de greep is onversierd, op de kam zijn kleine snavels en kuifwerk uitgesneden, detaillering ontbreekt op de wangen. In plaats van appliques zijn stempels gebruikt. Dit zijn ronde wafelstempels in groepjes van vier of vijf stuks. Deze klok van het 'Waterlandse' type heeft geen ventilatiegaten en inwendig ontbreekt roet.

¹⁹ Project Jisp-Dorpsstraat 33-35 uit 2005.

²⁰ NN, Geschiedenis van de Molenwijk, deel 4.

²¹ Niemeijer, 1990, 2. De voorwerpen zijn door Jacob Dekker samen met majolica, een gedateerde Werra kom uit 1611, een Portugese coarse ware kan met lintoor en roemers en veel andere voorwerpen, in 1970 gevonden in een gedempte kavelsloot achter Havenrak 13. Eigen waarneming (materiaal) en vriendelijke mededeling Wim Dekker.

De ranke Waterlandse siervuurklok met wafelstempels afkomstig uit de huissloot achter Havenrak 13 te Broek in Waterland.

Vuurklok gevonden aan de Buiten Dommerstraat nabij de Haarlemmerdijk in Amsterdam.

In Amsterdam zijn groene vuurklokken zeldzaam. Een exemplaar is afkomstig van de Buiten Dommerstraat en wordt gedateerd in het laatste kwart van de 16de eeuw. De vorm is sterk verwant aan het Enkhuizer type; het ronde hoofdapplique toont het Lam Gods voorzien van vaandel, met daarboven God de Vader en daaromheen ingebakerde kindjes.²² De wangen en kam ontbreken. Het aantal groene vuurklokken in gebruikscontext en stedelijke vuilstorten is in Amsterdam op de vingers van een hand te tellen. Siervuurklokken, maar ook kommen en borden in Noord-Hollands slibaardewerk, zijn zeer zeldzaam. Het onderzoek in de dorpen Diemen en Sloten, even buiten Amsterdam, heeft tot op heden geen ook siervuurklokken opgeleverd.²³ Wel zijn siervuurklokken uit Haarlem bekend, deze zijn zowel rood- als witbakkend. Een witbakkend exemplaar met helder glazuur laat het stadswapen van Haarlem zien. Een roodbakkend exemplaar is groen geglaazuurd en toont een pelikaan. Andere roodbakkende fragmenten tonen engelenkopjes met witte slib en groene vleugels.

²² Gawronski, Jayasena *et al.*, 2012, 198, 320.

²³ Mondelinge mededeling Ab Lagerweij, Archeologische Dienst Amsterdam b.d., mei 2012.

Applique uit de stort binnen het bastion Rapenburg te Harlingen met een bloempot en het jaartal '98'.

Applique uit Harlingen met koning en jaartal (1)598.

In Zuid-Holland worden incidenteel siervuurklokken gevonden, bijvoorbeeld in Den Haag.²⁴ In Rotterdam en Utrecht ontbreken siervuurklokken.²⁵ De noordgrens voor siervuurklokken wordt gevormd door concentraties in de Friese steden, met name Harlingen.²⁶ De binnenzijde van het bastion Rapenburg, opgericht in 1580 aan de zuidoostzijde van de stad, werd tot 1620 gebruikt als stortplaats voor het stedelijk huishoudelijk afval. De 1-1,5 m dikke laag afval werd in 1995 onderzocht en bevatte veel keramiek, waaronder een grote hoeveelheid fragmenten van groene siervuurklokken. Enkele daarvan kennen een datering, bijvoorbeeld '1598'. Het onderscheid tussen Westfriese en deze Harlinger vuurklokken zit ten eerste in het baksel. Het is wit-crèmekleurig, zeer fijn krijtachtig van samenstelling met weinig fijne zwarte puntjes. Het zou hier om gezeefde, lokale, witbakkende klei kunnen gaan.²⁷ Een minderheid is rozerood van baksel. Het uiterlijk van de witbakkende vuurklokken is iets grover dan de Westfriese soort, vooral de wangen zijn steviger aangezet en minder fijn gegolfd. De kammen zijn minder gedetailleerd uitgesneden. De formaten zijn zowel groter, of van gelijke

²⁴ Opgraving Tweede Kamer gebouw Den Haag, met dank aan Monique van Veen, Archeologie Den Haag. De vuurklok is afkomstig van de verblijven van de valkeniers van de adel aan het Binnenhof.

²⁵ Mondelinge mededeling Arnold Carmiggelt (BOOR, Rotterdam) en Herre Wynia (ABC, Gemeente Utrecht).

²⁶ Elzinga, 2001.

²⁷ Deze klei wordt vooral gebruikt voor de massaproductie van gele bakstenen.

De Verspieders in het Land van Kanaän, afkomstig uit de stedelijke stortplaats van Harlingen.

grootte maar ook kleiner dan de Westfriese siervuurklokken. De klokken zijn eveneens uit delen opgebouwd, hebben een identiek groen glazuur, alleen de hoepels om de onderkant van de conus zijn op verschillende exemplaren zowel grover als veel fijner. De appliques zijn meestal geprotonceerder en vaak losjes aangebracht, onscherpe appliques zijn in de minderheid. De iconografie op de groene klokken is in uitvoering en thema gelijk aan West-Friesland. De wapens van West-Friesland en Emden zijn gevonden, dat van Harlingen ontbreekt. De tweekoppige gekroonde adelaar, vele Bijbelse thema's zoals de Verspieders in het land van Kanaän, maar ook engelen, bloemen en de Zuilen van Hercules komen voor. Specifiek voor Harlingen

zijn de ingekraste teksten met blokletters tussen de onderste twee hoepels van de conus. De kleine, ronde knoopappliques, veel voorkomend in Enkhuizen, worden slechts incidenteel toegepast en alleen op kleinere siervuurklokken. Slechts een exemplaar was beroet.

Daarnaast komen ook roodbakkende siervuurklokken voor van een vergelijkbaar zeer fijn roodoranje baksel. De appliques hierop zijn van roodbakkende klei met groen glazuur of witbakkende klei met helder loodglazuur. De thema's hier zijn vergelijkbaar met die in West-Friesland; de pelikaan, de waakzame haan, Franse lelies etc. De kam en detaillering in decors en appliques van deze roodbakkende klokken is minder zorgvuldig uitgewerkt dan de Enkhuizer types. Een enkele midi-klok, een type dat in zwang was als huwelijksgegeschenk, komt voor.

In Groningen en Oost-Nederland zijn vooralsnog geen siervuurklokken gevonden.²⁸ Ook in Zeeland, in deze periode een van de meest strijd lustige, protestantse gebieden, ontbreken siervuurklokken.

Gebruik en datering

Het gebruik van siervuurklokken in huishoudens in de stad en op het platteland lijkt voor zover het beeld nu reikt voor West-Friesland en Holland boven het IJ tamelijk algemeen te zijn. Voor Enkhuizen laten de boedelinventarissen echter geen vuurklokken zien. De bestudeerde huizen uit deze

²⁸ Eigen waarneming (IJsselgebied) 1999-2008 en mondelinge mededeling Gert Kortekaas (Archeologie Groningen)

tijd aan de Westerstraat vermelden geen ‘stolpen’. Ook elders in Enkhuizen komen de items niet in de inventarislijsten voor.²⁹ Aan de geheel andere zijde van West-Friesland, in Koedijk, is wel duidelijk wat de rol van de vuurklokken is. Deze vallen onder de brandpreventie. Net zoals alle huishoudens een (leren) brandemmer moesten hebben, werd van de Koedijkers rond 1700 verwacht dat zij bij de ‘stolpenschouw’ een echte vuurklok konden laten zien. Voor het niet bezitten of niet tonen van de vuurklok kon 55 stuivers boete worden opgelegd. Echter, het gaat hier niet om siervuurklokken maar om het type klokken voor de brandpreventie.³⁰ Niettemin lijkt het erop dat beide soorten klokken zeer regelmatig in de Westfrieze huishoudens voorkwamen.

Voor de datering is de archeologie afhankelijk van alle vondsten die in een bepaalde context, een specifieke plek in de opgraving, zijn gevonden. De Enkhuizer klok uit Bovenkarspel werd op 1,2 m diep in een sloot aangetroffen, massief gevuld met gebruiksafval uit de periode 1590-1640.³¹ In het zuidelijke deel van de sloot zijn veel tabakspijpen gevonden onder andere met de datering 1633.³² De klok van de Molenweg in Enkhuizen bevond zich in de ophogingslaag uit 1591-92. Uit de laat 16de-eeuwse lagen van de Vijzel-tuin-West komen de beschreven renaissancistische, roodbakende fragmenten. De hooggedecoreerde exemplaren met veel noppen ontbreken in beide opgravingen. De twee fragmenten uit Harlingen zijn gedateerd (15)98. De hooggedecoreerde Enkhuizer siervuurklokken kunnen daarom vermoedelijk pas in de periode 1600-1625 worden gedateerd. De Waterlandse types en de onversierde Zaanse vormen, kunnen wellicht in een nog latere fase, 1625-1640 worden geplaatst. Echter voor een goede typochronologie zijn veel meer klokken uit gesloten archeologische context nodig.

Iconografie en ideologie van een drietal Enkhuizer siervuurklokken

De klok gevonden in Bovenkarspel laat naast de centrale voorstelling van de Stedenmaagd twee ‘Turkenkoppen’ zien. Turken waren voor de protestantse Nederlanden een islamitisch volk van de Levant. Essentieel voor de Westfriezen en de Turken was hun wederzijdse afkeer van het katholicisme, het adagium ‘de vijand van mijn vijand is mijn vriend’, is hier op zijn plaats. In de Nederlanden van toen werd de uitdrukking ‘Liever Turk dan Paap’

gebezigd.³³ De strijd van de Hollandse en Westfrieze steden tegen de Spaanse – katholieke – overheersing en het geweld dat Filips II ontketende op de Nederlanden, tekende de verhoudingen. De eerste – protestantse – zege tegen de Spaanse furie op Filips’ vloot en legers in 1573, werd breed uitgemeten en betekende een ommekeer in de verhoudingen. Het voortzetten van de strijd van de opstandige gewesten tegen Spanje tot 1648 leidde vervolgens tot een voortdurende waakzaamheid en een groeiend zelfbewustzijn, zeker in het maritiem strategisch gelegen Enkhuizen. Deze klok kan met zijn Turkenkoppen worden geïnterpreteerd als ‘protestants’. Adam en Eva tonen de trouw tussen man en vrouw maar ook de erfzonde, beide een belangrijk element in de denkwereld van de Hervormden.³⁴ De engelenkop benadrukt vrede.

De klok uit het Zuiderzeemuseum laat alle elementen van de ‘goede oude tijd’ zien. Het exemplaar draagt verwijzingen naar de tijd van Keizer Karel V, landsheer van de Nederlanden tot 1558. Hij vertegenwoordigde het gezag in de periode voorafgaand aan de geloofsstrijd in de Nederlanden. Naar deze relatief rustige tijd werd tijdens de Opstand graag teruggekeken. De haan als teken van waakzaamheid, de dubbelkoppige adelaar als rijkswapen van het Bourgondisch-Habsburgse huis, de afbeelding van Karel V zelf, geflankeerd door de Zuilen van Hercules, laten zien dat het hier het oude – stabiele – gezag betreft. De zuilen, waaromheen het hier ontbrekende credo van Karel V ‘Plus Ultra’ (Steeds Verder) in een banderol was gevlochten, kon voor de Westfriezen ook een andere betekenis hebben gehad. De oude Grieken zagen de uitgang van de Middellandse Zee naar de oceaan als de locatie waar ‘Atlantis’ lag. Hier stonden de pilaren aan beide zijden van de zee-engte. De Straat van Gibraltar was voor hen de doorgang naar het onbekende. Voor Karel V was het echter de doorvaart naar de oceanen en de nieuwe koloniën in de Oost en de West. Voor de Enkhuizers was dit mogelijk juist omgekeerd. De Straat van Gibraltar was de poort voor de zo belangrijke ‘Straatvaart’, de profijtelijke handel op de Middellandse Zee. Deze klok is niet direct gerelateerd aan de protestantse factie, maar wel aan de tijd van de oude, vertrouwde orde, voordat bloedige oorlogen begonnen.

De derde gave klok, gevonden nabij het station in Enkhuizen, geeft met de twee voorname stadhuizen aan dat het hier om trots eigen bezit gaat, met twee huizen, wellicht symbool voor de twee-eenheid tussen echtelieden. De leeuw in de Hollandse tuin is een veelvuldig gebruikt symbool om de

29 Mondelinge mededeling Suus Messchaert Heering, 2011 en Messchaert-Heering 2001. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat het onderzoek naar boedelinventarissen in West-Friesland nog in de kinderschoenen staat.

30 Geus, zj.

31 NN, voorjaar 2011.

32 Duco, 2009.

33 Zie ook Van Gangelen, 2009, 140-143. De Islamieten werden door de Geuzen aan de katholieken als voorbeeld gesteld vanwege hun toleranter houding ten opzichte van andere geloofsuitingen dan het Jodendom en Christendom.

34 Van Gangelen, 2009, 110-113.

De gevelsteen van Huis de de Eendracht aan de Breedstraat 121 te Enkhuizen (1640) toont de leeuw met de pijlenbundel van de Zeven Provinciën.

De klokken laten een wens tot vrede en gezag zien, doorspekt met de nieuwe eigen stedelijke identiteit. Daarnaast tonen zij de hang naar bevestiging van de nieuwe orde in politiek en geloof en een grote mate van protestants zelfbewustzijn.

De klokken laten een wens tot vrede en gezag zien, doorspekt met de nieuwe eigen stedelijke identiteit. Daarnaast tonen zij de hang naar bevestiging van de nieuwe orde in politiek en geloof en een grote mate van protestants zelfbewustzijn.

Productie

Onder de ambachten in het welvarende Enkhuizen van de Gouden Eeuw bevonden zich ook pottenbakkers. De productie van zowel majolica als Werra-aardewerk is bekend. Dat maakt het zeer goed mogelijk dat in de periode 1570-1625 siervuurklokken in Enkhuizen zijn geproduceerd.

De groene siervuurklokken overladen met kleine ronde appliques en grotere, ronde en ovale appliques komen vooral voor in Enkhuizen en De Streek. De Stedenmaagd bevestigt dit. Of één, dan wel meerdere ateliers deze klokken maakten en waar deze ateliers in Enkhuizen precies stonden, kan in een geval worden verteld.³⁵ Het atelier van Dierck Claesz Spiegel aan de Staaleversgracht maakte waarschijnlijk witbakkende groen geglazuurde siervuurklokken, gezien de vondst van een applique met een doorboord hart en daarop de initialen DCS. Het gebruik van deze initialen wordt tussen 1603 en 1603 gedateerd.³⁶ Voor een verder identificatie van productie en stijlen is analyse van bestaande (particuliere) collecties maar ook meer en vooral systematisch archeologisch onderzoek nodig.

³⁵ In de majolica-stort aan de zuidzijde van het Wilhelminaplantsoen is uitsluitend schotelgoed gevonden (mondelinge mededeling Jan-Willem Loots, Enkhuizen)

³⁶ Ostkamp & Venhuis, 2009, 41-43. In het atelier van Spiegel zijn vooralsnog de resten van roodbakkende slijbgedecoreerde klokken aangetroffen (Bruijn, 1992), de scherf van de witbakkende siervuurklok komt niet uit het productieafval.

Een bronzen kanon uit 1632 gegoten in het giethuis te Enkhuizen door Everhard Splinter, met daarop het wapen van de Westfriese Admiraliteit (collectie NISA, Lelystad).

Een andere productieplaats van groene siervuurklokken is Hoorn waar aan de Italiaanse Zeedijk productieafval werd gevonden.³⁷ Uit Alkmaar zijn tevens groene siervuurklokken met het stadswapen van Alkmaar, de poorttoren bekend, het sterke vermoeden bestaat dat deze ook aldaar zijn gemaakt.³⁸ In Medemblik zijn door pottenbakkers in de beschreven periode alleen dakpannen en plavuizen gebakken.³⁹ Gezien de grootschalige productie van alle soorten (grof)keramiek in Harlingen, is een stedelijke productie in de periode 1580-1620 aanneemelijk. Productieafval is nog niet aangetroffen.

In contexten na 1625 komen steeds minder wit- en roodbakkende versierde en onversierde vuurklokken voor. Wel blijven de ronde (Friese) vuurklokken met enige regelmaat opduiken. De oorzaak van het verdwijnen moet worden gezocht in een algemene, technologische verandering van de verwarming van het huis. In deze periode komt juist de gietijzeren kachel op als nieuw verwarmingselement en als kooktoestel binnen de woning. De kachel was veel zuiniger, hield langer warmte vast, kon tegelijk dienen als fornuis en kon 's zomers buiten worden gezet.⁴⁰ Daarnaast was het een nieuw modieus stuk huisraad. Ook de energiezuiniger gemetselde fornuizen maakten een open haardvuur overbodig.

³⁷ Hoorn, project 039, Terrein de Hoorn, vondstnummer 53.

³⁸ Ostkamp, 2004, 124-125.

³⁹ Onderzoek Peter Swart (Hoorn) in het Westfries Archief. Archivalisch bewijs van de productie van gebruiksaardewerk en vuurklokken in Medemblik (Ostkamp, 2001, 225, noot 51, op cit. Venhuis) blijkt bij navraag (Venhuis, mei 2012) te berusten op een misvatting. Wel zijn in 2008 resten van rood- en witbakkend keramisch productieafval uit de 17de eeuw in een dump van stadsafval op het 'Veilingterrein' aangetroffen (Onderzoek door Hollandia Archeologen).

⁴⁰ Bartels, 2008. Fock, 1996, 462-483.

Interpretatie en conclusie

Ergens in Enkhuizen vervaardigde één of meerdere ateliers in de vroege periode van de Gouden Eeuw groene siervuurklokken. De pottenbakkers hadden vermoedelijk een aantal herkenbare en populaire afbeeldingen als matrijs op voorraad. Deze werden in wisselende samenstelling op de klokken toegepast. Deze afbeeldingen waren in de woonomgeving alom aanwezig.

Veel beeldtaal werd overgenomen uit destijds populaire prentenboeken en andere prentkunst.⁴¹ Daarmee konden aan de bewoners van Enkhuizen en omgeving luxegoederen met een voor die tijd heldere thematiek worden verkocht. De uitbundigheid in decoratie was kenmerkend. Door een combinatie van relatieve welstand en pronkzucht in West-Friesland gedurende de Gouden Eeuw, werden huizen gedecoreerd met kakelbonte wandtegels, boerderijen met prachtige kaarsnissen en kleurige tegeltableaus en tafels gedekt met fleurige majolica borden, druk versierde messen en modieuze kandelaars. Ook de haardpartij werd opgesierd met een bijzonder en omvangrijk keramisch voorwerp, de siervuurklok. Dat deze versiering in Enkhuizen evolueerde tot een hoge mate van expressie, is gezien de toenmalige hoogconjunctuur verklaarbaar. De siervuurklok mag de meest bijzondere uiting worden genoemd van de keramische productie van Holland, West-Friesland en Enkhuizen. Hierbij stond de persoonlijke smaak in de aankleding van het huis, de groepsexpressie van de steeds sterker wordende Protestantse ideologie en het collectieve zelfbewustzijn voorop.⁴² ■

⁴¹ Laurentius, 2002.

⁴² Een iets gewijzigde versie van dit artikel verscheen in het Duits, zie: Bartels 2013 in voorbereiding.

Literatuurlijst bij Bartels Siervuurklokken

Bartels, M.H., e.a. 1999. *Steden in scherven, archeologische vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel / Cities in sherds, finds from cesspits in Deventer, Dordrecht, Nijmegen and Tiel (1250-1900)*. Zwolle.

Bartels, M. H. 2008. Verwendung von Heizluftöfen als Aussage sozial-ökonomischer Differenz im mittelalterlichen Deventer, 1000-1625, in: Manfred Gläser (Hrsg.) *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum 6: Luxus & Lifestyle*. 131-150.

Bartels, M. H. 2010 A. Pugno pro Patria, archäologischen Untersuchungen zur Belagerung und Verteidigung der Westfriesischen VOC-Städte Hoorn, Enkhuizen und Medemblik, in: Manfred Gläser (Hrsg.) *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum 7, Die Befestigungen*. Lübeck, 127-146.

Bartels, M. H., 2010 B, Abraham en Izaäk tussen de scherven en de ontdekking van 'Hafner' aardewerk uit 17de-eeuws Bovenkarspel, in: *Jaarboek Oud Stede Broec* 2009, 57-59.

Bartels, M. H., 2012A. Enkhuizer siervuurklokken als uiting van de Westfrieze leefcultuur, 1575-1625, in: *Westerheem* 61, 35-43.

Bartels, M. H., 2012B. Prunkglutstulpen aus West-Friesland (Niederlande) , ein Spiegel der Gesellschaft ins goldene Jahrhundert, in: M. Schneider (Hrsg.) *Festschrift Prof. Dr. Manfred Gläser, = Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum 8*, in druk.

Bruijn, A., 1992. *Spiegelbeelden, Werra-keramiek uit Enkhuizen 1605*. Zwolle.

Duijn, D. M., 2011A. *Het verhaal van een Westfrieze wereldstad. Een onderzoek naar de opkomst, bloei en neergang van Enkhuizen tot 1800 aan de hand van archeologische en historische bronnen*. (= Westfrieze Archeologische Rapporten 31). Hoorn.

Duijn, D. M., 2011B. *Archeologisch onderzoek aan de Molenweg te Enkhuizen*. (= Westfrieze Archeologische RapportenXX). Hoorn.

Duco, D., 2009. Roken in een boerenkroeg in West-Friesland, in: *Westerheem* 58, 146-155.

Elzinga, G., 2001. Over vuurstolpen, vuurklokken en schouwen, in: *Harlinger Courant* jaargang 150, 1-I-2001 en 3, 9-I-2001.

Fock, C. W., 1996. Verwarmd door de bijbel. De ijzeren kachel in het zeventiende-eeuwse Nederlands interieur, in: *Antiek* 31, 462-483.

Gangelen, H. van, 2009. Iconografische aspecten van de figuratieve voorstellingen op Enkhuizer Werra-keramiek. In: H. Clevis & H. van Gangelen (red.) *Werra Keramiek uit Enkhuizen opnieuw bekeken* (= Studies aangeboden aan Jan Thijssen 2). Zwolle, 99-156.

Groote, K. de, 2008. *Middeleeuwse aardewerk in Vlaanderen. Techniek, chronologie, typologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)* (= Relicta Monografieën 1). Brussel.

Geus, J. P. Z.j. *Uit de Historie van Koedijk*. (www.koedijk.org)

Gawronski, J. & R. Jayasena e.a., 2012. *Amsterdam ceramics*. Amsterdam.

Hijmersma, H. J., 1977. Een verzameling scherven gevonden in Enkhuizen, in: *Mededelingenblad van de vrienden van de Nederlandse ceramiek* 85, 7-18.

Kleijn, J. de, 1959. Vuurstolpen en vuurkorven, in: *Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, 22-2. 35-42.

Kleijn, J. de, 1986. *Volksaardewerk in Nederland sedert de late Middeleeuwen*. Lochem.

Laurentius, F., 2002. Het gebruik van prenten op Nederlands volksaardewerk in: *Beelden in Veelvoud, Leids Kunsthistorisch Jaarboek* 12, 159-166.

Messchaert-Heering, S., 2001. *Van Koopmansstraat tot Nieuwmarktspijp, geschiedenis van de 'Doorne Croone', 't Soute Eylant' en andere huizen in de Oude Westerstraat te Enkhuizen*. Enkhuizen.

Niemijer, J. W., 1990. Broeker Bodemvondsten, in: *Broeker Bijdragen* 31, 1-14.

Ostkamp, S., 2001. Gebruikt en gebroken (= RAMA 10). Alkmaar.

Ostkamp, S., 2004. Tortelduiven en vlamme harten, huwelijksymbolen op zilver en aardewerk uit Alkmaar tussen 1575 en 1675, in: P. Bitter e.a. (red.) *De verborgen stad, archeologisch onderzoek naar 750 jaar wonen in Alkmaar*. Amsterdam, 112-155.

Ostkamp, S. & S. Venhuis, 2009. 'Tot soulagemente van de schamele gemeente'. Het Werra-aardewerk uit de werkplaats van Dierck Claesz Spiegel in Enkhuizen opnieuw bekeken (1602-1613). In: H. Clevis & H. van Gangelen (red.) *Werra Keramiek uit Enkhuizen opnieuw bekeken* (= Studies aangeboden aan Jan Thijssen 2). Zwolle, 11-76.

Rijcke, C. de, 2001. Bodemvondsten bij boerderij Hoogh hout wout, in: *Stichting Hooghoutwout 2001* (themanummer: Scherven uit de Gouwe tijd), 26-32.

Rijcke, C. de, 2004. Vuurklok, in: *Stichting Hooghoutwout 2004* (themanummer: Oogst van het Verleden), 60.

Venhuis, S., 1997. Vormen en technieken, in: H. Van Gangelen *et al.*, *Hoorn des Overvloeds, de bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk*. Oosthuizen. 16-37.

NN, 1994. *Zuiderzeemuseum veelzijdig verzameld*. Enkhuizen.

Verantwoording van de afbeeldingen

Foto 30: Bureau Archeologie en Monumentenzorg, Gemeente Amsterdam.
Alle overige foto's en de kaart zijn gemaakt door Archeologie West-Friesland.

De NSB in bezet Enkhuizen

Bram van Tongeren

*'Mein Führer,
Mijn hartelijke gelukswensen met het overweldigende succes van de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland. Ik hoop dat meerdere landen spoedig dit voorbeeld zullen volgen.'*¹

In de zomer van 1938 schreef de Enkhuizer koopman W.R. deze boodschap aan Adolf Hitler, rijkskanselier van Duitsland van 1933 tot 1945. Blijkbaar had de NSB'er een blind geloof in een toekomst onder leiding van deze leider. Hitler presenteerde zijn duizendjarig Rijk als het 'Einde van de geschiedenis': zijn nationaal-socialistische utopie was volgens hem het enige juiste systeem.² Fascisten als de Italiaanse dictator Mussolini en Hitler kregen in heel Europa navolging: overal werden fascistische partijen en partijtjes opgericht. Zo ook in Nederland.

De door Anton Mussert – saillant detail: zijn vrouw die tevens zijn tante was, was de in Enkhuizen geboren Maria Witlam - in 1931 opgerichte Nationaal Socialistische Beweging (NSB) past in een Europese context. Het profiel van zijn beweging hield hij aanvankelijk zo onduidelijk mogelijk: voor nationale eendracht, voor een sterk leger en tegen werkloosheid.³ Dit leidde tot succes en bij de verkiezingen van 1935 sleepte de NSB bijna acht procent van de stemmen in de wacht. Dit was een politieke aardverschuiving van formaat; de Nederlandse burger bleef doorgaans trouw aan zijn of haar eigen zuil met daarbij behorende politieke partij.

Absoluut gezien is Musserts verkiezingswinst van 1935 niet spectaculair geweest; dat acht procent van de Nederlanders op de NSB stemde, betekende ook dat ruim negentig procent niets moest hebben van de nationaal-socialisten. In oktober van datzelfde jaar overschreed Mussert de 'Nederlands-burgerlijke norm' door in te stemmen met de Italiaanse inval in Abessynië en het groeiend antisemitisme binnen de eigen beweging. Deze radicalisering

1 Privé archief P.J. de Vries, aantekeningenboekje politie/POD.

2 Mark Mazower, *Duister continent* (Olympus 2008) 19.

3 Piet de Rooy, *Republiek van rivaliteiten, Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2010, vierde druk) 184.

leidde tot veel weerstand bij verschillende organen binnen het Nederlandse verzuilde systeem, waardoor in de jaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog het aantal NSB-stemmers zou afnemen.

Aan de verkiezingswinst van 1935 heeft Enkhuizen een zeer bescheiden aandeel geleverd. 131 Enkhuizers stemden op de NSB, wat overeenkomt met 2.9% van de stemgerechtigde bevolking. Ter vergelijking: in Alkmaar kreeg de NSB in dat jaar 1448 (9.65%) stemmen en in Hoorn 453 (6.96%) stemmen. In Enkhuizen bleef de NSB in de jaren dertig een marginaal verschijnsel, dit was ten tijde van de bezetting niet anders. Reeds in de jaren dertig werd de groei van de NSB in de kiem gesmoord als gevolg van de sterke mate van verzuiling en het relatief lage percentage werklozen. De zuil die het meest gevoelig bleek te zijn voor het nationaal-socialisme was die van de liberalen, en juist deze zuil was in Enkhuizen het minst sterk vertegenwoordigd.⁴

Idealisten versus opportunisten

De Enkhuizer koopman W.R. was een van de ongeveer zeventig inwoners van Enkhuizen die gedurende de bezetting lid waren van de NSB.⁵ Het moment van aanmelding bij de NSB verschilde sterk. De een meldde zich doorgaans uit ideële motieven, reeds in de jaren dertig aan. Anderen, meestal geleid door opportunisme, tijdens de oorlog. Deze nieuwe leden werden door de oude leden neerbuigend Meikevers genoemd. Volgens hen waren het profiteurs, opportunisten en baantjesjagers die wilden meeliften op het succes van de nationaal-socialisten. De woorden die de Enkhuizer koopman richtte tot Adolf Hitler kwamen overeen met de ideeën van de nationaal-socialisten. De NSB stond geheel aan Duitse zijde; zij verwachtte na de oorlog een 'Nieuwe Orde' op nationaal-socialistische grondslag onder Duitse heerschappij.

Voor de NSB'ers in Enkhuizen pakte de bezetting in eerste instantie slecht uit. Uit angst voor medewerking met nazi-Duitsland werden enkelen van hen in de meidagen gevangen gezet in de Drommedaris, het oude verdedigingswerk in de binnenstad. Voor deze geïnterneerde NSB'ers kwam de capitulatie van 14 mei als een bevrijding, althans in theorie. In de praktijk bleek de bevolking hen nog veel negatiever te bejegenen dan in de vooroorlogse periode. De *Enkhuizer Courant* berichtte op 11 mei 1940 met enig genoegen hoe een NSB'er, 'die zich vanmorgen op een verboden deel van de kade rondom de haven bevond, werd opgenomen en zonder pardon in het water (werd) gesmeten. Druipend kon hij zich, toen hij weer aan land gekrabbeld was,

naar huis begeven...' ⁶ Veel Nederlanders zagen verraad en sabotage door onder andere NSB'ers als de belangrijkste oorzaak van het snelle verlies van het nationale leger. ⁷ Een opinie die na de oorlog niet juist bleek, van groot-schalig georganiseerd verraad is geen sprake geweest.

Hierarchie

Het organisatorisch concept van de NSB was sterk hiërarchisch. Hoofd van de beweging in Enkhuizen was groepsleider Godefrooi, een sigarenmaker van middelbare leeftijd. Aan de leden binnen de beweging werden vitale functies toegekend, wat resulteerde in een sterke band met de nationaal-socialisten. Enkhuizen kende zijn eigen functionarisspecialisten: zo was zeilmaker J.F. colporteur van de nationaal-socialistische krant Volk en Vaderland (VoVa), M.K. was sociaal leidster van de Nederlandse Volksdienst en H.M., in het dagelijks leven kantoorbediende, de penningmeester van de NSB in Enkhuizen. Een zestal NSB'ers sloot zich aan bij de geüniformeerde Weer-Afdeling (WA), die na 18 juni 1940 opnieuw in het leven werd geroepen nadat de bezettingsautoriteiten het uniformverbod uit 1933 hadden opgeheven.⁸

Wat verder opvalt is dat relatief veel Enkhuizers zich aansloten bij het National-Sozialistisches Kraftfahrer Korps (NSKK), opgericht als paramilitair onderdeel van de NSDAP, dat in de oorlog voornamelijk fungeerde als bevoorradingsseenheid voor de diverse fronten. Zoals valt te verwachten kozen voornamelijk leden die veel met hun handen werkten voor een functie binnen de NSKK, zoals metaalbewerkers, visventers of schoenmakers.

Voor de circa zeventig NSB'ers in Enkhuizen vormde een groepshuis een belangrijk element voor de beweging in Enkhuizen. Groepsleider Godefrooi sprak van zogenoemde vormingsbijeenkomsten die drie keer per winter plaatsvonden. Per brief werden NSB-leden uitgenodigd tot het bijwonen van een bijeenkomst. Een voorbeeld van zo'n brief is te vinden in het CABR-dossier (Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging) van metaalbewerker en WA-man J.L.:

Uitnodiging, Nationaal Socialistische Beweging in Nederland

Tot het bijwonen van de Vormingsavond der NSB te houden op maandag 5 januari a.s. [vermoedelijk 1942], 's avonds 8 uur, in de 'Westfriesche Munt'

⁴ G.R. Zondergeld, *De NSB en de verkiezingen in Enkhuizen* (Weesp 1983) 10a.

⁵ Bram van Tongeren, *De NSB in bezet Enkhuizen en de politiek-bestuurlijke rol van twee oorlogsburgemeesters* (Masterscriptie, UvA, augustus 2011) 16.

⁶ 'Geruchten uit ons gewest', *Enkhuizer Courant*, 11 mei 1940.

⁷ Josje Damsma en Erik Schumacher, *Hier woont een NSB'er, nationaal socialisten in bezet Amsterdam* (Amsterdam: Boom 2010) 26.

⁸ G.A. Kooy, *Het echec van een volkse beweging, nazificatie en denazificatie in Nederland 1931-1945* (Assen 1964) 122.

(bovenzaal) te Enkhuizen. De bijeenkomst staat onder leiding van Kam. Ds. Diephuis en de zang onder leiding van Kam. Harmsen.

*Het bijwonen van deze bijeenkomst is verplicht gesteld voor alle leden van de Groep met een stamboeknummer boven 100000; leden met een stamboeknummer beneden 100000 zijn niet verplicht deze bijeenkomst te bezoeken maar zijn welkom. Zwart hemd. Zangboekjes meebrengen.*⁹

NSB'ers, ook wel 'zwarthemden' genoemd, karakteriseerden de beweging doorgaans als warm, het creëren van een groepsgevoel was een van de belangrijkste speerpunten van de beweging. Het dragen van een zwart hemd zorgde voor uiterlijke uniformiteit en het samen zingen gaf een gevoel van onderlinge verbondenheid. Kameraad Harmsen, hierboven genoemd, en kameraad Ds. Diephuis kwamen beiden van buiten Enkhuizen. Een ander doel van de leiders was door middel van deze bijeenkomsten de ideologische bevoegenheid onder de leden te vergroten.¹⁰

NSB'ers versus hun politieke tegenstanders

Eerder is geconstateerd dat er in Enkhuizen sprake was van een bescheiden nationaal-socialistische beweging. Voor deze homogene groep qua politieke idealen, maar sterk heterogene groep wat betreft sociale maatschappelijke status, was de NSB een soort religie. Zij geloofden in een 'Nieuwe Orde', zoals werd voorgestaan door Anton Mussert die op zijn beurt weer geïnspireerd was door Adolf Hitler. Hoewel de nationaal-socialisten sterk verwant waren in familiale zin – onderling werd er door de NSB-families in Enkhuizen relatief veel getrouwd – zijn er weinig aanwijzingen te vinden dat zij ook als een blok hebben geopereerd in Enkhuizen. Er werden vergaderingen bijgewoond, er werd samen gezongen en tijdens de stakingsdagen in mei '43 trokken de WA'ers samen op met hun collega's uit Alkmaar, maar van verder gezamenlijk optreden was geen sprake.

Acties op persoonlijke titel zijn er wel geweest. Een leraar die sinds korte tijd in Enkhuizen woonde, ondervond dit toen hij nietsvermoedend fotokopieën van het Oranjehuis wilde venten aan zijn burens in de Kloppestraat. Bij een poging de foto's te verkopen aan de familie, niet wetende dat deze lid was van de NSB, kreeg hij te horen: 'wat moet je met die prullen, je weet toch dat zulks verboden is!'¹¹ Wetende dat het foute boel was, is hij de vrouw die mid-dag gevolgd en zag haar aanbellen bij groepsleider Godefrooi. Een dag later stond politiemann Grashuis bij de leraar op de stoep. Grashuis, een politiemann

van het oude bestel, adviseerde hem dat het beter was voor de 'orde en rust' om de verkoop te staken. Niet geheel gerustgesteld op een goede afloop is de leraar op Godefrooi afgestapt om eventuele moeilijkheden in de toekomst te voorkomen. De groepsleider was niet erg gecharmeerd van de actie; als actief oranje-man kon de leraar beter aan zijn kant komen staan.¹²

Dit is een van de weinige voorbeelden waarbij burgers direct te maken kregen met lokale NSB'ers die hun steentje probeerden bij te dragen aan de idealen van de beweging. Wil dit zeggen dat de volgelingen van Mussert in Enkhuizen soft waren en geen hart hadden voor de nationaal-socialistische zaak? Of wijst het juist op een gering verzet onder de gemeenschap jegens de bezetter waardoor NSB'ers in Enkhuizen met een redelijk passieve houding konden volstaan? Beide vragen kunnen niet met een simpel ja of nee worden beantwoord.

Wat van invloed had kunnen zijn op de ontwikkeling van de beweging in Enkhuizen was de komst van NSB-burgemeester Broere in juli 1942. Nadat burgemeester Haspels was gearresteerd door de bezetter, werd Broere aangesteld als waarnemend burgemeester. Tot aan de bevrijding kwam Enkhuizen onder leiding van deze NSB-burgemeester. Uit opportunisme werd Broere tijdens zijn baan als administrateur van het Joodse vluchtelingenkamp Westerbork lid van de NSB, dit vergrootte de kans op een nieuwe baan. Broere besloot aan de zijde te gaan staan van de Duitse bezetter en heeft er zo aan meegewerkt om naar eigen zeggen 'het Enkhuizer bestuur in nationaal-socialistische geest te voeren.'¹³

In Enkhuizen heeft Broere zich echter nooit aangesloten bij de plaatselijke NSB. Vermoedelijk was dit een strategische afweging. Om de plaatselijke bevolking zich niet van hem te laten vervreemden, heeft hij zich over het algemeen niet zichtbaar ingelaten met de Enkhuizer nationaal-socialisten. Het effect hiervan was tweeledig. Nationaal-socialisten zagen Broere als een 'slappeling' en hun politieke tegenstanders realiseerden zich na afloop van de bezetting dat zij het slechter hadden kunnen treffen. Broere was weinig anders dan een marionet van de bezetter, een verlengstuk in de poging tot nazificatie van Nederland.

Buiten de vestingmuren

Onder NSB-leden was er sprake van actieve, minder actieve en passieve leden, zo ook in Enkhuizen. Hoewel de eerder genoemde voorbeelden misschien suggereren dat Enkhuizen louter en alleen passieve NSB-leden had, is

⁹ NA, CABR, inv. nr. 15108.

¹⁰ Josje Damsma en Erik Schumacher, *Hier woont een NSB'er*, 68.

¹¹ NA, CABR, inv. nr. 15108.

¹² NA, CABR, inv. nr. 15108.

¹³ NA, CABR, inv. nr. 63067.

dit niet geheel waar. Zeker, in Enkhuizen zijn weinig concrete voorbeelden te geven waarbij NSB'ers hun macht lieten gelden. De politiearchieven van de bezettingsjaren bevestigen dit gegeven.¹⁴ Nergens wordt gesproken over wanordelijkheden of confrontaties tussen NSB'ers en hun 'tegenstanders' in de gemeente. Wil dit zeggen dat zij een passief bestaan hebben geleid? Nee. Uit meerdere archieven blijkt dat de nationaal-socialisten op sommige momenten hun toevlucht zochten buiten de gemeente om hand- en spandiensten te verrichten aan de beweging. Daarbij werden personen - vaak verzetsstrijders - verraden, opgepakt of op andere wijze tegengewerkt door NSB'ers uit Enkhuizen.

Een reden voor lokale NSB'ers om buiten de gemeente actief te zijn, is dat Enkhuizen een gesloten gemeenschap was, een 'ons kent ons' samenleving. Dit doet vermoeden dat de onderlinge cohesie in de rest van de gemeenschap zo groot was dat NSB'ers het te gevaarlijk vonden om in eigen stad te opereren en elders kansen zochten om zich dienstbaar te maken voor de beweging. Een persoon die deze hypothese goed illustreert is de Enkhuizer F. W., die door Ubels, de wachtmeester van de politie beschouwd werd als 'zeer gevaarlijk'.¹⁵ In 1943 werd hij lid van de beweging omdat zijn financiële situatie naar eigen zeggen slecht was. Hij meldde zich aan bij zowel de WA als de Landwacht, een Nederlandse paramilitaire organisatie die in november 1943 op initiatief van de Duitsers werd opgericht. Een van de taken van deze organisatie was de bestrijding van het verzet en de opsporing van onderduikers. Aan beide vormen van collaboratie heeft deze NSB'er zich schuldig gemaakt door buiten de gemeente als Landwachter personen te arresteren. Tot een van deze personen behoort verzetsman en Enkhuizer banketbakker Cornelis Schuyt. Deze Schuyt is de grootvader van de auteur. Over zijn arrestatie op 19 juni 1944 verklaarde Schuyt tegenover de politie:

*'Gearresteerd ben ik (...) door den heer F. W., destijds landwachter te Hoorn. Wel heeft hij tegen z'n superieuren verzwegen dat ik onderduiker was en dat hij vermoedde dat ik illegale blaadjes verspreidde. Toch is hij indirect schuldig aan de mishandelingen, die ik te Hoorn in de nacht van de 19e op de 20e juni op het landwachtbureau aldaar ondergaan heb en dat ik in de Duitse martelkampen terecht ben gekomen. Ik verzoek U hierover een proces-verbaal tegen hem op te maken.'*¹⁶

Schuyt werd buiten de 'veilige' vestingmuren gearresteerd door zijn eigen

stadgenoot waardoor hij tot aan het einde van de bezetting heeft moeten overleven in kamp Sachsenhausen.¹⁷ Voor een andere arrestant van F.W., de in Hoorn wonende Wagenaar kwam de bevrijding te laat, hij overleed in kamp Buchenwald.¹⁸ Na drie jaar internering is F.W. op vrije voeten gesteld waarna hij in Enkhuizen bij zijn vader is gaan wonen.

Van de zeventig NSB'ers in Enkhuizen is er een geweest die tot het lokale politiekorps toetrad. Deze NSB'er is een ander voorbeeld van een nationaal-socialist die zich buiten de stad dienstbaar opstelde voor de beweging. Een verbalisant merkte daags na de bevrijding op: 'De NSB was hem alles (...) maar op politieel gebied heeft hij gedurende den tijd dat hij als zodanig te Enkhuizen werkzaam was, weinig gepresteerd'.¹⁹ Hij had zich tijdens de stakingsdagen weliswaar dienstbaar opgesteld door stakers aan te wijzen, zodat zij werden gearresteerd maar over andere schrijvende acties is niets bekend.

Voordat hij toetrad tot het lokale politiekorps in het voorlaatste bezettingsjaar heeft deze NSB'er zich in Amsterdam ingezet voor de beweging. C.B., hulplandwacht in Enkhuizen en verspreider van VoVa verklaarde na de bezetting hoe hij als WA-man samen met deze NSB'er naar Amsterdam ging om daar 'Jodenmensen' op te halen. Naar eigen zeggen nam C.B. geen deel aan deze praktijken maar heeft J.F. zijn volle medewerking verleend aan de Duitsers.²⁰ De vrouw van C.B. herinnerde zich na de oorlog dat haar man vooral actief was buiten de gemeente, binnen de vestingmuren richtte hij weinig uit. Doedens, als getuige in het proces tegen C.B. opgeroepen, zei over het passieve optreden van C.B.: '(Hij) was een fel NSB'er. Ik sprak mijn mening vurig tegen hem uit en hij wist dat ik anti NSB was, maar omdat ik hem al jaren kende schonk ik op dat gebied wel mijn vertrouwen'.²¹

De enkele gewelddadige confrontaties die plaatsvonden tussen NSB'ers en de 'ondergrondse' vonden eveneens plaats buiten de vestingmuren. Uit onderzoek in de archieven komt naar voren dat er tenminste twee schietincidenten hebben plaatsgehad. Bij het ene incident was de NSB'er en tevens SS'er V. H. betrokken. Toevallig ontmoette hij op de provinciale weg tussen Hoorn en Enkhuizen enkele mannen uit de lokale illegaliteit. V.H. vertrouwde de samenscholing van deze heren niet en vroeg een van hen naar zijn persoons-

17 Gerben Kazimier, *Bij onze thuiskomst bleken wij woordarme reizigers... Verzetsman Cornelis Schuyt 1915-1984* (Schellinkhout 2010).

18 NA, CABR, inv. nr. 6463.

19 NA, CABR, inv. nr. 15063.

20 NA, CABR, inv. nr. 15063.

21 NA, CABR, inv. nr. 5989.

14 Westfries Archief, 1325 inv. nr. 1384 'Jaarverslag politie 1940-1945'.

15 NA, CABR, inv. nr. 6463.

16 NA, CABR, inv. nr. 6463.

bewijs. Met argwaan bekeek hij het valse paspoort en greep naar zijn pistooltas. Arien Leeuw, uit Zwaag afkomstig, greep hierop zijn pistool en schoot V.H. in zijn hand. Nadat V.H. enige verdedigingsschoten had gelost vanuit de berm is hij gevlucht naar Enkhuizen.²² Voor de Enkhuizer NSB'er G.d. J. liep een confrontatie met de illegaliteit minder goed af. Op 10 februari 1945 werd hij in Venhuizen geliquideerd door leden van de ondergrondse.²³

De afrekening

Het Duitse leger capituleerde op vrijdag 4 mei. De bevolking van West Nederland werd aangeraden zich rustig te gedragen en voorzichtig te zijn met feesten. *De Klaroen der Bevrijding*, het illegale krantje dat gedurende de oorlog in Enkhuizen werd verspreid, gaf de Enkhuizers het advies op de Zuidertoren te letten. Als de vlag werd gehesen dan was de kust veilig. Op zaterdag 5 mei verschenen de eerste vlaggen, Enkhuizen vierde feest.²⁴ Burgemeester Haspels kwam op die zaterdagmorgen per auto terug naar Enkhuizen en werd welkom geheten door de commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten, Poorta. Maar ook de politiemannen van het oude bestel kwamen die dag in vol ornaat richting stadhuis. Onder leiding van inspecteur Beekhoven werd NSB-burgemeester Broere gearresteerd en met hem enkele politiemannen.²⁵

Nog voordat de geallieerden Enkhuizen op 11 mei zouden bereiken, hadden de Nederlandse regering in Londen en verschillende verzetsbladen de bevolking gewaarschuwd om NSB'ers niet zelf op straat te 'berechten', bijltjesdag moest worden voorkomen. De afrekening met collaborateurs moest netjes verlopen. Reeds in 1943 trof de regering in ballingschap de nodige voorbereidingen. Mocht Nederland worden bevrijd, dan moesten NSB'ers snel worden gearresteerd om te voorkomen dat de Nederlandse bevolking het recht in eigen hand zou nemen.²⁶

De meeste NSB'ers uit Enkhuizen kwamen na hun arrestatie terecht in 'de Krententuin', een interneringskamp te Hoorn. Over de wantoestanden die plaatsvonden in verschillende interneringskampen is na de oorlog veel geschreven. De jurist A.D. Belinfante betoogt dat in sommige kampen in de

eerste maanden na de bevrijding een onmenselijk regiem heerste, waarbij vele gedetineerden werden mishandeld. Tot deze beruchte kampen behoorden Vught, de Levantkade Amsterdam en de cellenbarakken in Scheveningen.²⁷ 'De Krententuin' wordt niet gerekend tot een berucht kamp, dit betekent echter niet dat hier geen excessen hebben plaatsgevonden. Wraakgevoelens waren in ieder kamp aanwezig, zo ook in Hoorn:

'Eén van de jongens van de BS controleert de afdeling landwacht voor het luikje in de deur. 'Kijken voor 5 cent' wordt er geroepen. Onze jongens knipogen tegen elkaar. Eén steekt de loop van een sten door het luikje, terwijl de ander z.g. commandeert: 'Vuur!' Toen had men die West Friese edelgermanen eens moeten horen schreeuwen en tekeer gaan. Vooral voor die jongens die door de landwachters vaak achter de broek zijn gezeten is het een verfiend genot om hun gevangenen daar zo netjes en gedwee in 't gelid te zien staan.'²⁸

Verantwoording

Hoewel de invloed van de NSB in Enkhuizen klein was, heeft dit verleden op nazaten van NSB'ers veel impact gehad. De emoties die een studie naar de NSB losmaakt, plaatst de auteur voor lastige ethische vraagstukken. Dienen bijvoorbeeld familienamen in het artikel geanonimiseerd te worden of kan er worden volstaan met het argument dat bij complete geschiedschrijving eventuele nabestaanden niet hoeven te worden gespaard? Uitgaande van het tweede, wat is de meerwaarde van het noemen van familienamen in een historisch artikel? Mijns inziens geen. Het doel is het publiek in aanraking te brengen met de lokale geschiedenis, niet om families opnieuw in diskrediet te brengen. Daarnaast zal het noemen van familienamen de lezer te veel afleiden van de inhoud. Het gevolg van het lezen van het stuk moet niet zijn: 'Wist jij dat Familie X fout was in de oorlog?', dat is niet het beoogde doel van de historicus en ondergetekende. Veel belangrijker is het om een historisch beeld te schetsen van de lokale NSB zodat deze lacune in de geschiedschrijving rond het thema Tweede Wereldoorlog in Enkhuizen wordt weggenomen. Wanneer dagbladen volgend jaar rond vier en vijf mei opnieuw vol staan met aan de NSB gelieerde onderwerpen, is de lezer in staat de rol van de NSB in Enkhuizen in een bredere context te plaatsen. ■

Dit artikel is een korte bewerking van de masterscriptie van Bram van Tongeren, *De NSB in bezet Enkhuizen en de politiek-bestuurlijke rol van twee oorlogsburgemeesters*, Universiteit van Amsterdam, 2011.

²² NA, CABR, inv. nr. 6054.

²³ NA, CABR, inv. nr. 6177.

²⁴ 'De bevrijding van Enkhuizen', *Kroniek van Enkhuizen, de periode 1940-1950* (Enkhuizen 2010).

²⁵ 'De bevrijding van Enkhuizen', *Kroniek van Enkhuizen, de periode 1940-1950* (Enkhuizen 2010).

²⁶ A.D. Belinfante, *In plaats van bijltjesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog* (Assen 1978) 53.

²⁷ A.D. Belinfante, *In plaats van bijltjesdag*, 610.

²⁸ Westfries Archief, inv. nr. 0365, 16.

De bedevaart naar St. Gummarus in Lier

Christiaan Schrickx (Archeologie West-Friesland)

Inleiding

Enkhuizen en Lier, een stad even ten zuidoosten van Antwerpen, hebben een speciale band. In beide steden is een van de kerken gewijd aan St. Gummarus. De beenderen van de heilige liggen in de kerk van Lier en worden daar al eeuwenlang vereerd. Uit de historische bronnen is bekend dat veel vrome inwoners uit Enkhuizen in de 15de en 16de eeuw op bedevaart naar Lier gingen om de jaarlijkse processie bij te wonen. Tijdens archeologisch onderzoek in Enkhuizen in 2011 is een klein tastbaar overblijfsel van deze verering gevonden.

De heilige Gummarus staat de laatste jaren weer volop in de belangstelling. Aanleiding hiervoor is onder andere het feit dat Lier dit jaar 800 jaar stadsrechten viert. Gummarus is daarmee tevens dit jaar 800 jaar stadspatroon van Lier. Tom Vieren, een van de bestuursleden van de Broederschap van Sint-Gummarus in Lier, heeft een boek over de heilige geschreven onder de titel *'Gummarus van Lier. Heilige in de tijd'* dat op 22 april van dit jaar is gepresenteerd. Het is een aanrader voor iedereen die meer over de verering van Gummarus wil weten.¹ Enkhuizen vormt een apart hoofdstuk in dit boek, maar hieraan valt nog het een en ander toe te voegen, zoals we in dit artikel zullen zien.

De Westerkerk (Gommaruskerk) op de kaart uit de kroniek van Brandt uit 1666.

St. Gummarus en de stad Lier²

Gummarus leefde eind 7de en begin 8ste eeuw. De voornaamste bron over het leven van Gummarus is een *vita* (levensbeschrijving) die op schrift is gesteld tussen 1476 en 1484, maar waarschijnlijk terug gaat op een bron uit de 10de eeuw. Volgens de *vita* zou Gummarus van adel zijn geweest en afkomstig zijn uit het huidige dorp Emblem nabij Lier. Op jonge leeftijd zou hij naar het Frankische hof in Metz zijn gegaan. Daar zou hij hebben

gediend onder hofmeier Pepijn van Herstal en zijn getrouwd met Grimmara, die volgens de *vita* een slecht en hardvochtig mens was. Dit alles is vanuit de moderne geschiedschrijving zeer twijfelachtig te noemen. Historisch aanmerkelijk is wel dat Gummarus zich op zeker moment als kluizenaar heeft teruggetrokken op een locatie die ter plekke van het huidige Lier moet worden gesitueerd. Hij stichtte daar een kapel die de basis voor een monastieke gemeenschap vormde.

Gummarus zou tijdens zijn leven diverse wonderen hebben verricht. Een van deze wonderen is dat hij een omgehakte boom door middel van een riem weer aaneen deed groeien. Een ander wonder is dat hij met zijn staf een waterbron deed ontspringen. Op de plaatsen waar beide wonderen zouden hebben plaatsgevonden, werden in de Middeleeuwen kapellen gebouwd: de Kluikekerk in Lier en een kapel in Emblem.

Volgens de overlevering stierf Gummarus op 11 oktober 714. Vermoedelijk is zijn lichaam begraven in het door hem gestichte kapelletje in Lier.

Niet lang daarna werd het overgebracht naar de nieuwe St. Pieterskapel. In 754 werden de beenderen van Gummarus in een reliekkist geplaatst op het St.-Gummarusaltaar van de nieuwe kloosterkerk, die naast de Pieterskapel was gebouwd. Gummarus werd toen tevens door de bisschop heilig verklaard. De verering van St. Gummarus nam vanaf dat moment toe. Pelgrims deden onder andere een beroep op de heilige bij alle vormen van breuken (botbreuken, maar ook echtscheidingen) vanwege de helende kracht die Gummarus tijdens zijn leven had getoond toen hij op wonderbaarlijke wijze de omgehakte boom weer herstelde.

In 1354 liet het Lierse Kapittel het gebeente van Gummarus officieel erkennen. Voor het eerst sinds 754 werd de reliekkist geopend. Het gebeente bleek nog compleet en gaaf te zijn en de reliekkist werd opnieuw verzegeld en kreeg een erkenningsdocument bijgevoegd. Deze officiële handeling werd gedaan met de bedoeling meer pelgrims te trekken en daarmee inkomsten te genereren voor de bouw van een nieuwe kerk. In 1370 opende men de reliekkist wederom, erkende men de relieken nogmaals officieel en plaatste men een rib van de heilige in een reliekhouder. In 1406 ging men nogmaals tot een officiële erkenning over. Het gebeente werd een week lang uitgesteld voor de gelovigen. In 1475 werd dit herhaald, waarbij nu het gebeente alle zon- en feestdagen vanaf begin september tot en met 11 oktober werd getoond. Dit is de laatste keer dat het gebeente compleet aan het volk ter verering is gepresenteerd. Zoals we hieronder zullen zien, waren hierbij inwoners uit Enkhuizen aanwezig en het is een logische veronderstelling dat ook voor de eerdere plechtige, officiële erkenningen van de relieken inwoners uit Enkhuizen naar Lier afreisden.

Door de geldelijke inbreng van de toestroom van pelgrims was het mogelijk om een nieuwe grotere gotische kerk in Lier te bouwen. Men startte hiermee

¹ Het boek is te bestellen bij Uitgeverij Averbode. Tevens bevindt zich een exemplaar in de bibliotheek van Oud Enkhuizen.

² De informatie uit deze paragraaf is grotendeels afkomstig uit: Vieren, T., 2012: *Gummarus van Lier. Heilige in de tijd*.

Glas-in-lood-raam uit de Sint-Gummaruskerk in Lier met een afbeelding van St. Gummarus, circa 1476.

in 1377 en de bouwwerkzaamheden zouden pas in 1517 hun voltooiing kennen. De kerk werd opgeluisterd met onder andere een altaarstuk van Goossen van der Weyden (de kleinzoon van Rogier van der Weyden) uit 1516, een rijk versierd natuurstenen koordoksaal uit 1536-1538 en diverse 15de- en 16de-eeuwse glas-inloodramen. Met name de glasramen zijn uniek.³ Deze kunstwerken hebben de pelgrims uit Enkhuizen met eigen ogen gezien en zijn mede dankzij hun geldelijke giften tot stand gekomen. Het is dan ook zeker de moeite waard de Sint-Gummaruskerk in Lier te bezoeken om in de voetsporen van de Enkhuizers uit voorbije eeuwen te treden.

In 1580 vond in Lier de Beeldenstorm plaats. Het gebeente van Gummarus is hierbij door een groep calvinisten uit Antwerpen uit de kist gegooid en verspreid geraakt. Katholieke inwoners van Lier wisten enkele botten te redden en deze werden in 1587 als relik erkend en teruggeplaatst in de reliekkist. Na 1587 zijn de relieken diverse malen officieel erkend. In 2014 wordt gevierd dat Gummarus 1300 jaar geleden is gestorven, waarna in 2015 de reliekkist opnieuw zal worden geopend. Een eeuwenlange traditie wordt hiermee voortgezet.

Gommerskarspel

Van oudsher wordt St. Gummarus in Enkhuizen vereerd. Waarschijnlijk is ergens in de

11de eeuw de parochiekerk van het dorp Gommerskarspel (dat naar deze kerk is genoemd) aan Gummarus gewijd. De reden hiervoor valt niet meer te achterhalen. Dit oude Gommerskarspel bevond zich even ten noorden van het tegenwoordige Enkhuizen. In de 12de eeuw verplaatste de bewoning zich naar de huidige Westerstraat en hier werd een nieuwe kerk gebouwd die net als de voorganger aan Gummarus was gewijd. Even ten oosten van Gommerskarspel lag het dorp Enkhuizen. De inwoners van Enkhuizen waren in de 13de eeuw gedwongen hun huizen te verplaatsen naar de locatie van

de huidige Breedstraat vanwege de oprukkende Zuiderzee. De twee dorpen groeiden aan elkaar vast en kregen in 1356 gezamenlijk stadsrechten onder de naam Enkhuizen. Het huidige Enkhuizen is dus ontstaan door een samensmelting van de dorpen Gommerskarspel en Enkhuizen.⁴ De twee afzonderlijke parochies bleven voortbestaan met ieder hun eigen kerk: de Gommaruskerk (Westerkerk) en de Pancratiuskerk (Zuiderkerk). De naam Gommerskarspel raakte na 1356 geleidelijk in onbruik, maar de verering van de patroonheilige Gummarus bleef nog eeuwenlang in stand. Tot op de dag van vandaag zijn nog afbeeldingen van Gummarus in Enkhuizen te vinden.⁵

De jaarlijkse bedevaart in Lier

Ieder jaar wordt in Lier de reliekkist uit het altaar van de St.-Gummaruskerk gehaald en in een zilveren reliekschrijn geplaatst. Deze wordt gedurende de bedevaartsperiode op een troon midden in de kerk gezet en tijdens de St-Gummarusprocessie op de eerste zondag na 10 oktober door de stad gedragen. De huidige reliekschrijn dateert uit 1668. Sinds 1904 wordt de schrijn gedragen door zestien leden van het Genootschap van de Kasdragers van Sint-Gummarus.

Diverse auteurs weten ons te vertellen dat Enkhuizen in de Middeleeuwen het recht bezat om jaarlijks twee mannen naar Lier af te vaardigen om de schrijn (in de bronnen 'kasse' genoemd) met de overblijfselen van St. Gummarus tijdens de jaarlijkse processie te helpen dragen. Het is lastig om de bron te achterhalen waarop dit verhaal is gebaseerd. Brandt vermeldt deze in zijn kroniek over de geschiedenis van Enkhuizen uit 1666 niet. In de kroniek van Van Heussen en Van Rijn uit 1721 staat slechts de vermelding dat 'de Enkhuizers gewoon waren naar Lier (in Brabant) te reizen om des zelfs gebeente te bezoeken'.⁶ Deze vermelding is ook te vinden in de editie van de *Batavia Sacra* van Van Heussen uit 1754.⁷ In de eerste druk uit 1714-1716 (drie delen, Nederlandstalige editie) staat dit nog niet.

Voor de bron van het verhaal zijn we aangewezen op boeken die handelen over de geschiedenis van Vlaanderen. De oudst te achterhalen bron is een Latijnse kroniek die gaat over de geschiedenis van Antwerpen en omgeving. Deze kroniek is geschreven door Joannes Baptistia Gramaye en in 1610 uitgegeven in Brussel. Hierin komt de stad Lier ter sprake. Volgens de schrijver

⁴ Zie onder andere een artikel van Jan de Bruin in Steevast uit 1997.

⁵ In de parochiekerk Franciscus Xaverius staat een groot gipsen beeld (ca. 2 meter hoog) uit 1912. In de kerk is verder een kleine botsplinter van St. Gummarus als relik aanwezig. Deze is vastgezet op een papieren ondergrond in een ronde zilveren reliekhouders met het lakzegel van het bisdom Brugge. Deze relik heeft de kerk net als het gipsen beeld in 1912 verworven.

⁶ Van Heussen en Van Rijn 1721, 361

⁷ Van Heussen 1754, deel II, 449-451.

³ Zie voor afbeeldingen: www.kunstglasramenlier.be.

genoten de inwoners van Enkhuizen het voorrecht de reliekschrijn te helpen dragen.⁸ Hij weet verder te vertellen dat jaarlijks veel inwoners uit Enkhuizen bij de processie aanwezig waren. Een uitgebreid verhaal over de bedevaart is te vinden in de 'Beschrijving der stad Lier in Brabant' van Van Lom uit 1740. Het is onduidelijk op welke bronnen hij zich heeft gebaseerd. Hij vertelt dat op 17 maart 1475 de overblijfselen van de heilige officieel naar de nieuwe Gummaruskerk, waarvan het kruiswerk dat jaar was voltooid en werd ingewijd, werden overgebracht. Tijdens die gebeurtenis werden de beenderen van de heilige aan het volk getoond. Inwoners uit Enkhuizen waren hierbij aanwezig want zij hadden 'de gewoonte van alle jaeren twee treffelyke Mannen ten tyde van de Liersche Kermis met eenige Offerande alhier te zenden, en hielpen de Kasse, met de H. Overblyfzels van Sint Gommar dragen'.⁹ Ook inwoners van Antwerpen en Gent genoten volgens de auteur dit voorrecht. Bij het jaar 1477, toen het nieuwe Gummarusaltaar in Lier werd gewijd, vermeldt de schrijver nogmaals de rol van inwoners uit Enkhuizen. Bij de processie op 11 oktober van dat jaar was Margaretha van York, de hertogin van Brabant, aanwezig. Zij nam met grote devotie deel en schonk ter ere van Gummarus twee zilveren kandelaars. 'De Inwoonders van Enckhuysen, die van alle oude tyden gewoon waren, op dien dag te Lier te komen, en het recht hadden van de Kasse te helpen dragen, munte ook in godvrugtheit in deeze Processie uyt.'¹⁰ Tot slot staat in dit boek het verhaal vermeld dat Enkhuizen een relik van de heilige zou hebben verworven. Bij de opening van de reliekkist in 1475 was het gebeente van de heilige nog volledig aanwezig, met uitzondering van een rib die in 1370 in een zilveren reliekhouders was geplaatst. 'De Inwoonders van Enchuysen in Noord-Holland, hebben daerna, gelyk zy zeggen, een Duym hier van gehad.'¹¹ Zij moeten dit relik (een duimkoot) dus na 1475 hebben verworven, hoewel de reliekkist met de beenderen van Gummarus gedurende lange tijd niet meer is geopend. Aan het waarheidsgehalte van de claim van de inwoners van Enkhuizen een relik van de heilige te bezitten, valt dus sterk te twijfelen.

We beschikken dus niet over bronnen uit de 15de of 16de eeuw die gaan over de jaarlijkse processie in Lier. Ervan uitgaande dat de overlevering, waarvan de 17de en 18de eeuwse boeken de neerslag vormen, juist is, houdt dit in

8 Gramaye 1610, 127. De tekst luidt: 'Et hinc Enchusiam apud Batavos quem dominum agnoverant ab obitu Sanctorum Cathalogo asscriptum tutelarem primi invocarunt, soliti ad nostra usq(ue) tempora gregatim quotannis Divi sui tumulum visitare & prerogativa quadam feretrum in supplicatione amburbialium ipsum baiulare.'

9 Van Lom 1740, 329.

10 Van Lom 1740, 316.

11 Van Lom 1740, 329.

dat in Enkhuizen lang voor 1475 de gewoonte bestond deel te nemen aan de jaarlijkse bedevaart in Lier. De stad Enkhuizen had het recht om ieder jaar twee mannen af te vaardigen om de reliekschrijn (de kasse) te helpen dragen. Ongetwijfeld zullen inwoners uit Enkhuizen met hen zijn meegereisd om de processie bij te wonen. Het hoogtepunt van de Gummarusverering in Lier viel in de jaren 70 van de 15de eeuw. Toeval of niet, omstreeks die tijd vingen ook de inwoners van Enkhuizen aan met de bouw van de nieuwe driebeukige Gummaruskerk. Deze kerk werd in 1547 voorzien van een fraai orgel dat nog altijd bestaat en in 2011 na een langdurige restauratie weer in gebruik is genomen. Het orgel wordt bekroond door een beeld van St. Gummarus.¹² Dit is het oudste beeld van Gummarus in Enkhuizen.

Pelgrimsinsignes

In de Middeleeuwen was het heel gebruikelijk om uit een bedevaartsoord een aandenken in de vorm van een metalen insigne mee te nemen. Dit kon op de kleding worden gespeld of genaaid en vormde een tastbare herinnering aan de bedevaart. Tevens geloofde men dat het insigne de drager als het ware

Pelgrimsinsigne van St. Gummarus uit Lier, bodemvondst 2011 'De Vijzeltuin' (foto: Archeologie West-Friesland).

onder de bescherming van de heilige stelde. Deze voorwerpen waren van een legering van tin en lood gemaakt en werden in een mal gegoten. Op deze wijze konden vele duizenden insignes van de betreffende heilige worden gemaakt. Voor het bedevaartsoord vormde de verkoop van de insignes een bron van inkomsten. Dankzij de inzet van de metaaldetector bij opgravingen worden regelmatig dergelijke insignes gevonden. Toch vormen de vondsten slechts een fractie van het totaal aantal religieuze souvenirs dat in de Middeleeuwen in omloop moet zijn geweest. De bedevaart naar St. Gummarus in Lier was druk bezocht en we mogen dan ook aannemen dat vele duizenden insignes van St. Gummarus aan pelgrims zijn verkocht.

12 Van den Berg 1955, 52.

In 2011 is uit de bodem van Enkhuizen een pelgrimsinsigne van St. Gummarus naar boven gekomen. Dit insigne bevond zich in een ophogingslaag met veel afval op het binnenterrein van het voormalige Snouck van Loosen-ziekenhuis. De sluitdatum van het vondstcomplex ligt rond 1500. Het insigne vormt een tastbaar overblijfsel van de bedevaart die inwoners van Enkhuizen in die tijd jaarlijks naar Lier ondernamen. Het insigne is niet compleet overgeleverd: de bovenkant met het hoofd van de heilige ontbreekt. Toch is de voorstelling goed te herkennen. Gummarus staat afgebeeld als een niet-geharnaste ridder met mantel, een paar handschoenen in de linkerhand en een pelgrimsstaf in de rechterhand. Gummarus zou tijdens zijn levens een pelgrimstocht naar Rome hebben ondernomen, vandaar dat hij vaak met een pelgrimsstaf wordt afgebeeld. Op zijn mantel bevindt zich op borsthoogte een wapenschildje met kruis, het wapen van het St. Gummaruskapittel in Lier. De staf steekt met de punt in een put. De voorstelling is geplaatst binnen een versierde omlijsting met geheel rechtsonder het stadswapen van Lier en linksonder nogmaals het wapen van het St. Gummaruskapittel in Lier. Onderaan staat de tekst S. GOMMAER (met spiegelbeeldige S) zodat niemand kon ontgaan om welke heilige het ging.

Jacobsschelp met twee gaatjes voor de bevestiging op de kleding of hoed van een pelgrim, bodemvondst 1994 Enkhuizer Banketfabriek-terrein, Enkhuizen (foto: Archeologie West-Friesland).

In Enkhuizen is bij rioleringswerkzaamheden in 1995 een fragment van nog een tweede Gummarusinsigne gevonden.¹³ Vondsten buiten Enkhuizen zijn zeer schaars. Voor zover bekend zijn geen exemplaren uit Lier bekend. Een nagenoeg compleet insigne van Gummarus is gevonden in Nieuwlande in Zeeland.¹⁴ Dankzij deze vondst is de volledige voorstelling bekend. Rechts van de heilige staat een boom met daaromheen een gordel afgebeeld. Het insigne heeft een afmeting van 63 bij 39 mm. Verder bevindt zich een fragment van een insigne in het Breda's Museum.¹⁵ Over de vondstomstandigheden is niets bekend. Tot slot is er nog een fragment van een Gummarus-

insigne bekend, maar de vindplaats en de collectie waarin die zich tegenwoordig bevindt, zijn onbekend.¹⁶

Bijzonder aan het hier afgebeelde insigne uit Enkhuizen is dat de details afwijken van de tot nu toe bekende exemplaren. De omlijsting is bijvoorbeeld op geheel andere wijze versierd. Dat houdt in dat de vondst een nieuw type binnen de Gummarusinsignes vertegenwoordigt en vooralsnog uniek in zijn soort is.

Een tweede uniek document voor de verering van Gummarus in Enkhuizen is een 16de-eeuwse tekening die zich in de collectie van museum Boijmans van Beuningen bevindt. St. Gummarus staat hierop op een wijze vergelijkbaar met die op het insigne afgebeeld.¹⁷ Deze tekening heeft gediend als illustratie in een boek dat voor iemand uit Enkhuizen bestemd was. Het is een uniek historisch document voor Enkhuizen. Rechtsboven staat het wapen van Enkhuizen met daaronder de tekst 'die stede van enchusen'. Linksboven staat het wapen van Holland-Henegouwen ten tijde van het Beierse Huis, met daaronder 'hertoch willem van beyeren'. Willem van Beieren is graaf Willem V van wie Enkhuizen in 1356 stadsrechten verwierf. Centraal staat St. Gummarus afgebeeld met op de banderol aan weerszijden 'Santhis Gommarus'. Net als op het insigne is de heilige weergegeven als een niet-geharnaste ridder met mantel en muts en een paar handschoenen in de linkerhand. Met zijn rechterhand houdt hij de boom vast die met een riem op wonderbaarlijke wijze is hersteld. Rechtsonder is een waterput te zien, als verwijzing naar de bron die hij deed ontspringen, met daarboven 'fonteyn'. Linksonder is het gecombineerde wapenschild van het wapen van het Sint-Gummaruskapittel van Lier (een kruis) en van de stad Lier (drie kepers) te zien.

De herinnering levend

De verering van Gummarus verdween uit het openbaar in Enkhuizen in 1572.¹⁸ De stad koos de kant van Willem van Oranje in de opstand tegen de Spanjaarden en de Gereformeerde religie werd de officiële religie. In Lier verliep de geschiedenis anders. Na de Beeldemstorm die daar in 1580 plaatsvond, keerde het Spaanse gezag terug. De verering van Gummarus werd in ere hersteld en mag zich tot op de dag van vandaag in grote belangstelling verheugen. Inwoners uit Enkhuizen speelden hier echter geen rol van bete-

¹³ Collectie Jan den Das, Enkhuizen.

¹⁴ Collectie Van Beuningen, Rotterdam. Van Heeringen, Koldewey en Gaalman 1987, 94; Van Beuningen en Koldewey 1993, 161 (afb. 198).

¹⁵ Collectie Breda's Museum, inv.nr. G104. Database Kunera: www.kunera.nl.

¹⁶ Database Kunera: www.kunera.nl.

¹⁷ Tekening in bruine, rode en groene inkt, afmetingen 186 bij 136 mm. Collectie Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam, inv. MB 1446.

¹⁸ De verering werd wel voortgezet in schuilkerken. Een van deze was de Statie van de H. Gummarus die in 1633 in een pakhuis aan de Breedstraat werd gevestigd. Voor deze schuilkerk werd in 1656 een groot zilveren beeld van St. Gummarus vervaardigd door de Haarlemse zilversmid Pieter Cornelisz. Ebbekin. Het beeld is in 2000 aangekocht door het Frans Halsmuseum in Haarlem en is daar in de vaste opstelling te bewonderen.

Tekening van St. Gummarus met rechtsboven het wapen van Enkhuijen, 16de eeuw (collectie Museum Boijmans van Beuningen).

kenis meer in.¹⁹ Het Gummarusinsigne dat in 2011 in Enkhuizer bodem is gevonden is in de 15de eeuw door een inwoner van Enkhuijen vanuit Lier naar zijn moederstad mee teruggenomen. Het vormt een uniek voorwerp dat ons aan de oude band tussen beide steden herinnert. ■

Literatuur

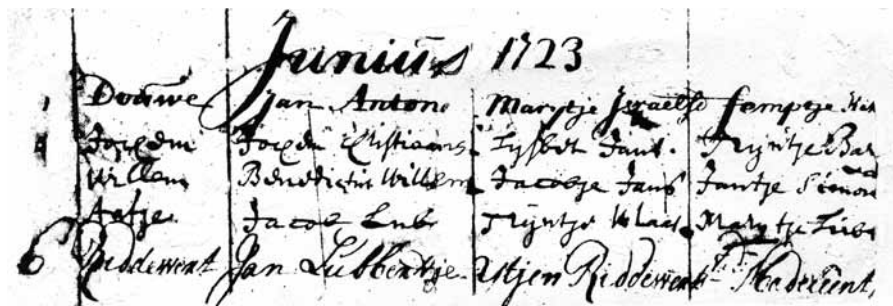
- Berg, H.M. van den, 1955: *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, geïllustreerde beschrijving. West-Friesland, Tessel en Wieringen.*
- Beuningen, H.J.E. van en A.M. Koldeweij, 1993: *Heilig en Profaan. 1000 Laatmiddeleeuwse Insignes uit de collectie H.J.E. van Beuningen. Rotterdam Papers VIII.*
- Biesboer, P., 2001: 'Heilige Gummarus', *Vereniging Rembrandt najaar 2001*, 13-15.
- De Bruin, J., 1997: 'Over Gommerskarspel en een koekoeksjong genaamd Enkhuijen', *Steevast 1997*, 4-20.
- Gramaye, J.B., 1610: *Antverpiae antiquitates et opidorum, municipiorum, pagorum, dominiorum, quae sub ea.*
- Heeringen, R.M. van, Koldeweij, A.M. en A.A.G. Gaalman, 1987: *Heiligen uit de modder. In Zeeland gevonden pelgrimstekens.*
- Heussen, H. van en H. van Rijn, 1721: *Oudheden en gestichten van Amstelland, Noord-holland en West-Friesland*, deel 2.
- Heussen, H. van, 1754: *Batavia Sacra*, deel II.
- Lom, C. van, 1740: *Beschryving der stad Lier in Brabant.*
- Vieren, T., 2012: *Gummarus van Lier. Heilige in de tijd.*

¹⁹ Voor de volledigheid dient te worden vermeld dat in recente tijd op initiatief van het Broederschap van Sint-Gummarus het contact tussen Lier en Enkhuijen is hersteld. Zowel in 1990 als in 2004 (1250 jaar heiligverklaring) namen afgevaardigden van de Oud-Katholieke parochie van Enkhuijen deel aan de processie in Lier. In 2006 werd Enkhuijen vereerd met een tegenbezoek van leden van de Broederschap en de parochie van St. Gummarus in Lier. In 2008 werd ten gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het kerkgebouw van de Oud-Katholieke parochie in Enkhuijen een processie gehouden waarbij zeven leden van de Broederschap een relik van St. Gummarus meedroegen. Informatie afkomstig van de site van de Oud-Katholieke Parochie Enkhuijen: www.okk-enkhuijen.org/6historie/jubilboek-100totaal.

Mijn naamgenoot

A.G. de Vries-Lub

Stamboomonderzoek is een fascinerende bezigheid. Temeer daar ik al blade- rend in een doopboek van Enkhuizen plotseling mijn eigen naam zag staan:

Aafje Lub, gedoopt te Enkhuizen: 04-06-1723 ¹.

Ik was verrast en voelde me helemaal warm worden. Hier in Enkhuizen, zo'n tweehonderd jaar geleden zou een meisje hebben gelopen door de Haringstad, waar ikzelf ook geboren en getogen ben! Nog niet eerder was ik de naam 'Aafje Lub' in de genealogie van de familie Lub tegengekomen.

Die Aafje wil ik eens volgen. Hoe leefde zij, waar woonde zij, was ze getrouwd, is ze oud geworden en wat maakte ze in haar leven mee?

Ik was zo intens met mijn onderzoek bezig dat ik ervan droomde:

Het gebeurde op een nacht, dat ik ineens wakker werd. Ik droomde, maar ik hoorde een stem en daar stond een oude kleine vrouw naast mijn bed, helemaal in het zwart gekleed, op haar hoofd droeg ze een zwart gebreid kapertje op haar grijze haren, armen kruiselings. Ze keek me hoofdschuddend aan en zei, heel zachtjes:

"Kind, kind, wat ben je begonnen ..." Zij was een vrouw uit het Lubben geslacht en ik weet ook haar naam: Grietje Tonneboeyer. Nóg kan ik haar beeld voor me halen, ook al heb ik nooit een portret van haar gezien. Ze heeft me misschien willen waarschuwen voor alle ellende die vissersfamilies moeten doorstaan?

¹ Westfries Archief Hoorn, WFA, Enkhuizen doopboek nr. 9.

Aafje Lub

Zij woonde in Enkhuizen, zal langs de Wierdijk hebben gelopen, gekeken naar de uitvarende boten in de haven, boodschappen hebben gedaan in de Westerstraat, de Koepoort onderdoor gewandeld en de Drommedaris bekeken in al zijn luister. Wandelend over de Vest, kijkend naar de akkers en het vee dat buiten liep te grazen en de bouwerschuiten die al kloetend door de Vestinggracht voeren.

Ouders

Aafje was de dochter van Jacob Lub (gedoopt Enkhuizen: 05-09-1694) ² en Trijntje Klaasdr Engelsman (gedoopt Enkhuizen: 10-05-1699) ³. Het paar trouwde op 06-02-1718 in de Zuiderkerk. Vóór hun huwelijk woonde Jacob op de Vissersdijk en Trijntje op de Noorder Havendijk. Die twee straten liggen zo dicht naast elkaar, dat het niet verwonderlijk zou zijn als ze elkaar daar hebben leren kennen.

Aafje was niet het eerste kind dat uit dit huwelijk werd geboren. Vóór haar werd een jongetje ten doop gehouden, en hij kreeg de naam Claes, vernoemd naar de vader van Trijntje Engelsman. In de doopboeken valt het op dat vernoemen heel veel voorkwam.

Na Aafje werden nog twee meisjes geboren, maar die bleken niet levensvatbaar te zijn en stierven jong. Ze kregen beiden de naam Fytjen (07-11-1725/05-06-1728 en 10-04-1730/05-10-1730) ⁴, naar de moeder van Jacob Lub.

VOC

Aafjes vader bleek timmerman te zijn en in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), een zeventiende-eeuwse groep handelaren die hun fortuin in de Oost zochten. De schepen maakten lange en gevaarlijke reizen naar Batavia, het centrum van handel en bestuur in de Oost. Zij verhandelden specerijen, peper, kruidnagelen, nootmuskat, foelie en kaneel. Evenals suiker, koffie, thee, koper en zilver, later ook luxegoederen, zoals Indiaas textiel en Chinees porselein. ⁵

Jacob Jansz. Lub zal zeker getimmerd hebben op die grote te bouwen schepen en misschien wel op de Timmerwerf gelopen waar ik nu zelf woon.

Als knaap van zestien jaar oud ging Jacob al naar zee, in 1710 op het schip

² WFA, Enkhuizen doopboek nr. 7.

³ WFA, Enkhuizen doopboek nr. 8.

⁴ WFA, Enkhuizen doopboek nr. 9 en begraafboek nr. 80.

⁵ Internet VOC.

‘Raadhuis van Enkhuizen’⁶. Hij kwam twee jaar later terug in de havenstad en vertrok in 1726 op de ‘Johanna’ als scheepstimmerman en in 1730 met de ‘Noordwaddinxveen’. Hij verdiende zijn brood in die tussenliggende jaren in zijn geboortestad op een scheepswerf als timmerman.

De scheepstimmerwerf

Er was veel werk op de werven en die liepen vanaf de Wierdijk tot aan de Oosterhaven. Op het terrein stonden de woning van de werfbaas, het bootmanspakhuis en enkele andere loodsen. In 1791 werkten er wel zo’n 150 werklieden.⁷

Zeemansbloed

Vader Jacob Lub had bepaald zeemansbloed in de aderen, want ook de vader van Jacob, Jan Lub, was eveneens in dienst bij de VOC als stuurman en bleef soms ook maanden lang van huis. Ook de broer van Jacob, Aafjes oom, Reynder was grootschipper, stuurman bij de VOC.

Aafje zal vaak naar de havens zijn gelopen over de Dijk, waar vele schepen lagen die geladen werden met goederen en proviand voor grote reizen. Ja, ‘grote’ tochten, want ze bleven lang van huis.

Proviandering

Aafjes broer Claes zal haar vast verteld hebben welke artikelen er ingeslagen moesten worden. Hij liet zeker een hele lange lijst zien met ‘Virtualien voor ’t schip Langewyk bemant met 260 Koppen’ bemanning (zie bijlagen).⁸

Zuiderkerk

Op zondag gingen de meeste Enkhuizers naar de kerk, de Zuiderkerk genaamd, gebouwd in het centrum van de vissershoek. Ze zal zeker naar die hoge toren hebben gekeken, vol ontzag en bewondering! Wat een werk

zal dát geweest zijn zoiets te bouwen. Stoere jongens zouden daar wel op geklommen zijn.

In de kerk zag zij in het midden tegen de zuidelijke muur de prachtige eikenhouten preekstoel uit 1610. Het trapje naar de kansel is naar een ontwerp van de Enkhuizer Pieter de Nicolo. Naast die uitbouw hingen twee grafborden van twee bekende Enkhuizers: Jacob Sieuwertsz. Blaeuhulck en Jacob Dirksz. Brouwer, leidinggevende figuren in de strijd tegen Spanje. Op de preekstoel stond een zandloper en die werd omgedraaid als de voorganger aan zijn preek begon. Drie kwartier duurde het voordat al ’t zand van de bovenkant naar beneden was ‘gelopen’, dat is een hele lange tijd.

In de ‘vissersbanken’ zaten de mannen bij elkaar. Als die zware stemmen een psalm aanhieven, dan trilden de ramen. Iedereen luisterde aandachtig naar het bijbelse Woord, maar hoe verder de tijd verliep, bij steeds meer vissers vielen de ogen dicht ...

Niet verwonderlijk ook, na een week van hard werken.

Wandeling

Op de rustdag, de zondag, zal Aaf met haar vader aan de wandel zijn gegaan. Samen zullen ze door de stad hebben gelopen en al kuierend dan door straatjes met van die wonderlijke namen, zoals: Doornkroontje, Elleboogsteeg, Hanepootsteeg, Vette Knol, Olifantsteiger, Ooievaarssteeg, Vierbeentjes, Drie Zalmen en natuurlijk door de hoofdstraat, de Westerstraat.

Langs de Wierdijk gelopen, bekeken ze dat grote pand, genaamd het Oost Indische Huis. Daar kwamen alle bewindhebbers bijeen om te vergaderen over alle activiteiten binnen de VOC. Ze hadden daar niet alleen kantoorruimte voor al die hoge heren, maar ook kamers voor de boekhouders en de medewerkers die belast waren met de uitrusting der schepen, de bouw en het onderhoud van de vloot.

Helaas overleed Aafje’s vader al op 37-jarige leeftijd. Hij is begraven in Enkhuizen op: 09-10-1731 (Westerkerk graf 107, middenkap).⁹

Aaf was slechts 8 jaar oud, toen ze dit moest verwerken.

Huwelijk

Trijntje Engelsman ontmoette haar tweede man, natuurlijk in Enkhuizen, alleen weten we niet hoe ze elkaar hebben leren kennen. Misschien in de

⁶ Internet VOC.

⁷ Hans Bonke en Katja Bossaers, Heren investeren, blz. 36.

⁸ Herman de Vos, Met snee jagt en kake van wint, blz. 55.

⁹ WFA, Enkhuizen begraafboek nr. 52.

kerk? Haar nieuwe echtgenoot was Luthers. Maar waarschijnlijk ging hij ook naar de Gereformeerde kerk, want hij is begraven in de Westerkerk. Maar nu loop ik te hard van stapel...

Het was op 30 juli 1742 ¹⁰ toen Aafje's moeder hertrouwde met Claas Hasevanger. Hij woonde in de Oude Westerstraat en Trijntje Engelsman in de Nieuwe Westerstraat.

Claas was weduwnaar van Elisabeth Stoffelsdr Klein, ook wel als Klein geschreven, een bekende naam in Enkhuizen. Claas had twee dochters uit dit huwelijk, Aaltje en Maritje ¹¹.

Aaltje was net iets ouder dan Aafje en Maritje was zeven jaar jonger dan haar zus. Toch was de laatste eerder getrouwd (27-09-1760) ¹² met Bernardus Stoop, chirurgijn, en het echtpaar ging wonen in Zwijndrecht.

Zo kregen Aafje en haar broer Claes er in één klap twee (stief)zusters bij!

Claes Lub

De enige broer van Aafje, Claes, drie jaar ouder dan zij, vertrok op 23-jarige leeftijd voor de 'Camer van Enchuysen' naar Oost-Indië. ¹³ Vóór hij de familie

vaarwel zei, had hij uit voorzorg een notariële acte laten opmaken op 26 februari 1743 met de volgende tekst:

Claas Lub, zoon van Jacob Lub en Trijntje Engelsman; Claes is ONGETROUT, voor de Camer van Enchuysen gevaren naar Oost-Indiën en op die syn reyse soo haar getuygen werd bezigh, soo danigh en sonder testament gemaect te hebben / OVERLEDEN, dat sy getuygen mede wel weeten dat demeergenoemde Claas Lub in leven naegelaten heeft de voornoemde syne moeder Trijntje Engelsman, beneffens een volle susters gen. Aafjen Lub sonder enige andere susters ofte broeders ofte susters ofte broeders kint ofte kinderen tsy van heelen ofte halven bedde in leven naegelaten te hebben dat haar getuygen mede seer wel is bekend dat gen. Trijntje Engelsman ende selve voornoemde dogter Aeffjen Lub sijn de eenige erffgenamen. ¹⁴

Verdriet is Aafje niet bespaard gebleven. Begin 1743 is Claes Lub in Oost-Indiën overleden. Aafje bleef achter als enig kind van Jacob Lub en Trijntje Engelsman.

Huwelijk

Trouwboek Enkhuizen:

Maarten Keetman
Aeffjen Lub 1742-:-

Op haar 23^e trouwde Aafje met Maarten Keetman, eveneens een Enkhuizer van geboorte. Het huwelijk werd voltrokken op 13 oktober 1745 ¹⁵. De bruidegom was matroos bij de VOC en dus veel van huis. Het echtpaar woonde eerst op het Verlaat, waar hun eerste kind werd geboren:

Cornelis, naar de vader van Maarten. Helaas werd dit jongetje slechts 9 jaar. De tweede zoon droeg de naam Jacob en werd gedoopt op 20 augustus 1749. Vervolgens een meisje Magdaleentje, geboren op het Venedie, gedoopt op 18 oktober 1750, vernoemd naar de moeder van Maarten. Ze overleed op 12 december 1750 en werd begraven in de Westerkerk, Noordkap nr. 1. Een meisje Trijntje, vernoemd naar Aaf's moeder, dit kindje werd gedoopt op 19 november 1752. Trijntje Keetman is het enige meisje dat bleef leven en op 80-jarige leeftijd overleed, ¹⁶ ongehuwd en woonachtig achter de Zuiderkerk. Na Trijntje kwam nog een kind maar dat was niet levensvatbaar en werd begraven in de Westerkerk, in het familiegraf in de Noordkap nr. 74.

¹⁰ WFA, Enkhuizen huwelijken boek nr. 53.

¹¹ WFA, Enkhuizen Luthers doopboek nr. 38.

¹² WFA, Enkhuizen Luthers trouwboek nr. 39.

¹³ Internet VOC opvarenden.

¹⁴ WFA, Enkhuizen Notariële akte nr. 1243 A 94.

¹⁵ WFA, Enkhuizen trouwboek nr. 47.

¹⁶ WFA, Enkhuizen Burgerlijke Stand akte nr. 71.

Wat een verdriet kreeg moeder Aafje te verwerken. Zij leefde in een tijd waarin heel veel kinderen stierven op jeugdige leeftijd en elk huis had wel een of meerdere familieleden die jong gestorven waren. Geneesmiddelen en kennis over ziektes waren er nauwelijks.

Alleen zoon Jacob Keetman zorgde voor nageslacht, hij trouwde met Klaasje Hommes.

Het echtpaar kreeg 6 kinderen, waarvan één levenloos. Natuurlijk werd een meisje vernoemd naar grootmoeder Aafje.

Verdiensten

Maarten Keetman had zijn financiën voor zijn gezin goed geregeld. Hij was via de Kamer, waar hij was aangemonsterd, aangesloten bij het *soldijkantoor*. Deze zorgde ervoor, door het verstrekken van maandbrieven, dat ieder jaar drie maanden gage kon worden uitbetaald aan het thuisfront.¹⁷

De verdiensten van een matroos waren niet zo hoog, ongeveer 14 gulden per maand, terwijl scheepstimmerlieden een gage hadden van 22 tot 48 gulden per maand, een schipper vaak meer dan 70 gulden. Veel echtgenotes van VOC zeelieden werkten er dan ook bij als naaister, spinster, dienstbode en kleinhandelaarster.

Trijntje Lub-Engelsman

Trijntje, Aafjes moeder, is toch nog 20 jaar getrouwd geweest met Claas Hasevanger. Hoe oud hij geworden is kunnen we niet opzoeken, want hij was geen ‘Henkuzer’ van geboorte. Waarschijnlijk is hij in Enkhuizen komen werken en heeft daar de twee vrouwen ontmoet.

Vijf jaar lang was Trijntje Hasevanger-Engelsman voor de tweede keer weduwe. Ze overleed op 21 januari 1767. Vanuit haar woning in de Nieuwe Westerstraat werd ze begraven in de Westerkerk, in de Zuidkap nr. 104, op 28 januari 1767.¹⁸

Zij was bepaald niet onbemiddeld wat blijkt uit de akte van de notaris.¹⁹ Bij notaris Abel van der Willige had zij haar testament op laten maken. Daarin staat aan bezittingen:

(gulden / stuiver / penning)

Huis en erve gelegen aan de Nieuwe Westerstraat, thuyne en huysje

Contanten ruym *f* 200,-; in een sakje *f* 16,-; aan guldens *f* 11,-

Onderhandse obligatie ten laste van Johanna Theodora van Dusseldorp van *f* 85.-

13 schilderijen in soorten, glazen deur, allerlei kledingstukken in sieradendoos:

gouden ketting drie dik met een diamanten boot met Seven Steenen *f* 94.75.--

een diamanten ring met negen Steenen

een roos ringetje met Seven Steenen

een paar paarl spelden *f* 20.--.--

een Gouden oorijzer *f* 112.10.--

een Zilveren oorijzer met Gouden hoofdjes *f* 30.--.--

een paar groote Zilveren kandelaars *f* 91.15.08

een paar zilveren zoutvaten *f* 27.12.--

een zilveren mosterdpot met lepeltje *f* 16.04.--

een zilveren brandewijnkop *f* 18.12.--

twee zilveren Schenkborden *f* 53.02.08

ses zilveren leepels *f* 26.12.--

ses zilveren vorken *f* 33.17.--

vijf leepels in soorten *f* 25.07.08

een ketting roode bloedkoralen

een schildpad kerkboek met zilveren slooten en boeken

zilver poppegoed: papegaay korf *f* 6.17.--

doofpot, theebosje en schenkketel en confoir *f* 16.33.08

Driekoningen met de Star *f* 3.16.08

een zilveren beugeltas

agt en veertig porceleyne kleyne beeldjes

negen stux Chineesjes koeytjes

twee oostindische vergulde papegaayen

enzoovoort.

Of Aafje ziek geworden is? Dat zullen we nooit aan de weet komen.

Aaf volgde haar moeder wel heel vlug op, want op 9 november 1768 werd zij begraven in de Westerkerk Noordkap nr. 74.²⁰ Ze niet oud geworden: 45 jaar.

Op reis

In 1770 vertrok weduwnaar Maarten Keetman met het schip ‘Duivenbrug’, gebouwd in 1766 voor de Kamer van Enkhuizen op een werf in Enkhuizen.²¹

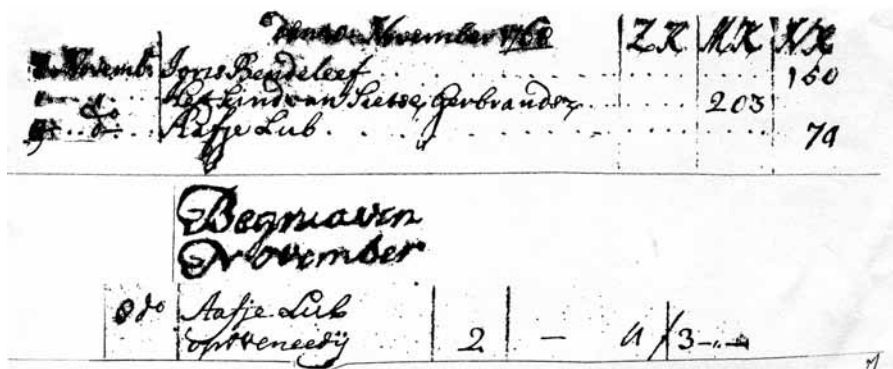
¹⁷ Bibliotheek Zuiderzeemuseum, Daniëlle van den Heuvel, ‘Getrouwd met Jan Compagnie’ – Oost-Indiëvaarders en hun echtgenotes in Enkhuizen en omgeving (1700-1750), blz. 33.

¹⁸ WFA, Enkhuizen, begraafboek nr. 81.

¹⁹ WFA, Enkhuizen, Oud Notarieel Archief, inventarisnr. 1386-1, nr. 14.

²⁰ WFA, Enkhuizen, begraafboek nr. 76.

²¹ Internet VOC.

Dit schip was 140 voet lang, laadvermogen 425 last (850 ton) en de bemanning bestond uit 181-287 koppen. De lading bevatte porselein.

Helaas is het schip met man en muis vergaan.

Maarten stierf bij Kaap de Goede Hoop op 07-11-1771.²²

De kinderen Keetman stonden er nu alleen voor, Jacob was 21 jaar en zijn zusje Trijntje 18.

Mijn naamgenoot

Eigenlijk ben ik heel verdrietig over al het leed dat Aafje Lub moest doormaken.

Zou mijn droombeeld Grietje Tonneboeyer toch gelijk hebben gehad?

Ik denk 't wel.²³

De Aafje Lub van twee eeuwen geleden leeft voort in mijn gedachten.

Ik heb diep respect voor haar!

En ik ben heel dankbaar dat ikzelf in de 20^e en 21^e eeuw mag leven en wonen in Enkhuizen. ■

²² ARA toegangsnummer 1.04.02 / nr. 14803 / folio 150.

²³ Grietje Tonneboeyer leefde van 1760-1819, was getrouwd met Pieter Lub (1767-1835), bezemmaker, turfdragers. Zie genealogie: A.G. de Vries-Lub. De familie Lub een Enkhuizer geslacht, 1986.

Bijlage

- 40950 Ponden hard brood, 12 ½ Last
- 16 Vaten vlees
- 15600 Delen speck
- 520 Stucks soetemelckse kasen
- 151 Leggers Kokswater
- 12 Dito koks water
- 65 Tonnen bier
- 7 Oxhoofden france wyn
- Half amen spaanse wyn
- 4 Leggers Caabse wyn
- 31 Half amen genever
- 8 Koornbrandewyn
- 8 Vaten boter
- 8 Half amen olyven oly
- 5 Leggers azijn
- 1 ½ Hal aam limoensap
- Ponden sieroop in een vat
- 5200 Dito ronde pruyme in vaten
- 11 Smalton rijs
- 272 Amsterdammer sacke gort in smaltonne
- 10 Dito graauwe erwten in smaltonne
- 26 Dito groene in smaltonne
- 12 Ton mostert zaadt
- 1 Oxhoofd meridicks wortel
- 130 Ponden Peper
- 4 Smaltonne wit zout
- 60 Ponden heel wassen kaarssen
- 60 Half wassen kaarssen
- 60 Roete kaarssen
- 6 Half amen traan
- 5 Half amen bloem van tarwen meel
- 5 Half amen grutten meel
- 3 Levendige zeugen
- 20 Volwassen Varkens
- 10 Jonge Biggen
- 2 Grof tonnen garst
- 1 Smal tonnen reusel
- 40 Levendige hoenders
- 1 Kinnetje zeep
- 12 Schapen die brood gewoon zyn te eeten
- 260 Groote risten Uyen
- 1900 Ponden Suyker

Last = 3000 liter

Ton = 1000 kg

Aam = 1 vat = 155 liter

Oxhoofd = 120 liter

Legger = vat van 400 liter

De herontdekte tekeningen van het Weeshuis en de Librije, gemaakt door J.P.C. Grolman (1841-1927)

P. Krijnen

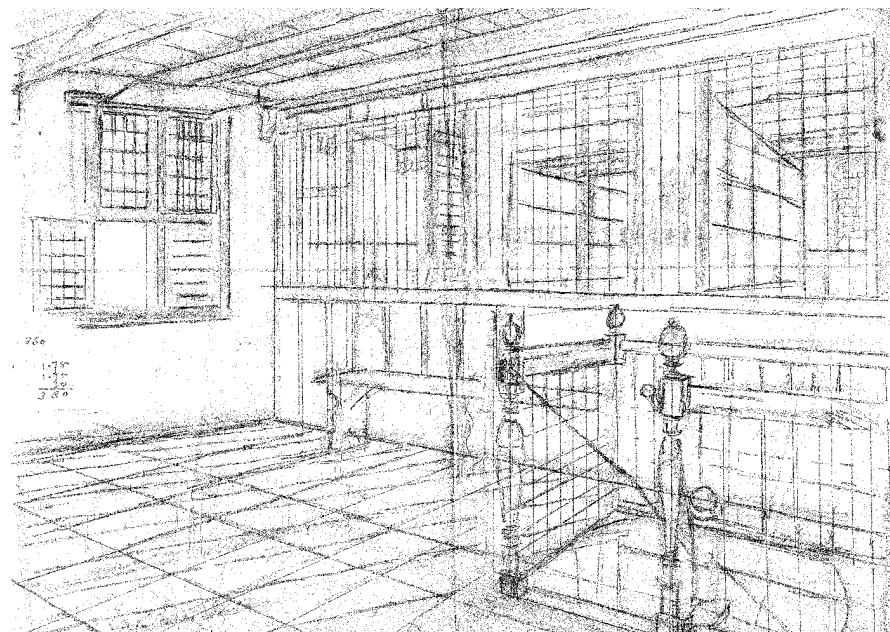
Op 14 december 1927 overleed de Utrechtse kunstschilder Johan Paul Constantinus (J.P.C.) Grolman op 86-jarige leeftijd. Hij liet een enorme hoeveelheid eigenhandig gemaakte schilderijen en aquarellen na, die op een daaraan gewijde veiling in juni 1928 verkocht werden. Een aantal voortekeningen, schetsboeken en aquarellen belandde op zolder bij familie. Tijdens het onderzoek dat ondergetekende samen met echtgenote Jetty Krijnen naar de schilder Anthony Grolman, achterneef en tijdgenoot van J.P.C. Grolman, deed, stuitte zij een paar jaar geleden op deze bewaard gebleven spullen.¹ Tussen die voortekeningen zaten de afbeeldingen van de meisjeskamer van het Gereformeerde weeshuis en van de boekerij of librije in Enkhuizen.² Met name de tekening van het interieur van het weeshuis is heel bijzonder: het is de enige tot nu toe bekende afbeelding van deze ruimte, die in 1906 met de sloop van het oude gebouw verdween.

Huis- decoratie- en kunstschilder

De kunstenaar J.P.C. Grolman werd in 1841 in Utrecht geboren. Grolman stamde uit een Luthers geslacht dat rond 1700 vanuit Bochum in Duitsland naar Utrecht was gekomen. Net als zijn vader en grootvader was J.P.C. huis- en decoratieschilder. Op zijn vijftigste deed hij de zaak aan zijn zoon over. Voortaan besteedde hij al zijn tijd aan het vervolmaken van zijn techniek als kunstschilder. Daarvoor zocht hij ook contact met vakbroeders. Hij was een toegewijd lid van verschillende kunstenaarsgenootschappen: Kunstliefde te Utrecht, Arti et Amicitiae en de Onafhankelijken te Amsterdam en Pictura Veluensis te Renkum. Hij hield ervan in zijn schetsboeken - vaak ietwat

¹ Het onderzoek naar Anthony Grolman resulteerde in 2009 in het boek Grolmans Utrecht en in een wekelijkse rubriek voor de krant Ons Utrecht. De nazaten van J.P.C. Grolman wilden de voortekeningen en schetsboeken van deze schilder van de hand doen en wij namen het grootste deel over.

² Op de veiling van 1928 werd ook de uitgewerkte aquarel van de librije aangeboden. Veilinghouder Van Huffel kocht deze voor 28 gulden. De aquarel is tegenwoordig in bezit van het Noord-Hollands Archief.

Tekening voorportaal van de librije van de Grote Kerk te Enkhuizen gemaakt door J.P.C. Grolman. Collectie Vereniging Oud Enkhuizen.

zwaarwichtige - spreken vast te leggen. Een ervan luidt: 'Gebruik den Tijd eer hij ontvliedt. Hij is een vriend, verdrijft hem niet'. Zelf leefde hij naar deze spreuk, want tot op hoge leeftijd bleef hij dag in dag uit aan het werk. J.P.C. Grolman was zeker geen vernieuwer van de schilderkunst. Hij richtte zich qua techniek en onderwerpen doorgaans naar het verleden. De zeventiende eeuw vormde voor hem een belangrijke inspiratiebron. Hij maakte enige schilderijen in de stijl van Vermeer en Rembrandt. Verder was de negentiende-eeuwse kerkenschilder Johannes Bosboom zijn grote voorbeeld. J.P.C. tekende en schilderde talloze kerken. Hij behoort met Bosboom tot de weinige schilders die ook het interieur van synagogen vastlegde.³ Grolman schilderde voorts historische interieurs: regentenkamers van wees- en bejaardenhuizen, vierscharen in stadhuizen, kamers met antieke schouwen in herenhuizen etc. Zijn uitgewerkte aquarellen en schilderijen zijn vaak schitterend van kleur en bieden een enorme hoeveelheid informatie over het afgebeelde onderwerp. Van de tekening van de librije is ook de uitgewerkte

³ Het Joods Historisch Museum te Amsterdam bezit een paar van deze werken. Ook het Rijksmuseum, het Centraal Museum en verschillende plaatselijke en regionale archieven bezitten werk van J.P.C. Grolman.

Aquarel van het voorportaal van de librije van de Grote Kerk te Enkhuizen naar tekening 2 gemaakt door J.P.C. Grolman. Collectie Noord-Hollands Archief, Provinciale Atlas. Grolman noteerde op de achterzijde: Boekerij Groote Kerk te Enkhuizen. De tekening komt in grote lijnen overeen met de huidige situatie. Grolman hanteerde een 'groot-hoektechniek', zoals een fotograaf dat zou doen, waardoor het voorportaal groter lijkt dan het in werkelijkheid is. De bank is niet meer aanwezig. Links van de bank is de toegangsdeur. Het venster kijkt uit op de thans bestrate kerktuin.

aquarel bekend. Hij is in het bezit van het Noord-Hollands Archief. Grolman koos een standpunt waarbij de spijlen van de trap en de tralies van de librije tezamen met het raam een patroon van verticale accenten opleverden. Bij vergelijking van voortekening en uitgewerkte aquarel wordt duidelijk dat hij veel zorg besteedde aan de technische voorbereiding: de gehele opzet van de tekening werkte hij op groot formaat uit, waarbij met name het perspectief zijn bijzondere aandacht had. Op de uiteindelijke aquarel zijn allerlei details toegevoegd. Het is niet onwaarschijnlijk dat de afgebeelde boeken - die tegenwoordig in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag zijn, maar mogelijk weer terugkomen - door deskundigen te benoemen zijn. De man in het midden heeft historiserende, zeventiende-eeuwse kledij aangekregen. Dankzij Grolmans grote kennis van materialen is ook dit sfeervolle kunstwerk nog steeds in heel goede staat.

Tekening meisjesslaapzaal van het in 1906 afgebroken gebouw van het Gereformeerd Weeshuis te Enkhuizen, gemaakt door J.P.C. Grolman. Collectie Vereniging Oud Enkhuizen. De unieke tekening vormt een goede illustratie van de beschrijving, in 1951 gegeven door J. Slot.

Reizend kunstenaar

Hoewel J.P.C. Grolman zijn hele leven in Utrecht woonde en ongeveer de helft van zijn werk daarop betrekking heeft, maakte hij ook vele reizen naar het noorden van het land en naar Zeeland. Onder zijn kunstbroeders stond hij bekend om zijn reislust en voor een van zijn verjaardagen kreeg hij daarom een menu aangeboden met gerechten, geïnspireerd op verschillende delen van het land. In Noord-Holland werkte hij in elk geval in Alkmaar, Edam, Hoorn, Enkhuizen, Haarlem, Amsterdam, Loosdrecht, Maarsse en Naarden.⁴

Tijdens zijn bezoek aan Enkhuizen maakte hij waarschijnlijk gebruik van de mogelijkheid om door weeskinderen in het Gereformeerd Weeshuis rondgeleid te worden. De tekening van de meisjesslaapzaal in het oude weeshuis die hij toen maakte, is, zoals gezegd, de enige die er van deze ruimte bekend is

⁴ In de veilingcatalogus van 1928 worden schilderijen en aquarellen betrekking hebbend op deze steden genoemd.

en komt goed overeen met de volgende beschrijving die in 1951 door J. Slot, die tussen 1881 en 1893 als kind in het weeshuis verbleef, werd gegeven: 'Door de regentessenkamer kwam men op de kraak (waarschijnlijk kraakten de afgebeelde balkons als je erop liep **PK**) van de meisjesslaapzaal. Langs een eikenhouten draaitrap ging men naar beneden en stond dan vooraan in de meisjesslaapzaal. Hier was de vloer belegd met groote blauwe tegels; aan weerskanten van de zaal allemaal genummerde bedsteden met tegen de achterwand antieke blauwe tegels. Voor deze bedsteden lagen op de vloer houten vlonders opdat de meisjes niet op de stenen vloer hoefden te stappen bij het opstaan 's morgens. Bij iedere bedstede stond een ouderwetsche stoel met biezen mat om hun kleren op te leggen. Het geheel was zeer antiek en had de bewondering van alle vreemdelingen die het Weeshuis kwamen bezoeken. De oude gevel die nu voor het bijgebouw staat, was toen de voorgevel van de meisjesslaapzaal. De hoogte van deze slaapzaal was gelijk aan de hoogte van deze gevel zoodat het geheel zeer indrukwekkend was. Op de kraak die rondom de slaapzaal liep, behalve aan de voorkant bij de oude gevel, waren kastjes getimmerd voor de meisjes; ieder kastje was genummerd en ieder meisje had haar eigen kastje waar ze haar snuisterijen in konden leggen.'⁵ De op de tekening zichtbare deur zou volgens deze beschrijving de binnenkant van de toegangspoort zijn. Het lijkt erop dat alleen voor wat betreft de hoogte van de zaal de beschrijving van J. Slot niet juist is, want er is een plafond ter hoogte van de tweede verdieping. De unieke tekening van de meisjesslaapzaal vormt een goede bijdrage aan ons beeld van het leven dat de kinderen in het weeshuis hadden. Hoogstwaarschijnlijk heeft J.P.C. Grolman ook van deze voortekening een uitgewerkte aquarel gemaakt. Het is te wensen dat deze weer tevoorschijn komt, want daarop zullen ongetwijfeld nog veel meer details van het verdwenen interieur zichtbaar worden.⁶ ■

⁵ De opgetekende herinneringen aan zijn weeshuistijd van J. Slot bevinden zich in het archief van de Vereniging Oud Enkhuizen.

⁶ Met dank aan Klaas Koeman, Frits Versluijs en Jaap Keppel van de Vereniging Oud Enkhuizen voor het aanreiken van de benodigde achtergrondinformatie.

Dateringsonderzoek aan drie Enkhuizer monumenten

Dieuwertje Duijn – Archeologie West-Friesland en Stichting RING

Het uiterlijk van Enkhuizen wordt voor een belangrijk deel bepaald door de vele historische panden die de stad rijk is. Met name in de oudste kern staan veel eeuwenoude woonhuizen en daarnaast omsluit de Vest een groot aantal unieke monumenten, zoals de Westerkerk, Zuiderkerk, Westertoren, Drommedaris, waterpoorten en Koepoort. Wat precies de ouderdom van een gebouw is, is vaak niet eenvoudig vast te stellen. Achter een woonhuis met een 18de-eeuwse gevel kan goed een houtskelet uit de 16de of 17de eeuw schuilgaan. Maar ook wanneer een pand een 17de-eeuwse voorgevel heeft, hoeft het houtskelet niet uit dezelfde tijd te dateren. Voor het vervangen van de voorgevel was het tenslotte niet nodig om het hele gebouw opnieuw op

te trekken. Nog lastiger wordt het als ook versierde (en daarmee dateerbare) onderdelen in het pand, bijvoorbeeld sleutelstukken en korbelen, in latere tijd zijn vervangen. Dit soort latere wijzigingen kunnen een misleidend beeld geven van de werkelijke ouderdom van een gebouw.

Sinds een aantal decennia is het mogelijk om hout, bijvoorbeeld de balken in een gebouw, te laten onderzoeken op ouderdom. De wetenschap die zich hiermee bezighoudt is dendrochronologie. Om het hout in een pand te kunnen dateren, worden meestal met een holle boor boorkernen uit bijvoorbeeld een balk gehaald. Wanneer (stukken van) balken uit het pand zijn verwijderd, kunnen hier simpelweg plakken worden afgezaagd. Begin 2012 zijn drie gebouwen in Enkhuizen door middel van dendrochronologisch onderzoek gedateerd en hieronder

De Westertoren gezien richting het noorden in 2011.

worden de resultaten gepresenteerd. Het dateringsonderzoek is betaald door de Vereniging Oud Enkhuizen en Molenaar Vastgoed BV en uitgevoerd door Stichting RING in Amersfoort en BAAC bv in Deventer.

Het dateren van hout

Het dateren gebeurt aan de hand van de jaarringen in het hout. Ieder jaar vormt een boom één jaarring aan de buitenzijde van de stam en op deze manier wordt de boom steeds dikker. De dikte van de jaarring is afhankelijk van de groeiomstandigheden in dat jaar. Bij gunstige omstandigheden, bijvoorbeeld bij voldoende regen en zon, wordt een dikke ring gemaakt en groeit de boom dus snel, terwijl zich bij ongunstige omstandigheden een dunne ring vormt. Bomen in hetzelfde gebied staan bloot aan dezelfde groeiomstandigheden, waardoor zij een vergelijkbaar patroon van dikke en dunne jaarringen tonen. De dikte van de jaarringen in het houtmonster kan worden opgemeten met speciale apparatuur, zodat een grafiek ontstaat van het jaarringpatroon in het hout. Deze grafiek wordt vergeleken met zogenaamde jaarringkalenders: een lange grafiek die is samengesteld met een serie metingen van hout uit hetzelfde gebied. Van deze kalenders is bekend welke ring in welk jaar is gevormd. Als de grafiek van het gemeten stuk hout een goede overeenkomst toont met een of meer kalenders, is het hout gedateerd. Dit kan een hele nauwkeurige datering opleveren: als de laatst gegroeide ring onder de bast aanwezig is in het houtmonster, kan op het jaar nauwkeurig worden bepaald wanneer de boom is gekapt. Over het algemeen zijn gekapte bomen binnen één of twee jaar verwerkt in een constructie, waardoor deze kapdatum een goede indicatie geeft van het bouwjaar van een pand. Behalve inzicht geven in de datering van het hout, geeft jaarringonderzoek ook informatie over de herkomst. Zeker voor Enkhuizen is dit interessant, omdat het meeste hout dat hier in het verleden werd gebruikt van elders is aangevoerd. Eikenhout wordt het meest onderzocht binnen de dendrochronologie, maar ook diverse naaldhoutsoorten zijn hier bijvoorbeeld voor geschikt.

Westerstraat 113

Dit pand met karakteristieke trapgevel, gelegen naast het Weeshuis aan de zuidzijde van de Westerstraat, verkeerde vorig jaar nog in slechte staat. Inmiddels is de restauratie flink gevorderd en de instabiele gevel hersteld. Van het eiken houtskelet van het pand zijn twee balken, drie muurstijlen en de raveelbalk onderzocht. De geprofileerde raveelbalk bevond zich niet meer op de gebruikelijke plaats (haaks op de balkenlaag op de locatie van de haard), maar is op een zeker moment verwijderd en gebruikt om een balk te verlengen.

Alle zes houtmonsters konden worden gedateerd. In vijf monsters was de laatst gegroeide ring onder de bast aanwezig, waardoor voor deze elementen

De trapgevel van Westerstraat 113 in april 2012, na de restauratie.

op het jaar nauwkeurig kan worden bepaald wanneer de boom is gekapt. De boom waaruit een van de balken is gehaald, is gekapt in de lente of zomer van het jaar 1573. Voor de andere balk kon het kapjaar niet exact worden bepaald, maar alleen een schatting worden gegeven: gekapt tussen 1570 en 1584.¹ De drie muurstijlen zijn allemaal gekapt in de zomer, herfst of winter van 1579. Twee muurstijlen bleken bovendien uit dezelfde boom afkomstig te zijn. De boom waaruit de raveelbalk is gezaagd, is gekapt in de lente of zomer van 1580. Op basis van de dateringen van het hout kan worden aangenomen dat het huis aan de Westerstraat is gebouwd in of kort na 1580. Het onderzochte hout is afkomstig uit hetzelfde gebied, namelijk het zuiden van Noorwegen.

Het pand is gebouwd op grond van het Sint Ursulaklooster, een van de drie vrouwenkloosters in de buurt van de Westerkerk. Dit klooster is gesticht aan het einde van de 14de eeuw en opgeheven in 1572. In dat jaar koos Enkhuizen de zijde van de Prins van Oranje en werd het protestantisme de officiële hoofdreligie van de stad. De kloosters werden opgeheven en de grond en gebouwen kwamen in bezit van de stad. Een deel van het Sint Ursulaklooster werd ingericht als weeshuis. Andere delen van het voormalige kloosterterrein zijn in de jaren na 1572 in percelen verkocht aan particulieren, die hier huizen hebben gebouwd. Westerstraat 113 is dus een van deze panden.

¹ Het is in het geval van eikenhout mogelijk om een schatting te geven van de kapdatum van het hout als spinthout aanwezig is in het monster.

Westertoren

Volgens de stadskroniek van Gerard Brandt uit 1666 is de Westertoren, de houten klokkentoren naast de Westerkerk, gebouwd rond 1519. Over de juistheid van deze datering bestonden twijfels: in het verleden is al diverse keren gebleken dat Brandt het niet altijd bij het juiste eind heeft. Het dendrochronologisch onderzoek had daarom als doel om de door Brandt gegeven datering te bevestigen of weerleggen.

De Westertoren is opgebouwd uit drie naast elkaar geplaatste spanten van eikenhout die door middel van schoren aan elkaar zijn verbonden.

Het middelste spant is nog het meest intact; de andere spanten zijn meer gevoelig voor vocht en hier zijn daarom in de loop der eeuwen meer onderdelen van vervangen. Uit de onderzijde van het middelste spant zijn drie monsters genomen, die allemaal konden worden gedateerd. Van twee van de monsters kon het kapjaar worden bepaald. De ligger onder de onderste middenstijl is gekapt in de zomer, herfst of winter van het jaar 1532.

In het tweede monster, afkomstig uit de onderste middenstijl, was de laatst gegroeide ring onder de bast niet aanwezig, waardoor alleen kan worden gezegd dat de boom is gekapt tussen 1511 en 1538. Beide elementen moeten dateren van de vroegste bouwfase van de toren en dit betekent dat de bouw van de toren op zijn vroegst in 1533 kan zijn begonnen. De datering van

Het nemen van boommonsters in de Westertoren met een holle boor door Ir. S. van Daalen van BAAC bv Deventer.

Brandt blijkt dus niet te kloppen en het onderzoek maakt maar weer eens duidelijk hoe voorzichtig met deze historische bron moet worden omgegaan. De ligger óp de onderste middenstijl dateert uit het jaar 1536 en duidt er mogelijk op dat de toren in een aantal fasen is gebouwd. Voor de bouw van de toren is hout uit Noordwest-Duitsland geïmporteerd.

Westerstraat 28 (Café de Slof)

Vlakbij de kruising met de Kaasmarkt/Nieuwstraat staat langs de Westerstraat dit woonhuis, sinds jaren in gebruik als café. In het verleden, in ieder geval in de 16de en 17de eeuw, droeg het pand de naam 'De Druyf' of 'De Vergulde Druyf'. Het is een vrij laag gebouw, met alleen een begane grond en daarboven een schilddak. Het pand valt met name op door de prachtige deur-

omlijsting en kroonlijst uit 1730.²

Van het originele houtskelet is onder meer de balkenlaag nog bewaard.

Opvallend is dat de drie achterste balken in het pand dunner zijn dan de overige balken. Bij deze balken zijn bovendien de muurstijlen tegen de oostgevel nog aanwezig; elders in het pand zijn zij in het verleden verwijderd. Waarschijnlijk zijn tegelijk de korbelen, de schoren tussen de balken en muurstijlen, weggehaald. De sleutelstukken zaten nog wel onder de balken en dateren uit de 17de eeuw.

Een paar jaar geleden is begonnen met de verbouwing en restauratie van het pand en hierbij zijn veel oude bouwsporen tevoorschijn gekomen. Bijzonder is de vondst van een houten constructie van dunne balken in de oostelijke zijgevel. De balkjes hebben ooit gefungeerd als de dragende constructie van een planken wand.

Later, in de 16de of 17de eeuw, is de houten wand vervangen door een bakstenen muur, maar is een deel van de oude houten constructie blijven zitten. Vier houtmonsters uit het pand zijn door middel van jaarringonderzoek onderzocht: twee monsters uit de dunnere balken aan de achterkant van het

Westerstraat 28 in april 2012.

² Het jaartal 1730 is aanwezig op de deuromlijsting boven het bovenlicht.

huis, één uit een muurstijl en één uit de oostelijke muurplaat.³ Drie monsters konden worden gedateerd. Doordat de laatst gegroeide ring onder de bast in geen van de monsters aanwezig is, kan het kapjaar van het hout niet exact worden bepaald. Wel kan worden geschat binnen welke periode het hout is gekapt, namelijk tussen 1449 en 1468. Het lijkt er dus op dat Westerstraat 28 in oorsprong dateert uit de derde kwart van de 15de eeuw. Dit is zeer vroeg en daarom erg bijzonder! Het pand mag zich op dit moment het oudste woonhuis van Enkhuizen noemen en het één na oudste gebouw van de stad: alleen de Zuiderkerk uit de eerste helft van de 15de eeuw is ouder.

Voor- en achterzijde van één cent, bestemd voor Nederlands-Indië.

Tijdens de verbouwing is een paar archeologische waarnemingen gedaan. Binnen het pand en op het achtererf is bijvoorbeeld gezocht met een metaaldetector, waarbij onder meer verschillende munten uit de 17de, 18de en 19de eeuw zijn gevonden. Het meest bijzonder is een munt uit 1857 (1 cent) bestemd voor Nederlands-Indië. Dit soort munten is in Nederland vanaf 1854 gemaakt naar aanleiding van een tekort aan muntgeld in Indonesië. Op de voorzijde is het wapen van het Koninkrijk der Nederlanden afgebeeld, op de achterzijde Oud-Javaans schrift.

Verder zijn opvallend veel lakenloden gevonden. Een lakenlood is een kwaliteitskeurmerk dat was bevestigd aan een rol stof (laken). Het lood gaf bijvoorbeeld de kwaliteit of lengte van de stof aan en tevens is vaak het wapen van de stad van productie afgebeeld. De vondst van de loden is extra leuk, omdat uit historische bronnen bekend is dat in de periode rond 1600 in het pand een lakenkoopman woonde, genaamd Frederik Gerritsz in de Druyf. Naast zijn werk als koopman vervulde hij diverse hoge functies in de stad, waaronder als schepen, weesmeester en kerkmeester.⁴ De afbeelding op

³ Een muurplaat is een balk die op de muur ligt en waar de sporen van de dakconstructie op rusten.

⁴ Deze gegevens zijn verzameld door S. Messchaert-Heering.

een aantal lakenloden uit het pand is thuis te brengen: zij tonen onder een schapenscheerdersschaar, een keizer met kroon en scepter en een zittende bisschop met staf. Op het grootste lood is een dubbelkoppige adelaar afgebeeld.

Op de buik van het dier is een, helaas onduidelijk, wapenschild aanwezig.

Aan de achterkant van het huis is verder een inpandige, bakstenen waterput gevonden.

De put is rond 1800 gedempt met grond en bouwpuin, waartussen ook fragmenten keramiek, glas en een leren schoen zaten. Opvallend is dat tegelijk met de potten en pannen uit omstreeks 1800 ook een paar borden van Chinees porselein uit de eerste helft van de

Een lakenlood met de afbeelding van een dubbelkoppige adelaar met wapenschild. Diameter circa 3 cm.

17de eeuw zijn weggegooid. Op het moment dat zij zijn gebroken en in de waterput zijn gegooid, waren het dus al antieke stukken.

Een van de porseleinen borden, een vrij groot exemplaar, is bijna compleet. Op het midden van de schotel is een eend in een landschap afgebeeld. ■

Een bord van Chinees porselein uit de waterput uit de periode 1630-1650. Diameter: 35,5 cm.

Kort verslag van het bouwhistorisch onderzoek in Enkhuizen in 2011

Klaas Koeman, Gerrit Vermeer

Gerrit Vermeer is docent bouwhistorie aan de Universiteit van Amsterdam

Het is niet doenlijk om de complete bouwhistorische rapporten die in 2011 over een aantal panden geschreven zijn compleet in Steevast te publiceren. Vandaar in dit artikel enkele highlights.

Breedstraat 144

Oorspronkelijk vormden de percelen die aan de oostzijde van de Zuiderhavendijk lagen met de percelen aan de westzijde van de Breedstraat één geheel. Aan de Breedstraat werd gewoond en in de 'achtertuin', aan de Zuiderhavendijk werd vooral gewerkt. In de loop van de zestiende eeuw verloor de Zuiderhavendijk haar havenfunctie, doordat het haventje te smal werd. De pakhuizen en werkplaatsen maakten vanaf die tijd geleidelijk plaats voor woonhuizen. De diepe kavels werden gesplitst, maar het is nog te zien dat ze ooit één geheel vormden. Zo lopen de noordelijke en zuidelijke kavelgrenzen van Breedstraat 144 door tot aan de Zuiderhavendijk. Sterker nog aan die middeleeuwse situatie dankt Breedstraat 144 nog een steegje naar de Zuiderhavendijk.

Voorgevel Breedstraat 144.

De stadsplattegrond van Enkhuizen van Boxhorn uit omstreeks 1632. De pijl geeft aan waar zich Breedstraat 144 moet bevinden. Op de kaart is hier een breed huis weergegeven.

De kamer met links de bedstede op de eerste verdieping.

Detail van de betimmering van de bedstede.

Het pand is in slechte staat en is hoog nodig aan restauratie toe. Het is naar opzij en naar achteren gezakt. Dit laatste misschien doordat het op het talud van de oude Westfriese Omringdijk staat. De Breedstraat maakte immers onderdeel uit van deze dijk. Er is ergens in de jaren twintig of dertig van de twintigste eeuw ooit een tweede horizontale vloer op de scheve vloer van de eerste verdieping gelegd, maar die nieuwe vloer ligt inmiddels ook al scheef. De voorgevel stamt uit de achttiende eeuw: het metselwerk en de bovenste ramen duiden daar op. De geveltop is in de loop van de tijd verdwenen. In de achtergevel zitten nog stukken 17de eeuwse metselwerk in de helder oranje baksteen en het muurwerk bevat nog enkele 17de-eeuwse ankers. Door allerlei verbouwingen is het oorspronkelijke houtskelet uit het zicht verdwenen. Het kan zijn dat er nog enkele oorspronkelijke balken aanwezig zijn achter latere betimmeringen.

De eerste verdieping bevat een fraaie, betimmerde kamer uit de jaren twintig met een bedstede aanwezig, zeer zeker de moeite waard om in zijn geheel te bewaren.

Voor Enkhuizer begrippen is het een zeer breed pand. Op de kaart van Boxhorn uit omstreeks 1632 staat op de zelfde plek eveneens een breed pand getekend. Dat kan natuurlijk toeval zijn, maar het kan ook een aanwijzing zijn dat Boxhorn inderdaad een nauwkeurige kaartenmaker was.

De kosterwoning van de Westerkerk, Westerstraat 136

De uitschieters van de ankers in de voorgevel vormen het jaartal 1600. Het bovenste gedeelte van de gevel is nog origineel. De onderpui is uit de 19de of vroeg 20ste eeuw.

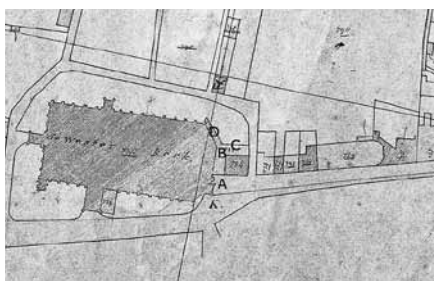
Het is een typisch Enkhuizer geveltje. Karakteristiek voor veel Enkhuizer gevels is bijvoorbeeld het gebruik van gemetselde in plaats van natuurstenen lijsten. Een ander veel in Enkhuizen voorkomend motief is de compositie in de geveltop met twee luiken boven elkaar, het onderste, grotere luik met een

De kosterswoning.

Rechts een gedeelte van de bedstedewand, links de deur naar het voorhuis.

De plattegrond, A = het voorhuis, B= het achterhuis met de schouw en de bedstedewand, C het pakhuys en D de keuken.

rondbooglicht aan weerszijden en het bovenste luikje met kleine ronde lichten. In een van die lichten in de geveltop heeft nog lang een ruitje gezeten met een verdikking in het midden. Daar zat de pijp aan vast die diende om het vloeibare glas rond te slingeren. Uit de ronde glazen plaat die zo ontstond werden de ruitjes gesneden. Jammer genoeg ging het ruitje twintig jaar geleden bij een restauratie verloren.

In het hele pand zijn grenen gezaagde balken gebruikt. Het lijkt er op dat de overgang van eiken naar grenen balken in Enkhuizen veel sneller is verlopen dan bijvoorbeeld in Amsterdam. Daar zijn eiken balken nog veel langer gebruikt. Eiken werd, door de scheeps- en huizenbouw steeds moeilijker en moeilijker te vinden, de Enkhuizers konden schijnbaar makkelijker aan het Scandinavische grenen komen dan de Amsterdammers. Alleen de krommers in de kap zijn nog van eiken.

In het achterhuis en de keuken is duidelijk te zien dat de woning omstreeks 1850 helemaal opgeknapt is. De schouw en de bedstedewand in de achterkamer zijn nog uit die tijd overgebleven. Ook het keukentje zal uit die tijd stammen, jammer genoeg is het aanrecht al voor een gedeelte gesloopt. Zowel in de keuken als in het pakhuysje was de ondergrondse waterkelder toegankelijk. Om meer woonruimte te krijgen is de voet van de traptoren, om het dak van de **Wersterkerk** te bereiken, weggesloopt. Een aantal zware balken op het zoldertje vangen het gewicht van de traptoren op.

Het pakhuysje zal ook in de 17de eeuw gebouwd zijn. In de 18de of 19de eeuw is het ingrijpend veranderd, sporen van de oorspronkelijk indeling zijn nog in de gevel zichtbaar.

Het gebouwencomplex Westeinde 92.

Interieur van Westeinde 92.

Westeinde 92

De teelt van tulpenbollen begon in deze omgeving later dan bijvoorbeeld op de geestgronden. Pas aan het einde van de 19de eeuw en het begin van de vorige eeuw begonnen de eerste agrariërs met een zogenoemde Tulpenkraam. P. Bakker (1879 – 1973) was een van de succesvolste telers. Niet voor niets werd hij Tulpen Piet of de Tulpen Koning. genoemd. Volgens eigen zeggen was hij de tweede die in Westfriesland met tulpen begon. Zijn bedrijf staat nu leeg. De meeste gebouwen, waaronder een grote schuur, stammen uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Het complex is een industrieel monument dat herinnert aan de opkomst van de agro-industrie in dit gedeelte van West-Friesland. ■

Enkhuizer geschiedenis kleurrijk verzameld (2)¹

G. van Dijk en P.W. de Lange

80. Al 125 jaar vinden onder de vlag van de Enkhuizer afdeling van de KMTP (Koninklijke Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde) tuinkeuringen plaats; ook worden volkstuinten (in het zogeheten schootsveld) gerund en worden bloemschikcursussen gehouden. Reden voor vereeuwiging op een Enkhuizer enveloppe.
81. Wat er in honderd jaar tijd kan veranderen blijkt uit de twee damstenen, die te zien zijn op het ontwerp van de Enkhuizer enveloppe bij gelegenheid van 100 jaar Enkhuizer Damclub. Op de foto anno 1906 zien we statige, grijze heren in driedelig kostuum, en anno 2006 zie we jongelui in moderne outfit. Zo kan men zien dat ook verenigingen met hun tijd meegroeien.

82. Voor de tweede keer werd een ontwerpwedstrijd voor kinderen uitgeschreven, ditmaal bij het 75-jarig jubileum van de Speeltuinvereniging Kinderreugd; een kwalitatief hoogstaande speeltuin, die nog steeds door vrijwilligers wordt gerund.

Uit de vele tientallen inzendingen vond de kundige jury (met daarin onder meer de ontwerpers Harry Pelssers en Trudi Boukens) dé tekening van de zevenjarige Neira, waarin alle benodigde elementen zaten: speels, herkenbaar, kleurrijk.

83. In de Boerenhoek van Enkhuizen werd een 'historisch schouwspel', te weten de inval van de Broekers van 1425, nagespeeld. Honderden deelnemers en duizenden toeschouwers genoten van een boeiend schijngevecht in de grachten van dit prachtige deel van Enkhuizen. In het ontwerp van de enveloppe die bij deze gelegenheid verscheen is een fragment verwerkt van de enige tekst die bekend is over de inval, en die komt uit 'de Kroniek van Geraert Brandt': in den jaere 1425, ter aenhitzen van d'ingesetenene van Grootebroek, uit nijdt tegens Enkhuisen, met hoy-schuiten, daer krijsvolk onder was, derwaerts quamen om de stadt te verasschen.
84. Al honderd jaar gaan de inwoners van Enkhuizen op de derde donderdag van september 'te draven'. Dit spektakel, dat voor de Enkhuizers een 'nationale feestdag' is en waarop veel scholen een dag vrijaf hebben, wordt stevast afgesloten met een groots vuurwerk. Alle reden om deze eeuweling op een enveloppe vast te leggen.
85. Nog een honderdjarige, maar ditmaal een wat meer statische. De rooms-katholieke kerk Franciscus Xaverius te Enkhuizen viert dit jubileum. Hoewel veel minder monumentaal dan bijvoorbeeld de Wester- of Zuiderkerk, bepaalt deze kerk al een eeuw mede het silhouet van de stad Enkhuizen.
86. De zogeheten 'Boerenboom' (een historisch gebouwtje dat deel uitmaakt van de eeuwenoude vestingwerken, gelegen in de vestingwallen van Enkhuizen) wordt na een restauratie van vele maanden opgeleverd. Dat restauratie hoognodig was, blijkt wel uit de foto's die zijn gemaakt nadat de vestinggracht (die onder de 'Boerenboom' doorloopt) voor een deel was drooggelegd. Enkele van deze foto's prijken op het ontwerp van de Enkhuizer herdenkingsenveloppe.
87. De Enkhuizer Oratoriumvereniging Stem en Snaren vierde een gigantisch jubileum: maar liefst 125 jaar! Op de bij deze gelegenheid uitgegeven enveloppe zijn zowel stem als snaren treffend verbeeld.
88. De Visafslag had een niet weg te denken plaats in het economische en culturele beeld van Enkhuizen. Toch is het moment gekomen dat de

¹ Dit artikel is een vervolg op het artikel van dezelfde naam in Steevast 2007.

Visafslag gesloten moest worden, de aanvoer van vis liep al jaren achtereen terug en het bleek niet langer rendabel om de afslag te exploiteren. De sluiting vormt geen 'mooi moment', maar wel één om vast te leggen in de unieke serie herdenkingsenveloppen. Vier schitterende historische foto's uit het rijke archief van de 'Stichting foto Bedijs' maken van de enveloppe een klein monumentje.

89. Tien jaar geleden werd het 50-jarig jubileum van het Zuiderzeemuseum op een Enkhuizer herdenkingsenveloppe vastgelegd, met daarop afbeeldingen van de koninginnen Wilhelmina, Juliana en Beatrix, alle drie in

relatie tot het Zuiderzeemuseum. Nu het Buitenmuseum -thans Museum-park geheten- het 25-jarig jubileum viert, wordt ook deze voor Enkhuizen belangrijke gebeurtenis op een eerste dag enveloppe vastgelegd.

Nr.	Uitgifte dd	Onderwerp	Ontwerp	Oplage	Schenking	Doel
80	25/02/2006	125 jaar KMTP	Peter de Lange	900	€ 450,00	Kunstproject
81	03/03/2006	Damclub 100 jaar	Peter de Lange	706	€ 450,00	Idem
82	15/06/2006	75 jr. Speeltuin	Neira (7 jr.)	890	€ 450,00	Idem
83	17/06/2006	Inval v.d. Broekers	Nico Limmen	900	€ 450,00	Idem
84	21/09/2006	100 jr. Harddraverij	Impression Design	781	€ 450,00	Idem
85	10/12/2006	100 jr. R.K. Kerk	Rob Huiden	790	€ 450,00	Idem
85a	10/12/2006	Idem, misdruk	Rob Huiden	191	€ 450,00	Idem
86	20/06/2007	Boerenboom gerestaureerd	Trudy Boukens	851	€ 450,00	Idem
86a	20/06/2007	Idem, met logo	Trudy Boukens	372	€ 450,00	Idem
87	13/02/2008	125 jr. Stem & Snaren	Kees van Spronsen	893	€ 450,00	Idem
88	15/04/2008	Einde visafslag	Peter de Lange	688	€ 450,00	Idem
89	06/05/2008	25 jaar Buitenmuseum	ZZM	699	€ 450,00	Idem

Tussen 't Noord en 't Suud

Over de vroegste bouwgeschiedenis van de Zuiderkerk te Enkhuizen

Jaap Keppel

De Sint Pancras- of Zuiderkerk is het oudste gebouw van Enkhuizen. Behalve zijn toren is het gebouw zelf een onopvallend middelpunt van het oude Enkhuizen. Min of meer onopvallend, omdat het kerkgebouw met zijn aanbouwen zich lijkt te schikken naar zijn omgeving. De vroegste geschiedenis van de Zuiderkerk is verweven met het ontstaan en de eerste groei van de oude Enkhuizer stadskern. Er bestaan helaas geen rekeningen voor de bouw, noch weten we iets over de verschillende inkomsten en uitgaven van de Enkhuizer parochiekerk uit haar beginperiode. Slechts één document¹ markeert de stichtingsperiode: op 4 augustus 1422 bezegelde hertog Jan van Beieren in Amsterdam een akte waarin hij 'die' van Enkhuizen vergunning gaf de 'Kercke van Enchuysen' af te breken en opnieuw binnendijks op te bouwen, op een wijze die zij het meest geschikt achtten. De personen², aangeduid met 'die', waren ongetwijfeld de kerkmeesters van deze parochiekerk. In zaken die echter verder gingen dan de kerkelijke besognes, zoals toren- en orgelbouw, speelde ook de burgerlijke overheid een belangrijke rol. Waar de genoemde, buiten de omringdijk gelegen parochiekerk, waarvan het collatierecht behoorde aan de graaf, was gesitueerd, en in welk jaar deze kerk was gesticht, is onbekend. Evenmin weten we iets over het aanzien van het gebouw. Waarom voor het Pancraspatrocinium³ is gekozen is eveneens niet bekend. Meer duidelijkheid bestaat over de verleende toestemming, in dezelfde akte beschreven, om in het buurtschap Gommerskerspel een kapel te stichten. Op de militaire kaart, die Jacob van Deventer rond 1550 van Enkhuizen tekende, zien we in het (huidige) Westeinde de betreffende kapel ingetekend. De Kapelsloot herinnert nog steeds aan dit feit.

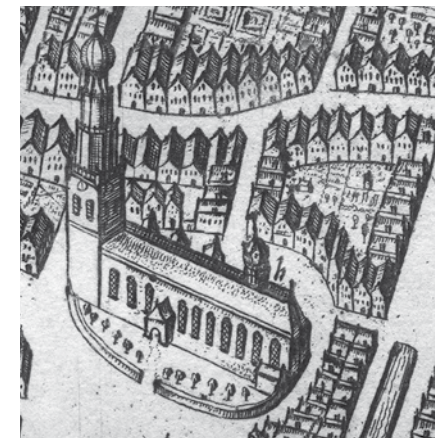
- 1 Het financieel/economisch beheer van de kerk was in handen van de 'kerkfabriek'; kerkmeesters waren belast met de bouwactiviteiten.
- 2 Hollandse kerken met dit patrocinium vinden we ook in Oostvoorne, Leiderdorp, Leiden, Sassenheim, Sloten, Castricum, Middelie, Vronen en Opperdoes.
- 3 Brandt G, *Historie der vermaerde zee- en koopstad Enkhuizen* (1666), pp 17-19.

Gerard Brandt had het grafelijk besluit uit 1422 ook gelezen⁴. In zijn in 1666 uitgegeven kroniek verschaft hij, verwijzend naar een aantal verdwenen documenten⁵, informatie over de oudste geschiedenis van kerk- en torenbouw. Recent onderzoek, aan zowel kerk als toren, heeft een aantal nieuwe feiten over de vroege bouwgeschiedenis opgeleverd.

De plaatskeuze van de nieuw te bouwen kerk

Relevante informatie over de plek waar de kerk mocht worden gebouwd, vinden we in een oude grafelijke beschikking. Op 20 april 1412 verleende graaf Willem VI aan de stad Enkhuizen enige rechten⁶, waarvan de belangrijkste betrekking hadden op de problemen die veroorzaakt werden door de in die tijd toenemende wateroverlast. Als gevolg hiervan werd er aan de toenmalige buitendijks gelegen gebieden steeds meer grond onttrokken, dit ten einde de leefbaarheid in de stad binnen de dijk te vergroten. Om paal en perk te stellen aan deze activiteit werd de stadsregering in de gelegenheid gesteld belasting te heffen op het delven van zoden in het buitendijkse land. Ook werd bepaald dat er keersluisjes moesten worden gemaakt, ter voorkoming van het instromen van zeewater. Het zou logisch geweest zijn als men bij het graven van de destijds aan de zuidkant van de huidige Torenstraat gelegen gracht, het tracé ervan loodrecht op dat van de halverwege de 14e eeuw vergraven dijksloot, thans het water van de Zuiderhavendijk, had laten lopen; het

straat-grachtenpatroon Torenstraat-Zuiderkerkplein-Groene Eikels laat zien dat dit niet het geval was. Het zal zeker zo geweest zijn dat men al

Detail kaart Otto Suermondt (1666).

Detail kadasterkaart (1823).

- 4 o.a. Blaeuhulk, Semejns, Proost.
- 5 WFA/OAE/0120/Inv.nr. 5.
- 6 Rapport Geo Delft (mei 2000) tbv funderingsproblematiek Zuiderkerk.

tijdens die eeuwwisseling tot inzicht was gekomen, dat het begraven op het buitendijks gelegen kerkhof niet meer wenselijk was. Bovendien, exacte cijfers ontbreken, is het aannemelijk dat veel bewoners al in de veertiende eeuw de keuze hadden gemaakt om zich binnen de 'veilige' omringdijk te vestigen. Recent onderzoek⁷ op locatie van de huidige Zuiderkerk heeft de aanwezigheid van een veenlaag van aanzienlijke dikte aangetoond op slechts enkele meters onder het maaiveld. De ruim twee meter dikke bovenlaag vertoont sporen van menselijke activiteiten.

Volgens toen geldende traditie werd op kleine afstand van de dijk een terp opgeworpen, met een ovale plattegrond. Mogelijk werd hier een kapel gebouwd waaromheen werd begraven. Onbekend is of deze kapel ooit is opgenomen in het bouwplan van de nieuw te bouwen kerk. Sporen die hierop zouden kunnen wijzen, ontbreken.

De laatmiddeleeuwse parochiekerk van Enkhuizen voor de Reformatie

Het oostelijk deel van West-Friesland kende in de eerste decennia van de vijftiende eeuw een groot aantal kerkbouwprojecten. Afhankelijk van het beschikbare geld kon het werk aan een kerk snel of langzaam voortgaan. Fasering in de bouwactiviteit was in die tijd een gewone zaak; zo gebeurde het dat de metsel- en timmergezellen van project naar project en van plaats naar plaats trokken op zoek naar werk.

Voor de Zuiderkerk kunnen wij, dankzij recent bouwhistorisch onderzoek⁸, dendrochronologisch en ander onderzoek, de verschillende bouwfasen onderscheiden en daaraan een globale datering verbinden. Bovendien kan worden aangenomen dat men bij het bouwen en vergroten van het kerkgebouw veelal planmatig tewerk ging.

De eerste aanzet van het werk betrof rond het jaar 1430 de bouw van de koorsluiting en de eerste drie traveeën van de zuidbeuk. De in de kap van dit bouwdeel gevonden telmerken geven aan dat men vanuit het westen naar het oosten heeft gebouwd.

Na twintig jaar volgde volgens een gericht plan de ombouw tot een hallenschip, waarbij de traveeën vier tot en met tien van de zuid- en noordbeuk ontstonden. Niet alleen de notatiesystematiek van de telmerken, maar ook constructiekenmerken geven aan dat er sprake is van een gelijktijdige bouw van de zuid- en noordbeuk. De aansluiting met de bestaande bouw van de (zuidelijke) koorsluiting heeft, blijkbaar wegens verzakking hiervan, problemen opgeleverd. Van een mogelijke torenbouw, zoals Brandt beweert, was

Detail muurschilderingen:
Christoffel.
St. Joris en de draak.

op dat moment waarschijnlijk nog geen sprake. Er is een aanwijzing dat de noordbeuk aan de oostzijde tijdelijk is afgesloten door een buitenwand. Na 1464 volgden de bouw van koorsluiting en de eerste drie traveeën van de noordbeuk, waarbij de noordelijke wand van de zuidbeuk werd opengebrouwen. Tegelijkertijd is hierop de kap geplaatst, welke voorzien werd van een dakruiter.

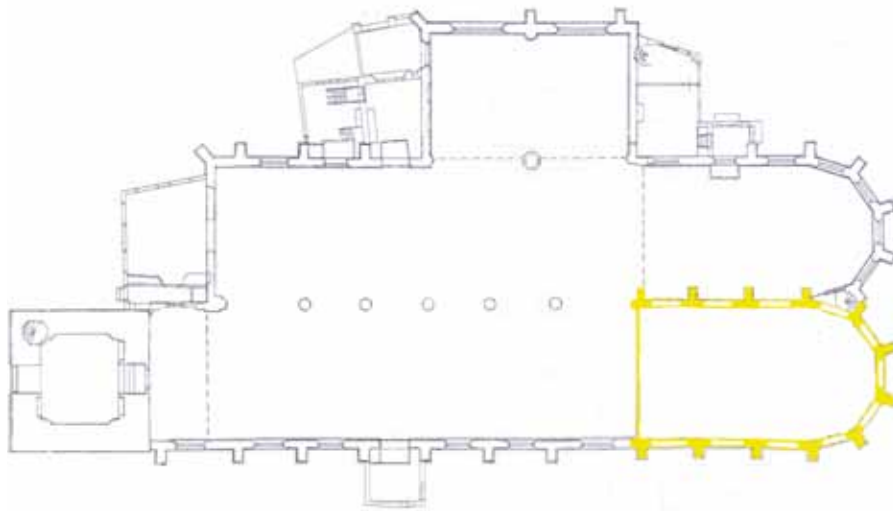
In deze periode ontstonden ook de muur- en gewelfschilderingen. Tot laat in de middeleeuwen was het de gewoonte om het muurwerk van de kerken van een wit gepleisterde afwerklaag te voorzien. Afhankelijk van de beschikbare financiële middelen kwam een meer kleurige uitmontering in gebruik, hetzij in de vorm van een accentuering van bouwkundige elementen, hetzij door schildering van godsdienstige voorstellingen of van afzonderlijke heiligen. Vooral het aanbrengen van beschilderingen op de houten gewelven was in het westen van ons land een traditie⁹. Het was gebruikelijk dat de landsheer, het stadsbestuur, de gilden en de schutterijen schenkingen deden in de vorm van versieringen. Deze ontwikkeling zien we ook in Enkhuizen. Het kerkinterieur moet in deze tijd een kleurrijk geheel zijn geweest. Er zijn geen gegevens over de verschillende kunstenaars bekend, ook is niet exact bekend in welk jaar deze werken zijn aangebracht. In het jaar 1483 verscheen een Nederlandse vertaling van een typologisch geschrift, waarop de Enkhuizer gewelfschilderingen zijn gebaseerd¹⁰. Het citaat van Brandt, als zou dit omvangrijke werk

⁷ Battjes en Ladrak, *De Zuiderkerk te Enkhuizen*, bouwhistorische opname van het metselwerk, de pijlers en de kappen (2006) / Dirk J. de Vries (RCE/Nederlands Centrum voor Dendrochronologie Sighting Ring / Intern Rapport 2003032).

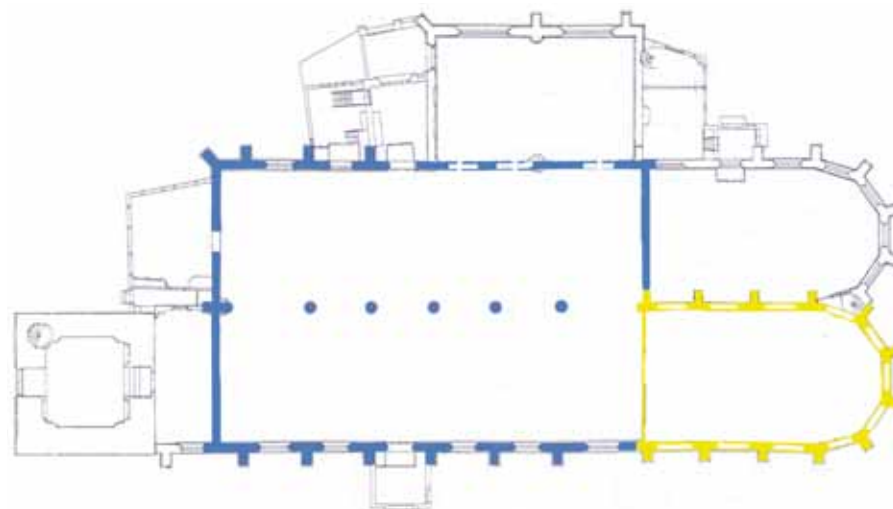
⁸ Zie: o.a. Naarden, Amsterdam, Warmenhuizen, Alkmaar.

⁹ Spieghel onser Behoudenisse. Culenborch by my johan veldener int iær MCCCC ende lxxxiii (Rijksmuseum Meermanno).

¹⁰ Janse H, *De Oude kerk te Amsterdam*, (Waanders 2004), pp 94-95, p 110.

Situatie rond het jaar 1433.

Situatie rond het jaar 1452.

in 1484 voltooid zijn, dient echter met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. In dit bouwdeel zijn ook sporen gevonden van twee toegangsdeuren. De hoofdingang bevond zich aan de westkant van de noordbeuk; de beeltenis van Christoffel, nog gedeeltelijk als muurschildering aanwezig, herinnert hieraan. Op de plaats van het huidige zuidportaal bevond een zg. ‘dodendeur’.

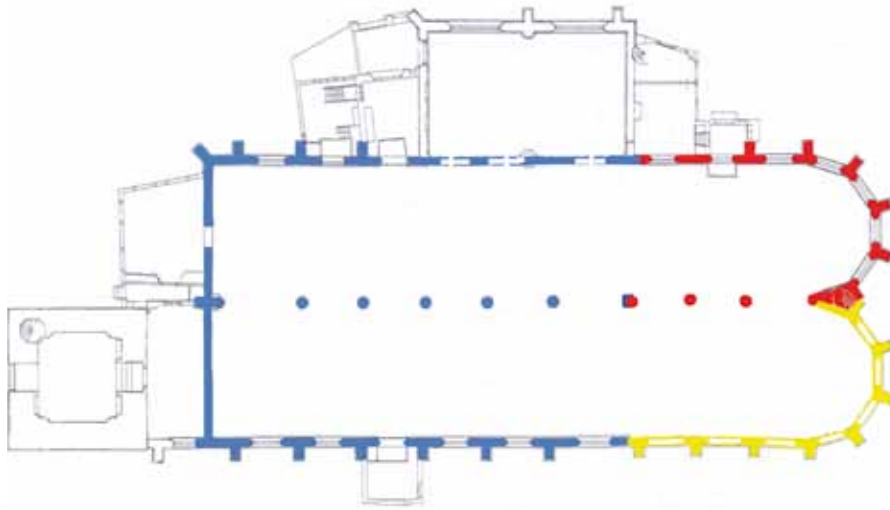
Rond het jaar 1500 is tegelijkertijd met de afbouw van de toren het laatste travee van de zuidbeuk gebouwd, waardoor aansluiting met de toren werd bereikt. Houtmonsters, zowel in de kap als ook in de toren, tonen dat aan. Het zal een ingrijpende operatie zijn geweest; de westelijke muur, inclusief het venster, werd hierbij gesloopt.

Twijfel bestaat er of de omstreeks 1516 gebouwde ‘Kruiskamer’ wel tot het eerder opgestelde totale bouwplan gerekend kan worden. Het is bekend, dat in Enkhuizen in de vijftiende en zestiende eeuw een houten Christusbeeld werd vereerd, waarbij een hostie, in die tijd een miraculeuze relikwief, een prominente rol heeft gespeeld. Zagen de toenmalige kerkmeesters een mogelijkheid om met de realisatie van deze uitbouw ook financiële middelen te genereren voor de (dure) torenbouw? Hoe dan ook, de ‘Kruiskamer’ is zowel in- als uitwendig rijker gedetailleerd dan de kerk. De beide beuken van deze uitbouw zijn door twee dwarse tongewelven gedekt, die met steekcapen in het gewelf van de noordbeuk grijpen en gedragen worden door een natuurstenen kolom. Deze is afkomstig uit de Oude Kerk van Amsterdam¹¹. Vermoedelijk heeft men daar omstreeks 1515 de kolommen acht en drieëntwintig gesloopt om plaats te maken voor het dwarsschip en één daarvan verscheept naar Enkhuizen. De schacht werd wat lager door minder steenlagen te gebruiken dan in Amsterdam het geval was. Trouwens, het in de ‘Kruiskamer’ gevonden type telmerken komen ook voor in de kap van de Sint-Sebastiaanskerk van de Amsterdamse kerk en in delen van de Grote of Sint-Vituskerk te Naarden¹². Een mogelijke verklaring is dat bij al deze gevallen dezelfde bouwplaat betrokken is geweest. In de ‘Kruiskamer’ is in de westelijke muur de toegangsdeur nog aanwezig. In de beide zijmuren waren raampartijen aanwezig, die in de 17^e eeuw zijn dichtgemaakt.

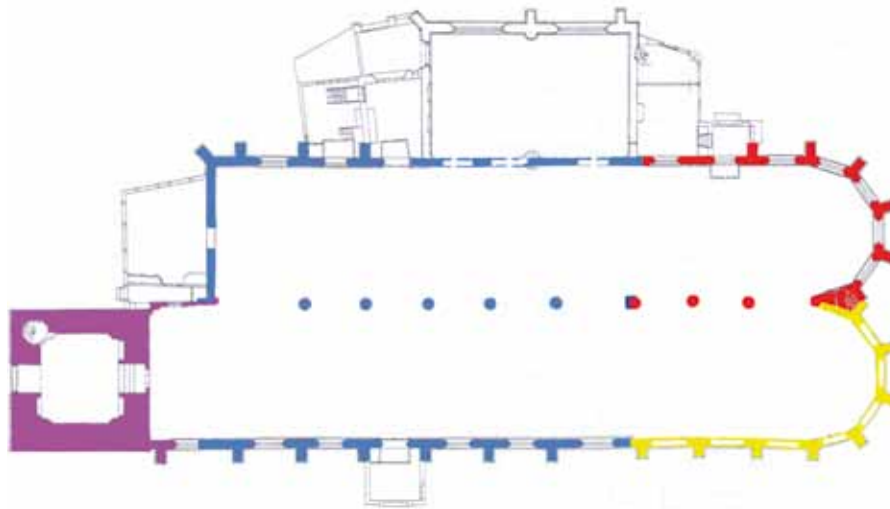
Na de Reformatie vonden nog verschillende uitbreidingen aan het kerkgebouw plaats. In de eerste decennia van de 17^e eeuw werden de huidige drie toegangsportalen, evenals de aanbouwsels ten behoeve van de kerkenraadskamer, de diakenkamer en de kosterij gebouwd. Er werd ook gesloopt.

¹¹ Brandt G, *Historie der vermaerde zee- en koopstad Enkhuizen* (1666), pp 24-25.

¹² Dirk J. de Vries, RCE /Nederlands Centrum voor Dendrochronologie Stichting Ring / Intern Rapport 2011043.

Situatie rond het jaar 1464.

Situatie rond het jaar 1501.

De kadastrale kaart uit 1823 vertoont uitbouwsels, waarschijnlijk uit de 18^e eeuw. De tegen de zuidbeuk gebouwde ruimte en de zg. 'pothuisjes' rond de koorsluitingen werden ten tijde van de restauratie in de jaren vijftig van de vorige eeuw gesloopt.

De torenbouw

De archieven bevatten geen documenten die ons kunnen informeren over de werkelijke gang van zaken rond de bouw van de toren. Alleen de kroniekschrijver Brandt vertelt ons zijn verhaal dat echter op een aantal punten vragen oproept¹³. Het belangrijkste item hierin is wellicht zijn bewering over een 'bouwstop' in het jaar 1458. De huidige kennis over de bouwperiode van het hallenschip versterkt het vermoeden dat de bewering van Gerard Brandt over de Enkhuizer torenbouw niet overeenstemt met de werkelijkheid. Zo werd tijdens de restauratie van 1992 door het bouwteam, ter plekke van de door Brandt genoemde 'bouwstop', een uitgebreid onderzoek verricht naar mogelijke bouwsporen van een tijdelijke dakafsluiting. Dit onderzoek gaf hiervan geen bevestiging.

Om deze kennislacune aan te vullen heeft in het voorjaar van 2011 met medewerking van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, een ouderdomsbepaling plaatsgevonden van het gebinte en de klokkenstoel in de stenen ondertoren. De resultaten van dit onderzoek¹⁴ gaven aan dat de algemene herkomst van het hout Noordwest-Duitsland is en dat de periode, waarin/ waarna de boom is omgehakt globaal ligt tussen de jaren 1492- 1523. Jongere dateringen wijzen op aanpassingen of herstellingen. Hieruit kan worden opgemaakt dat men rond het jaar 1500 een begin heeft gemaakt met activiteiten, die uiteindelijk zouden leiden tot het uiterlijk van de toren zoals wij die nu kennen.

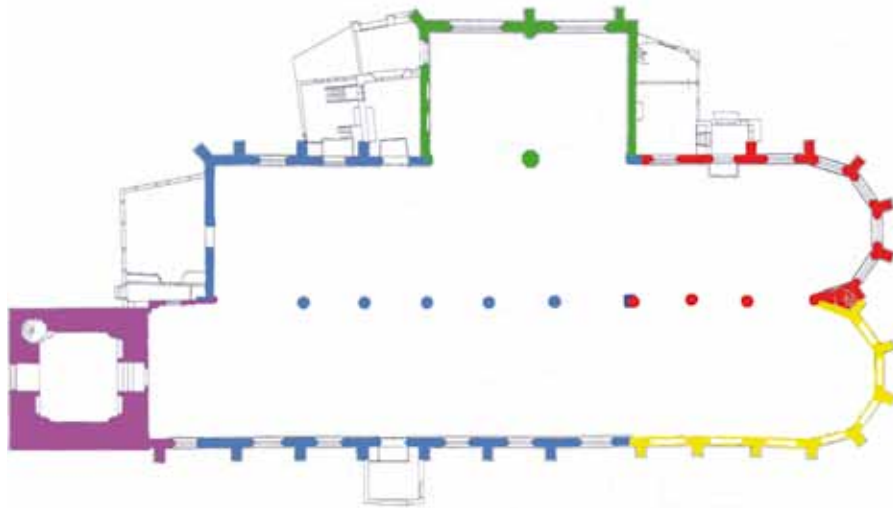
Als we ons indenken hoe de situatie in Enkhuizen was tijdens de laatste decennia van de vijftiende eeuw, dan doet zich ten aanzien van de kerkenbouw het volgende beeld voor. Naast het hierboven geschetste beeld van de bouwgeschiedenis van de Sint Pancras, zijn we ook beter geïnformeerd over de bouw van de andere Enkhuizer parochiekerk.

Bouwhistorisch onderzoek¹⁵ heeft uitgewezen dat rond het jaar 1470 werd gestart met de eerste bouwphase van de Wester- of Sint-Gommaruskerk; een eerste uitbreiding volgde in het jaar 1488. Pas in de periode 1512-1515 werd aan de westzijde van deze kerk gestart met de laatste bouwphase. We kunnen

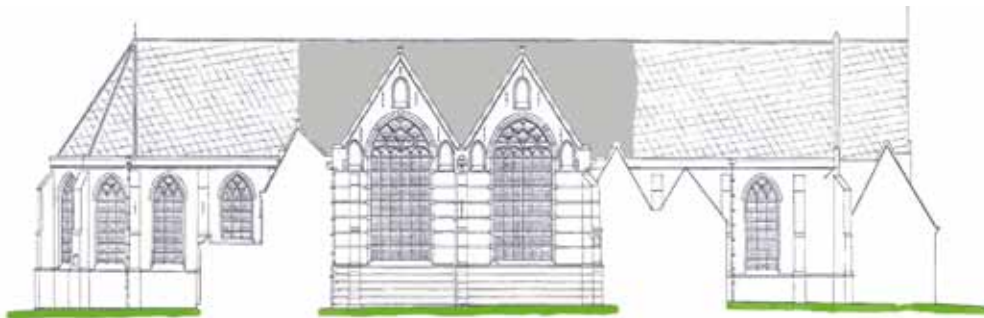
¹³ Klerks en Orsel, *Wester- of Sint-Gommaruskerk Enkhuizen*, (2001).

¹⁴ Jaap Keppel, *De Zuidertoren, het gezicht van Enkhuizen*, (1992) pp19-24.

¹⁵ Klok met middellijn 0,93 m toren Ontmoetingskerk; overige klokken (0,57m en 0,5m): Drommedaris.

Situatie rond het jaar 1516.

Gevel Kruiskamer.

Detail foto Zuidertoren omstreeks 1900.
Commentaar van de heren Van Arkel en Weismann in 'Noord-Hollandsche Oudheden' (1891): 'De balustrade, die het steenen benedendeel van den toren afsluit, is smakeloos en modern'.

aannemen dat deze intensieve bouwactiviteiten voor beide 'kerkfabrieken' grote financiële inspanning met zich meebrachten. De bewering van Gerard Brandt als zouden de colleges door onderlinge afgunst megalomaan gedrag hebben getoond door 'groter en hoger' te bouwen, moet niet serieus worden genomen. Bij de stichting van kerkgebouwen speelde ook de burgerlijke overheid een belangrijke rol. Overwegingen van rationele aard zullen er ongetwijfeld toe hebben geleid dat er slechts sprake kon zijn van één torenbouwproject, waarbij de behoefte om de stad een herkenningpunt te geven dat al van ver zichtbaar was, ongetwijfeld een rol zal hebben gespeeld.

Vierhonderd jaar na het begin van de bouw, eind juni 1905 berichtte de 'Architect der Rijksgebouwen', P.J. Cuypers, naar aanleiding van een restauratieonderzoek aan de toenmalige Minister van Binnenlandse zaken:

'(...) De toren verkeert in een toestand die dringend herstelling vereist. Hij werd gebouwd in de XVe eeuw en is een der belangrijkste van N. Holland en, door Zijn eigenaardige constructie, een zeldzaam goed voorbeeld voor Nederland. In den massieve onderbouw die breed aangelegd is (ongeveer 10 M. vierkant) zijn hoegenaamd geen scheuren of verzakkingen merkbaar; de muren zijn ter hoogte van 7 M boven de grondvlakte, 1,80 Meter zwaar, daarop is een verdieping, hoog 10 Meter, opgetrokken met aan elke zijde 3 blinde venstertraceeringen terwijl de muren tot op 1,10 Meter dikte verminderd zijn. Boven deze verdieping verheft zich het klokkenhuis, dat, aan elke zijde, twee paar vierdelige vensters heeft met rijk tracerwerk versierd. Hier zijn de rechtstanden tusschen de vensters slechts 1 Meter zwaar. Deze verdieping is nagenoeg 15 Meter hoog en is bekroond met eene galerij en balustrade. In dezen onderbouw, met banden van natuursteen versierd, verheft de achtkante helm, in houtconstructie uitgevoerd waarin het klokkenspel zich bevindt. Deze is ruim 10 Meter hoog en van eene gaanderij voorzien, daar waar de spits begint. De houtconstructie is geheel met lood bedekt terwijl de vlakke deelen tusschen het kapwerk op eiken planken met leien bedekt zijn. De kroon in peervorm, is geheel met lood gedekt.(...)'

Deze 'achtkante helm' of lantaarn verdient aandacht. De ontwikkelingen op het gebied van het klokkenspel in de loop van de eeuwen hebben hun sporen achtergelaten op zowel de in- als ook op de uitwendige verschijningsvorm van dit bouwdeel. Sporen tonen aan dat de lantaarn sinds het begin van de bouw een geheel open karakter heeft gehad. Dateringen van enige nog in Enkhuizen aanwezige klokken wijzen tevens op het feit dat de bouwers van de toren deze, in navolging van een Vlaamse traditie, van een spelwerk hebben voorzien. Over de inrichting van deze vroeg 16^e eeuwse beiaard kunnen

we slechts gissen. Met de aankoop van de Hemony-beiaard in 1648 werden de nodige bouwkundige voorzieningen getroffen (o.a. dichtzetting onderste lantaarndelen, de bouw van een nieuwe klokkenstoel en het klokkenplat-form). Deze situatie bleef tot 1936 bestaan. Fictieve ideeën over een ideale ‘klokkenruimte’ leidden ertoe dat men in dat jaar de gehele inrichting ont-mantelde en een nieuwe klokkenstoel bouwde om daarin de klokken volgens de toenmalige als ideaal bevonden ‘Mechelse ophanging’ te plaatsen¹⁶. Bij de ingrijpende restauratie in 1991 van zowel toren als beiaard is in prin-cipe de inrichting van het Hemony-spel uit 1649, zij het in gesublimeerde vorm, teruggekeerd.

De Enkhuizer Van Wou klokken

Klokken kunnen door hun ingegoten ‘geboortegegevens’, een bijdrage leve-ren voor het bepalen van de stichtingsperiode van een toren waarin zij zijn opgehangen. Zo is de Kamper klokkengieter Geert van Wou sr. (ca 1450-1527) in de jaren 1509, 1523 en 1524 in Enkhuizen werkzaam geweest. In de Zuidertoren hangt thans een grote luidklok met het opschrift: *Salvator is myn naem / myn gheluit sy gode bequaem / gehardus de wou me fecit / Anno Domini Mccccxix*. Tot 1936 hing in dezelfde toren eveneens een (nog grotere) klok uit zijn werkplaats: *Ick ihesus waerachtich seg u heren machtich ghi sult bliven eendrachtich ende folget de reden doe di dat soes al u stat wal staen in vreden gerhardus de wou me fecit anno domini mccccxxiii*. Nog steeds klinken in de stad eveneens van zijn hand drie klokken die oorspronkelijk bestemd waren voor de Zuidertoren¹⁷. Ze zijn alle voorzien van hetzelfde randschrift: *ihesus maria iohannes gerhardus de wou me fecit anno domini mccccxxiii*. Deze drie klokken zijn het restant van het ‘speelwerck’ dat in 1523 in de toren werd aangebracht en dat werd verwijderd of ingeruild toen François en Pieter Hemony in 1648 nieuwe klokken voor de toren vervaar-digden.

Blijft de vraag: waarom gaf het stadsbestuur opdracht aan Geert van Wou om in 1524 een tweede grote luidklok voor de toren te gieten? Inspectie van de huidige klokkenstoel leert ons dat deze ruimte biedt voor de ophanging van drie klokken. Brandt maakt in zijn kroniek melding van de plaatsing van een tweetal (niet meer traceerbare) luidklokken: een ‘Roelandt’ (1506) en een ‘Maria’ (1509). Merkwaardig is dat hij de ‘Salvator’ uit 1509 niet noemt. Aangezien het niet waarschijnlijk is dat in het jaar 1509 twee verschillende klokgieters in Enkhuizen werkzaam waren¹⁸, kan worden aangenomen dat

Van Wou twee klokken goot, maar dat deze niet voor dezelfde toren bestemd waren.

Een Vroedschapresolutie (8 augustus 1653) verschaft duidelijkheid: ‘Alsoo de organisten tot opneming van ’t speelwerck ontboden en alhier wesende van advies waren dat de poortclock in de Zuyderkerck groote perikel loopt om binnen corten tyt, soo noch daarmede geluyt wert, te scheuren en dat nodich soude wesen tot ciereat van het speelwerck deselve clock worde opgetrocken in het speelwerck, syn Burgemeesteren daertoe geauthoriseert’. Met andere woorden, de ‘Ick jhesus’ (1523) werd vanuit de klokkenstoel verplaatst naar de nok van de klokkenkamer in de lantaarn om daar tot 1936 als slagklok dienst te doen. Bij de restauratie in dat jaar werd hij door de klokgieter Van Bergen omgesmolten.

Enige maanden later lezen we in een Raadsresolutie (16 december 1653) dat de Burgemeesters van Enkhuizen worden geautoriseerd om ‘de klok uyt de Westerkerckclockhys te lichten, alsoo syne swaerte ongeluck soude connen causeren, ende by provisie een lichter in de plaetse te hangen’.

In 1648 kwam de Hemony brandklok ‘Benedicat’ als vervanger van één van onbekende Van Wou klokken in de toren. De huidige situatie, waarbij de ‘Salvator’ naast de ‘Benedicat’ aanwezig is, dateert dus van na 1653. Uit het dendrochronologisch onderzoek o.a. aan de klokkenstoel uitgevoerd, blijkt dat er hout is verwerkt dat in de zomer van 1651 is gekapt.

Een andere Raadsresolutie (1 augustus 1657) geeft duidelijkheid over de definitieve bestemming van de drie ‘gespaarde’ Van Wou klokken uit 1524: ‘In omvraag gebracht off de clocken in de Zuyder Toorn gehangen hebbende ende jegenwoordich niet gebruyckt werdende, niet te worden gebracht op de nieuwe Toorn benefens de clock uyt de Westertoorn, die accordeert met de toon van voorsz. Clocken, temeer dewyle de ton ende meest alle toebehoor-ten tot het speelwerck noch voorhanden is. Is naer omvraag bij meerderheyt van stemmen verstaen de voorsz. Clocken benefens de clocke uyt de Wester-toorn, op de Nieuwe Toorn tot speelwerck te brengen, ende een nieuwe clock in de Westerkerckstoorn te doen gieten’.^{19 20 21}

Tot besluit: fictie en werkelijkheid

In dit artikel is aan de hand van divers en recent bronnenmateriaal een schets gegeven van de vroegste bouwgeschiedenis van de Sint Pancras of Zuiderkerk

16 C.N. Fehrmann, *De Kamper klokgieters*, (1967) pp 102-103.

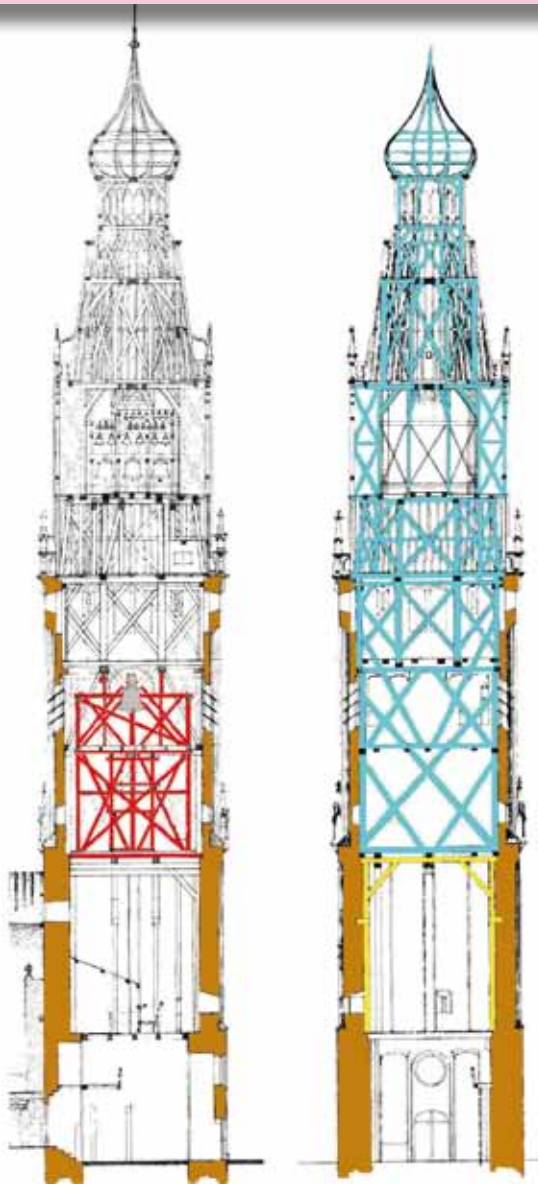
17 De Wou 1524 (93cm): 1648-1654 (buiten gebruik), 1654-1657 (Westertoren), 1657-1979 (Drommedaris), 1979-heden (Ontmoetingkerk).

18 De Wou 1524 (57cm/50cm): 1648-1657 (buiten gebruik), 1657-heden (Drommedaris).

19 De klok *Soli-Deo-Gloria Antoni Wilkens me fecit Enchusae Anno 1657* hangt nog steeds in de Westertoren.

20 De klok *Soli-Deo-Gloria Antoni Wilkens me fecit Enchusae Anno 1657* hangt nog steeds in de Westertoren.

21 De klok *Soli-Deo-Gloria Antoni Wilkens me fecit Enchusae Anno 1657* hangt nog steeds in de Westertoren.

10. Situatie vóór de restauratie in 1990

doorsnede naar het zuiden, constructie van de klokkenstoel (rood)

doorsnede naar het westen, constructie van het gebinte houten bovengalerijen (blauw)

te Enkhuizen. Keren wij nu terug naar de Enkhuizer geschiedschrijving van Gerard Brandt. Omdat zijn opmerkingen over de vroege bouwgeschiedenis van de beide Enkhuizer parochiekerken veelal zijn gebaseerd op niet meer traceerbare documenten van derden vertonen deze dikwijls een gebrek aan samenhang. Toch lijkt het dat hij zelf onderzoek heeft gedaan in de plaatselijke archieven. Zo had hij door lezing van de grafelijke akte uit 1422 enige houvast bij het trekken van zijn conclusies over de bouw van de Zuiderkerk; over de bouw van de Westerkerk bleef het echter bij een aantal gissingen. Ook is het zelfs waarschijnlijk dat hij (na 1653) de Zuidertoren heeft beklommen: zijn uitspraak 'de groote brandklok, die men boven de de loode solder hong' over de klok 'Ick jhesus' zou hiervan kunnen getuigen.

Trouwens, de toren heeft nog niet al zijn geheimen prijsgegeven. Het verrichten van aanvullend houtonderzoek en het maken van een inventarisatie van de aanwezige telmerken staan nog steeds hoog op de verlanglijst. ■

Archeologische kroniek over het jaar 2011

Opgraving 'De Vijzeltuin'

Christiaan Schrickx (Archeologie West-Friesland)

In Steevast van 2011 staat een artikel over het inventariserend archeologisch onderzoek dat in augustus en oktober 2010 is uitgevoerd binnen het plangebied 'De Vijzeltuin'. Op basis van de resultaten van dat onderzoek is in 2011 een opgraving uitgevoerd op het terrein van het voormalige Snouck van Loosenziekenhuis. Deze opgraving vond plaats in de maanden juli tot en met september en was wekelijks te volgen via een blog op de site van Oud Enkhuizen. Inmiddels is het rapport van het inventariserend onderzoek verschenen in de reeks West-Friese Archeologische Rapporten. De verwerking van de grote hoeveelheid vondstmateriaal van de opgraving uit 2011 is nog in volle gang. In dit artikel worden de eerste resultaten gepresenteerd.

Op een deel van het opgravingsterrein bleek ruim een meter onder het maaiveld een dikke veenlaag van maximaal één meter dik aanwezig te zijn.

Het tekenen en inmeten van de archeologische sporen in 2011.

Het veen lag in bulten en was op andere delen van het terrein geheel afwezig. Daar was soms wel een venige kleilaag aanwezig die op natuurlijke wijze moet zijn afgezet. Deze delen van het terrein waren vermoedelijk te nat voor veengroei. Het veendek waarmee West-Friesland ooit bedekt is geweest, is tegenwoordig vrijwel overal verdwenen. Ten gevolge van de ontginningen in met name de 12de en 13de eeuw ontwaterde het veen. Het veen slonk hierdoor snel en uiteindelijk bleef niets ervan over. Slechts onder zeer oude ophogingslagen zoals dijken en woonterpen resteert soms nog een dunne laag sterk ingeklonken veen. De dikke veenlaag die bij de opgraving is aangetroffen, was dan ook een verrassing. Dit bevestigt het beeld dat uit de historische bronnen naar voren komt dat dit deel van Enkhuizen tot in de 15de eeuw een rietmoeras was. Het gebied is vóór de 15de eeuw niet ontgonnen: op het terrein was geen enkele Middeleeuwse ontginningsgreppel aanwezig. De waterafvoer stagneerde hier en het veen bleef behouden of groeide zelfs nog door. Omdat het aanwezige veen een unieke kans bood de samenstelling ervan te bestuderen zijn zogenaamde pollenmonsters genomen. Pollen zijn stuifmeelkorrels van bomen of planten. Aangezien het veen geleidelijk is gegroeid kan door de pollen uit diverse opeenvolgende laagjes te analyseren een beeld worden verkregen van de ontwikkeling van de natuurlijke vegetatie in de omgeving. De resultaten van dit onderzoek zijn op dit moment nog niet beschikbaar.

De planken van een schip uit circa 1480 zijn omstreeks 1500 hergebruikt als grondversterking.

De oudste ophogingslagen die op het terrein zijn aangetroffen, dateren uit omstreeks 1500. Als ophogingsmateriaal werd klei, plaggen en mest gebruikt, met soms een hoeveelheid afval. Aan de hand van de keramiëscherven kunnen de verschillende ophogingslagen worden gedateerd. Het materiaal dateert niet lang na 1489, toen het gebied aan de westzijde van de Vijzelstraat binnen de stadsomwalling werd getrokken. Net als bij het inventariserend onderzoek op het parkeerterrein aan de Vijzelstraat het geval was (zie Steevast 2011), zijn houten schotten gebruikt om de opgebrachte grond in de slappe bodem op zijn plek te houden. Een van de aangetroffen schotten was een deel van de scheepshuid van een schip. De huidplanken waren nog met nagels aan elkaar bevestigd. De scheepshuid was in de bodem verankerd met paaltjes, maar door de druk van de bodem was de constructie volledig platgedrukt. Enkele planken zijn bemonsterd voor dendrochronologisch onderzoek (jaar-ringonderzoek) en hieruit is gebleken dat het schip omstreeks 1480 moet zijn gebouwd. Rond 1500 is het schip afgedankt en op een sloophelling gedemonteerd, teneinde het hout opnieuw te kunnen gebruiken. Spanten konden als funderingspalen worden gebruikt en delen van de scheepshuid als planken voor bijvoorbeeld beschoeiingen of houten schotten. Uit de ophogingslagen kon een hoeveelheid vondstmateriaal worden verzameld, waaronder een complete puntneuskruik. Dit type steengoedkruik is gemaakt in productieplaatsen als Aken en Raeren in de periode 1475-1525. Op de kan is een gezicht met puntneus geboetseerd.

Onder de vondsten uit de ophogingslagen van omstreeks 1500 bevinden zich verder diverse metalen voorwerpen. Een ervan is een zeer bijzonder insigne van St. Gummarus uit Lier (België) dat in een aparte bijdrage in dit jaarboek wordt besproken. Een andere fraaie vondst is een klein fluitje versierd met een staand vogeltje.

Puntneuskruik, 1475-1525.

Fluitje van lood/tin, versierd met een vogeltje, 15de eeuw.

Een deel van het terrein is pas omstreeks 1580/1585 opgehoogd. Kennelijk bleef hier nog lang een laagte aanwezig. Dit deel is opgevuld met een grote hoeveelheid stadsafval. Zoveel mogelijk materiaal is verzameld. Onder de keramiek bevinden zich scherven uit Duitsland (steengoed, Werra- en Weser-aardewerk), Frankrijk (aardewerk uit Beauvais) en Italië (faience uit Ligurië). Uit het stadsafval komen veel leren schoenen en een grote leren werkhandschoen. Een bijzondere vondst is een deel van een beschilderd natuurstenen beeld. Dit is heel voorzichtig schoongemaakt en de verf is gefixeerd. Het gaat om het middenstuk van een vrouwelijke heilige. Haar gewaad is met goudverf beschilderd en in haar handen heeft ze een mand die nu zwart van kleur is. Mogelijk was de mand oorspronkelijk wit en is de loodoxide in de verf zwart

uitgeslagen. In de mand bevindt zich fruit of bloemen waarop een rode verf zichtbaar is. Waarschijnlijk is het een fragment van een beeld van St. Dorothea. De heilige Dorothea is in het jaar 303 ter dood veroordeeld omdat ze weigerde haar christelijke geloof op te geven. Op weg naar haar terechtstelling vroeg ene Theofilus haar spottend of ze hem een mand met appels en rozen wilde sturen uit de tuin van haar hemelse bruidegom. Na haar dood verscheen aan Theofilus een kind met een mand vol appels en rozen. Hij bekeerde zich daarop tot het christendom en stierf zelf ook een marteldood. St. Dorothea wordt afgebeeld met een mand als attribuut.

Afb. 5: Fragment van een beschilderd natuurstenen beeld van St. Dorothea.

In het blog van de zevende week van de opgraving op de site van Oud Enkhuizen is een foto geplaatst van het vrij leggen van een walvisrib die eind 16de eeuw in de bodem terecht moet zijn gekomen. De walvisrib werd toen simpelweg geïnterpreteerd als het afval van de walvisvaart. Bij het schoonmaken op ons depot bleek de rib beschilderd te zijn geweest. De verf is vrijwel verdwenen, maar nog net herkenbaar zijn patronen in witte verf. Dit doet vermoeden dat de walvisrib als uithangteken aan een gevel heeft gehangen. Dit gebruik is uit diverse steden bekend. Aan de gevel van het in 1630 gebouwde raadhuis in De Rijp hing bijvoorbeeld in de 17de en 18de eeuw een walvisrib, zoals op diverse prenten valt te zien. Het benadrukte het belang van de walvisvaart voor de inwoners van het dorp. Mogelijk heeft de bij de opgraving gevonden rib aan een gevel in Enkhuizen gehangen.

Vrijleggen van een walvisrib tijdens de opgraving.

In de 16de eeuw was nog geen bebouwing op het terrein aanwezig. De huizen stonden langs de Vijzelstraat, het Sijbrandsplein, het Spaans Leger en het Doelenlaantje. Op het terrein zijn wel enkele afvalkuilen aangetroffen met vondstmateriaal van de bewoners van die huizen. Uit een van de kuilen kwamen veel complete voorwerpen, waaronder bakpannen, kookpotten (grapes) en een steengoedkan versierd met eikenbladeren en eikels. De kan is gemaakt in Keulen omstreeks 1530-1550. Een andere bijzondere vondst is een terracotta ruitertje. Mogelijk is het een stukje speelgoed, maar het kan ook een schaakstuk zijn. Uit de Middeleeuwen zijn namelijk benen en ivoren schaakstukken bekend die sterk aan dit ruitertje te paard doen denken.

De sporen van de oudste bebouwing die op het terrein zijn aangetroffen, dateren uit het einde van de 16de eeuw. Vanaf dat moment raakte het binnenterrein tussen de Vijzelstraat, het Sijbrandsplein, het Spaans Leger en het Doelenlaantje geleidelijk bebouwd. Er werden straten ingericht binnen deze wijk waaraan de huizen werden gebouwd. Van een van de huizen zijn de schoorsteenfundatie en een stenen poer teruggevonden. Tegen de schoorsteenfundatie bevond zich een dikke aslaag met daarin de restanten van een eenvoudige aspot. Het was een afgedankte kookpot (grape) waarvan de rand en de oren waren afgeslagen. Van het huis resteerde verder weinig in de bodem. Dat gold ook voor de andere huizen die hier in de 17de en 18de eeuw hebben gestaan.

Steengoedkan versierd met eikenranken, 1530-1550.

Terracotta ruitertje, 16de eeuw.

Metalen beslagstukje met mogelijk afbeelding van Maurits, 17de eeuw.

Gevelsteen met afbeelding Maurits, Westerstraat 197.

Zilveren gulden uit 1721.

Eind 18de en in de 19de eeuw zijn de fundamenteën van deze huizen tot en met de onderste stenen gesloopt. Slechts grote kuilen met afgedankt puin en afgebikte mortelbrokken resteerden. De armoede was in die tijd in Enkhuizen groot en aan het puin viel nog iets te verdienen. Het gevolg is dat de plattegronden van de huizen niet meer vallen te reconstrueren. Soms resteerden nog wel de dieper ingegraven structuren, zoals waterputten of kelders.

Op het terrein is verder afval van de bewoners van de wijk aangetroffen. Een leuke vondst is een metalen beslagstukje in de vorm van een buste van een man met kraag. Het portret doet sterk denken aan afbeeldingen van prins Maurits. Op 29 juli 1614 bezocht prins Maurits als stadhouder van de Republiek samen met zijn broer Frederik Hendrik de stad Enkhuizen. Ter gelegenheid van die gebeurtenissen is het paneel 'De vlootschouw op de rede van Enkhuizen' geschilderd. Wellicht dateert het beslagstukje uit die tijd.

De verwerking van alle vondsten en de uitwerking van het archeologisch onderzoek is nog lang niet afgerond. Deze eerste presentatie van enkele resultaten en vondsten geeft de archeologische rijkdom van het onderzoek aan. ■

Bier en bierbrouwerijen in Enkhuizen. II'

Nieuwe feiten

P.J. de Vries

In het artikel over bierbrouwerijen in Enkhuizen schreven we in 1988 dat de brouwning in Enkhuizen in de negentiende eeuw vrijwel verdwenen was. De gemeentelijke overheid meldde zelfs in 1812 dat er in de stad geen enkele brouwerij meer te vinden was. We hebben daarom dan ook toen niet verder gezocht. Het notarieel archief van Enkhuizen van ná 1800 was niet geïndexeerd en lokale publieke bronnen zoals nieuwsbladen kwamen pas ná 1854 beschikbaar, en dan nog maar gedurende drie jaar. In 1870 verscheen pas de Enkhuizer Courant.

In een ander artikel, waarin we de schuchtere pogingen van die eerste krant in Enkhuizen beschreven, gaven we aan dat er, zeker in 1855, al stadgenoten waren die door een soort leesportefeuille de landelijke dagbladen onder ogen kregen.² Dat zou kunnen betekenen dat Enkhuizer burgers, die mededelingen en advertenties buiten de stadsgrenzen wilden verspreiden, misschien óók van de nationale media gebruik maakten. Of en hoelang die nieuwsverspreiding op deze wijze al plaats vond, weten we niet.

Onlangs werden wij echter getipt door de heer Siem Duys. Als actief lid van Oud Enkhuizen en als regelmatig in Steevast publicerend auteur is hij, naast het digitaliseren van ons beeldmateriaal, sterk betrokken bij de geschiedenis van onze stad. Zo vond hij bij zijn onderzoek in de oudste kranten van Nederland enige advertenties die een interessante aanvulling geven op het verhaal over de Enkhuizer bierbrouwerijen.

De Gekroonde Star

In de 'Oprechte Haarlemsche Courant' van 9 juli 1796 vond hij de volgende advertentie. Wij hebben deze overgenomen met behoud van de oorspronkelijke spelling.

Uit de hand te Koop: een extra hegte sterke weldoortimmerde en neeringryke BROUWERY, genaamd *de gekroonde Star* met deszelfs logeabel Woonhuis, en twee Pakhuizen daarnaast, staande en gelegen in de Bagynestraat binnen de stad Enkhuizen, zynde de enigste gang-

bare Brouwery aldaar; nader onderrigting te bekomen in de Brouwerij voornt (= *voornoemd*).

Er is waarschijnlijk geen tot resultaat leidende reactie geweest, want de zaken werden anders aangepakt. Men besloot de bedoening te veilen en gaf dit aan in dezelfde krant van 7 september 1796.

De mededeling werd herhaald op 20 september en 4 oktober:

ANTHONY BARTELINK BLOK, Makelaar, zal op Saturdag, den 8 October, 1796, des avonds ten 6 uren, in 't Logement *de Doelen*, publicq verkoopen: Een welgesitueerde en Neeringryke BROUWERY, genaamt *DE GEKROONDE STAR*, met deszelfs logeabele Woonhuizinge, mitsgaders twee Pakhuizen daar naast, alles staande en gelegen in de Bagynestraat te Enkhuizen voornoemt; blyvende niet te min voorschreven Perceelen inmiddels uit de hand te koop.

Of de veiling resultaat heeft gehad weten we niet. Misschien is er een nieuwe eigenaar ongelukkig mee geweest. In elk geval moest de oude brouwerij opnieuw verkocht worden, want ruim een jaar later, op 15 november 1796, komen we dezelfde brouwerij, weer in de Haarlemmer, tegen. Nu met een wervende tekst over de dichtstbijzijnde concurrentie:

Uit de hand te koop: een extra welgesitueerde en Neeringryke Brouwery, genaamd de Gekroonde Star, met deszelfs logeable Huizinge en Pakhuizen, alles staande en gelegen in de Bagynestraat binnen de Stad Enkhuizen, zijnde de eenigste gangbare Brouwery aldaar; onderrigting te bekomen in de Brouwery voornt.

Wat er nog over is van *De (Gekroonde) Star*.

Blijkbaar had deze veiling ook geen resultaat want op 14 november 1797 verscheen een 'laatste waarschuwing':

Uit de hand te koop, tot op primo januari 1798, en langer niet: een wel gesitueerde Brouwerij *DE GEKROONDE STAR*, met alle deszelfs fraaye Woon- en Pakhuizen, staande ene gelegen in de Bagynestraat, binnen de Stad Enkhuizen, in dewelke zedert verscheidene Jaaren *de Brouwery-Neering* met succes is geëxecuteerd.

Van de brouwerij *De Gekroonde Star* hebben we in het artikel in 1988 al vermeld dat hij in 1799 werd aangeduid als de voormalige brouwerij. We mogen dus aannemen dat er in 1796 niemand te vinden is geweest die in de brouwning nog brood zag. Het was dan ook een tijd dat de stad haar

¹ *Bier en bierbrouwerijen in Enkhuizen*, Steevast 1988, p. 8.

² *Het Nieuws- en Advertentieblad voor de Stad Enkhuizen en Omstreken (1854-1856). Jaargang 1854* Steevast 2008, p. 46.

dieptepunt in welvaart naderde. Er werd voornamelijk nog gesloopt. Slechts in de Schepenwijk herinnert het straatnaambord *De Star* ons nog aan wat ooit een 'neringrijk' bedrijf is geweest.

De Buis

Een naam die we bij ons onderzoek in 1988 niet zijn tegengekomen, duikt in de oude negentiende-eeuwse kranten alsnog op. De lokale bronnen vermelden hem nergens.

Misschien dat een startende ondernemer bij gebrek aan bestaande brouwerijen de nering nieuw leven in heeft willen blazen. Zeker is dat de bierconsumptie nooit is gestaakt.

Het Algemeen Handelsblad van eind maart 1839 bevat de volgende boodschap:

M. RYXEN ENGELSMAN, Makelaar, zal op Dingsdag den 2den April 1839, des Avonds ten 7 Ure, in *den Doelen* te Enkhuizen, ten overstaan van den aldaar residerenden notaris DUKER, publiek ten verkoop aanbieden de eenigste in dezelve stad en derzelver omgeving zich bevindende BIERBROUWERIJ genaamd *de Buis*, staande en gelegen op de Dijk in Enkhuizen bestaande in Huis en Erf sectie F. N°.300 met al de zoo vaste als losse Gereedschappen tot dezelve Bierbrouwerij behorende.

De bewijzen van eigendom benevens de veil- en verkoops-conditien zullen tijdig bevorens ten kantore van gemelden Notaris ter visie liggen; zijnde gemeld Perceel inmiddels *Uit de Hand te Koop*. Te bevragen bij den Notaris DUKER, mits *Brieven Franco*.

Wanneer bij *De Buis* definitief de vuren zijn gedoofd is nog een vraag voor nader onderzoek.

De brouwerij bestond dus zeker in 1839 en moet toch nog enige tijd in bedrijf zijn geweest, hetgeen uit de volgende advertentie van 11 maart 1862 is af te leiden.

BIERBROUWERIJ.

Wegens gevorderde leeftijd wordt TE KOOP aangeboden ene in werking zijnde BIERBROUWERIJ te Enkhuizen, waarin twee KETELS van 19 en 9 vaten ruimte, benevens MOUTERIJ enz. De gesteldheid der plaats en haren omtrek, waarin op drie uren afstands geene Bierbrouwerij wordt gevonden, maken deze zaak voor uitbreiding vatbaar. Nadere Inlichtingen zijn te bekomen bij de Boekverkooper PANNEBAKKER en C^o. te Enkhuizen met Franco Brieven onder Lr. B. (4387)

Een uur gaans was de afstand die lopend in een uur kon worden afgelegd. Hoorn lag op drie uren gaans.

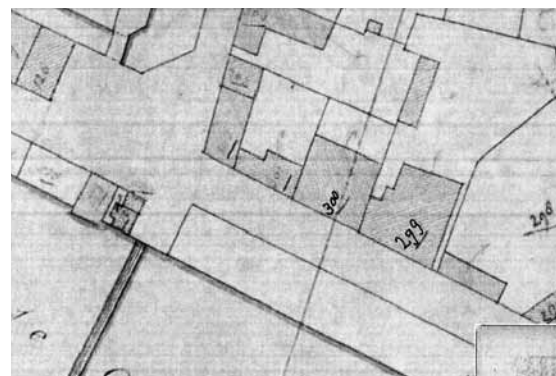
De advertentie had geen succes, want drie maanden later, op 16 juni 1862, opnieuw in het Algemeen Handelsblad, verschijnt er weer een aankondiging, nu wat opvallender, met, wat men tegenwoordig noemt, chocoladeletters:

PUBLIEKE VERKOOPING TE ENKHUIZEN

Door den Makelaar H. RYXEN ENGELSMAN en de notaris P.G. DUKER, zal op 26 Julij 1862 in *de Doele* te Enkhuizen worden Verkocht:

De Bierbrouwerij *de Buis*,

te Enkhuizen, met annexe Mouterij, Kelder en groote Regenbak, waarin zich bevinden twee Ketels, een van 19 en een van 9 Vaten, Roerkuip van 20 en Koelbad van 30 Vaten. an 9 Vaten. Inmiddels uit de Hand te Koop; te bevragen bij den Notaris DUKER, bij wien de Verkoop-Conditien ter lezing liggen.

Een deel van de kadasterkaart uit 1830. Links de brug die tegenwoordig Wilhelminabrug heet en het Venedie. No 300 was *De Buis*.

Nu we door de eerste advertentie de kadastragegevens van de Buis weten (sectie F N° 300), is het mogelijk om de exacte locatie van die brouwerij te bepalen.

Op het getoonde deel van de kadasterkaart uit 1830 zien we het pand sectie F N° 300.. Het staat op de plaats waar nu hotel *Die Port van Cleve* is te vinden.

In de bij die kaart behorende zogenaamde 'Aan-

wijzende tafels' – lijsten met bijzonderheden over de panden en hun eigenaren – is het woord bierbrouwerij doorgehaald. De kadastragegevens werden in de loop van de tijd met de hand bijgewerkt, tot er, vaak vele jaren later, een nieuwe druk beschikbaar kwam.

Als we dan ook nog weten dat het hotel in 1870 geopend blijkt te zijn, ontstaat er een logisch verband tussen de advertenties, de plaats en de tijd. Kennelijk is in dat jaar *De Buis* gesloopt of omgebouwd tot een respectabel onderkomen voor de welgestelde bezoeker van Enkhuizen.

Op hetzelfde stuk van de Dijk vonden we meer brouwerijen. Zelfs zijn er in de jaren dertig van de vorige eeuw onder de straat resten van wateropslagplaatsen gevonden.

Al die bedrijven hadden binnen de driehoek Dijk, Venedie, Sint Janstraat een uitgang waardoor de aan- en afvoer van grondstoffen en eindproduct kon plaatsvinden

De steen die in gevel van *De Buis* geprikt moet hebben. (Foto: Zuiderzeemuseum)

Ogenschijnlijk is er dus van *De Buis* niets meer terug te vinden. Toch vonden in het Zuiderzeemuseum nog een relict dat in de gevel van de brouwerij gepronkt moet hebben.

Een gevelsteen in een klein pandje in de tuin van de slagere winkel vertoont een haringbuis met de woorden *In de Buis*.

Bij navraag in het museum bleek dat het pandje gestaan

heeft in de tuin van de inmiddels verdwenen villa Herftzon op de hoek van het Wilhelminaplan en de Prins Bernhardlaan. In de eerste kwart van de twintigste eeuw woonde daar de tekenleraar en vriend van Douwe Brouwer, G.M. Tamson. Beide heren waren pioniers op het gebied van de beschrijving en bescherming van het oude Enkhuizen.

Zij moeten ook betrokken zijn geweest bij het redden van de gevelstenen die bij de grootschalige sloop van oude huizen tussen het puin dreigden te verdwijnen. Veel van die stukjes geschiedenis zijn in de loop van de tijd opnieuw geplaatst in willekeurige panden in de stad. Zo ook in het atelier van Tamson in zijn tuin achter Herftzon. Nu staat dat atelierje dus in het Buitenmuseum.

Atelier van Tamson.

Dat in de advertenties steeds over *De Buis* wordt gesproken en niet over *In de Buis* is niet zo vreemd. De volksmond korte zulke namen in.

Het was tóch wel duidelijk welk pand bedoeld werd. Zo kwamen we ook *De (Gekroonde) Star* tegen of, eerder, *De (Witte) Zwaan* in de Zwaanstraat.

De Canonickx- of Canunnicksbrouwerij

In 13, 23 en 27 december 1845 verschijnt in de Oprechte Haarlemsche Courant dezelfde advertentie:

JAN DE KONINGH, Makelaar te Enkhuizen, presenteren ten overstaan van den Notaris G. BOLDINGH, op den 27sten December 1845, des avonds ten 7 ure, in *den Doelen*

Aldaar, met *het recht van Amotie*, te verkoopen: Eene uitgebreide en welingerigte GRUTTERIJ met WOONHUIS, STALLen, PAKHUIZEN ENZ. voorheen aangelegd en gediend hebbende tot *Bierbrouwerij*, voorzien van groote Regenbakken, zware looden Grooten en Pijpen, alsmede van zware Eiken Balken enz., staande en gelegen te Enkhuizen in de Oude Rietdijken op het Wegje, van waar alles zeer gemakkelijk te Water kan worden vervoerd.

Het ging hierbij om een brouwerij van de familie Canonick, een Enkhuizer regentenfamilie. Vele eeuwen had het bedrijf gestaan op de hoek van de smalle Van Bleijswijkstraat (voorheen de Oude Rietdijk) en het Wegje. Het pand moet na de verkoop al snel geamoveerd(gesloopt) zijn. In de tweede helft van de negentiende eeuw is er een blok kleine arbeiderswoningen gebouwd en nu staat er al weer sedert 1962 een kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente..

Rond 1900 is het water van het Wegje gedempt. De brug over dat water, die de brede Van Bleijswijkstraat verbond met de smalle, werd de Canoniksbrug genoemd. Deze brug had dus niets te maken met een kerkelijke functionaris zoals de Patersbrug bij het Patershof in de Bagijnestraat. ■

Kroniek van Enkhuizen over het jaar 1912

E.C. de Vries

8 januari

Maandag was het feest in het St. Nicolaasgesticht en wel ter ere van het echtpaar Petrus van Slot en Alida Gouwenberg, verpleegden in deze stichting. Zij vierden hun 55-jarige Echtvereniging. Van Roomsche Katholieke en Protestantse zijde waren gelden bijeengebracht om de oudjes feestelijk te onthalen.

9 januari

Het aantal telefoonaansluitingen bedraagt thans veertig. Over 1911 werden 23.905 gesprekken afgewikkeld. In 1909 waren dit er 9972.

In café 'Het Park' zal een tentoonstelling worden gehouden door de Afd. van Bloembollencultuur van tulpen op de zand en kleigronden, ditmaal zijn het de kleibollen. Na afloop van de tentoonstelling worden de bloembollen publiek verkocht.

10 augustus

Jan Olieslagers uit Antwerpen heeft het voornemen om binnenkort met een hydroplaan (watervliegtuig) te vliegen van Enkhuizen naar Stavoren en terug. Belangstellenden die als leden van een op te richten comité

hiertoe willen medewerken, zenden hun adres aan de uitgever van de Enkhuizer Courant, teneinde één dezer dagen de mogelijkheden te bespreken.

In Stavoren werd de zaak besproken met de overheid.

22 augustus

Een berichtje in de krant van 22 augustus meldt dat de belangstelling toch niet zo enthousiast was als men verwacht had. De poging stierf tenslotte een zachte dood.

24 augustus

Sedert enige dagen is men bezig veranderingen aan te brengen in het brandspuithuisje aan de Dijk om dit in te richten voor berging van de motorspuit.

18 september

De motorbrandspuit wordt afgeleverd.

21 september

Op het Sybrandsplein en op de Karnemelksluis wordt onder grote belangstelling met de motorspuit proefgedraaid. Inmiddels is er ook een machinist benoemd, de heer D. Schekkerman, en als tweede machinist de heer C. Mensch.

21 september

Vijfentwintig leerlingen van de Kosteloze School hebben spaarden elke week één gulden. Ze hebben daarvoor heden met het hoofd en een onderwijzer der school, de heren Hofkamp en Egmond, een uitstapje gemaakt naar Bergen en omstreken.

14 december

Visafslag
Door het College van B&W is aan de Firma Vloothuis & Zn te Hoorn opgedragen het leveren en opstellen van een elektrisch afmijntoestel voor 70 kopers. Aan dit toestel zit een automatische afslager, die door een nieuwe vinding dier firma ook voorzien is van een snelheidsregelaar, waardoor de wijzer sneller of langzamer loopt naar verkiezing. Bovendien heeft het toestel een inrichting voor plotselinge terugslag van de wijzer. De levering moet geschieden op 15 Maart 1913. ■

VOOR DE BETREKKING VAN
MACHINIST

bij de MOTOR-BRANDSPUIT worden sollicitanten gevraagd op een salaris van f 50 per jaar.

Schriftelijke aanmelding vóór **MAANDAG 23 SEPTEMBER 1912**, bij den Heer **W. HART**.

17 september

Binnen enkele dagen zal hier de nieuwe motorbrandspuit van de fabriek van de Firma Van der Ploeg uit Grouw voor de brandweer arriveren. Voor de betrekking van machinist worden sollicitanten opgeroepen.

OVERZEEVLUCHT.

JAN OLIESLAGERS,

DE POPULAIRE AVIATEUR,

zal bij voldoende belangstelling **EINDE AUGUSTUS a.s. den eenen dag vliegen met zijn Hydro-Monoplan MET PASSAGIERS van ENKHUIZEN naar STAVOREN, den anderen dag van STAVOREN naar ENKHUIZEN.**

Allen die er belang in stellen dat deze eerste overzeevlucht in Nederland zal plaats hebben, en als Comité-Leden dit plan willen helpen verwezenlijken, worden uitgenoodigd tot een bijeenkomst **DONDERDAG-AVOND half negen, in het PARK te ENKHUIZEN**, of zenden hiervoor hun naam en adres a. d. Uitg. der Enkhuizer Courant te Enkhuizen.

Kroniek van Enkhuizen over het jaar 2011

E.C. de Vries

4 januari

In het afgelopen jaar werd honderdmaal assistentie verleend door de KNRM Enkhuizen aan schepen in nood. In 2009 was dat eenentachtig keer. Eenmaal voer de reddingboot naar de stad zelf om een gewonde op te halen die in een woning aan het Spui in een souterrain was gevallen. De ambulance kon daar niet bij en bleef wachten op de reddingboot.

6 januari

Vlak voor het einde van het jaar kwamen de rioleringswerkzaamheden in de binnenstad gereed. De Vissersdijk is éénrichtingsverkeer geworden en smaller gemaakt. Er zullen ook nog bomen worden geplant. De opzet was om twee bomen te planten, maar een aantal bewoners wil er meer, achtentwintig, tegenstanders vonden achttien genoeg.

Rie Rienderhof-Hanff overlijdt op 88-jarige leeftijd. In 1963 startte zij haar Stoffenhuis Rienderhof, dat inmiddels al jaren wordt geleid door haar dochter Yvonne.

7 januari

De gemeente krijgt van het Europese Visserijfonds 62.000 euro voor de restauratie van de Drommedaris en

nog eens 12.000 euro van de Provincie. Beide instellingen zijn van oordeel dat de toren een topstuk is van het Nederlandse erfgoed.

14 januari

Sprookjeswonderland trok in 2010: 232.000 bezoekers. Het bezoek liep terug met 18.000 personen. Dergelijke parken zijn afhankelijk van goed weer en dat was het niet altijd.

15 januari

De RSG is genomineerd voor de titel Beste Onderwijswerkgever. Op 28 januari werd de uitslag bekendgemaakt. De school werd tweede.

18 januari

Nu de werkzaamheden aan de riolen klaar zijn, zijn ook verschillende straten van aanzien veranderd. Bredere stoepen, nieuwe passende lantaarns, nog te planten bomen en veel éénrichtingsverkeer. Het is even wennen.

Om te voorkomen dat we natte voeten krijgen, zijn gisteren de sluizen gesloten. Door de straffe noordenwind kan er niet op de Waddenzee gespuid worden. Water dat het IJsselmeer binnenstroomt (de IJssel) deed het waterpeil stijgen tot 15 cm boven NAP. Afgelopen week ging het

zo snel (10 cm) dat men tot sluiting overging.

19 januari

Een griepgolf treft West-Friesland en het zijn vooral jonge mensen die geveld worden. Vooral scholieren zijn het slachtoffer. Op de RSG waren 260 leerlingen van de 1550 afwezig en dat is hoger dan normaal.

20 januari

Vervalt de koopavond op vrijdag? Een aantal winkeliers stopt ermee, te weinig verdiensten. Ook in Medemblik en Hoorn is de omzet gering. Hier sluit de Mithwinkel in de Westerstraat. Met nog een aantal winkeliers overweegt de eigenaar van Mith om in de zomermaanden op woensdag, donderdag en vrijdag tot 20.00 uur open te blijven.

De fractie van Groen Links beklaagt zich over de 'wandelonvriendelijkheid' van het Enkhuizerzand. Te weinig bankjes aan de strandzijde en slechte wandelpaden. Ook heeft Sprookjeswonderland een deel van de groenbeplanting opgeslokt en dat vindt GL betreurenswaardig.

21 januari

De gemeente laat alle bronzen beelden opnieuw taxeren. Door schade is zij wijzer geworden, zo moest zij onlangs € 18.000,- betalen voor herstel van zo'n kunstwerk. Sedert 1988 was de verzekeringspremie niet meer met zijn tijd meegegaan.

De ophaalbruggen worden met led-verlichting voorzien. Dit jaar zullen de Wilhelminabrug en de Compagniebrug worden verlicht. Volgend jaar de Drommedarisbrug en de Blauwpoortsbrug. Ook de Kat en Hondbrug zou schitteren met deze vorm van licht. Helaas werd de led-verlichtingsapparatuur binnen de kortste tijd geroofd.

26 januari

Bij veilinghuis De Eland in Diemen zal een plattegrond van Enkhuizen in veiling worden gebracht. Het is een vroege afbeelding van de stad en is afkomstig uit de stedenatlas van Braun en Hogenberg. De atlas verscheen tussen 1572 en 1618 in zes delen.

28 januari

Op de leeftijd van 87 jaar overlijdt ds. B.K. Homan, emeritus-predikant van de Doopsgezinde Gemeente hier ter plaatse. Hij werd vanuit de kerk aan het Venedie begraven.

2 februari

IJzerhandel De Wit in de Westerstraat sluit na 69 jaar zijn deuren. De huidige eigenaar heeft geen opvolger. Zijn vader, Wim de Wit, begon in 1942 eenzelfde zaak op de hoek Wortelmarkt/Wegjes en verhuisde in 1948 naar de Vijzelstraat.

3 februari

De gemeente laat voortaan vrachtwagens in de stad toe met een lengte van 14,5 m. Dat is 2½ m. meer dan voorheen. Deze lange wagens,

city-trailers genaamd, hebben een zwenkbare achteras, hiermede kunnen zij gemakkelijker draaien bij een krappe bocht.

4 februari

Rijkswaterstaat, gedwongen door bezuinigingen, onderzoekt of de post bij de sluizen in de Houtribdijk in de wintermaanden tijdens de nachten minder vaak bemand kan worden. Er is dan weinig scheepvaartverkeer.

8 februari

Enkhuizen en Urk gaan samenwerken. Als eerste punt: een extra veerdienst en als tweede de terugkeer van een Urkerdag in Enkhuizen. Zo'n dag is lang geleden ook gehouden, toen kwamen veel Urkers in klederdracht naar hier. Die dag zal dus opnieuw gehouden worden.

11 februari

De plattegrond van Enkhuizen, getaxeerd op 150 à 200 euro wordt bij het veilinghuis De Eland in Diemen voor een veelvoud van de taxatiewaarde geveild: 1100 euro. Eigenaar is geworden Ton Gobes.

12 februari

Het ZZM gaat het personeelsbeleid aanpassen. Er zullen meer vrijwilligers worden aangesteld en de vaste medewerkers krijgen flexibele functies. Volgens directeur Huyser zullen er geen ontslagen vallen.

Jan van Oostende, exploitant van de veerdienst Enkhuizen-Staveren krijgt geen toestemming van de gemeente

om onbepakt bezoekersparkeerkaarten voor zijn passagiers aan te schaffen. Ook de chartervaart lijdt onder deze gemeentemaatregel. Een terugloop wordt nu gevreesd van het aantal reizigers, omdat zij hun auto niet meer kwijt kunnen in de nabijheid van de boot.

15 februari

Op 86-jarige leeftijd overlijdt Jan Hart, oud-gemeenteraadslid. Stichtte aanvankelijk met twee gelijkgestemden Gemeentebelangen, maar na een ruzie ging hij met Enkhuizer Belang verder. Bij stemrondes over onderwerpen waarmee hij het niet eens was, stemde hij 'teugen' maar kwam niet met een betere oplossing. En als er iets niet naar zijn zin was, trok hij aan de bel.

16 februari

De laatste loodjes wegen het zwaarst. Zeker bij het nieuwe gedeelte van Sprookjeswonderland. Alles moet op 15 april gereed zijn is de wens van directeur Mathijs de Vries.

17 februari

Vishandel Klooster heeft een wereldprimeur. Het bedrijf doodt palingen door middel van een stroomstoot. Dat gebeurde eerst met zout, een wrede dood. Klooster heeft nu een keurmerk: 'Duurzame Palingsector Nederland'.

22 februari

Pater Peter Peelen hekelt de herdenking van de opstand tegen het

Spaanse bewind in 1572. 'Het is geen feest voor de katholieken,' aldus Peelen. Katholieken werden derderangsburgers, kerken en kloosters werden afgepakt en aan de protestanten gegeven. De stichting die de herdenking organiseert zal met de pater in gesprek gaan.

23 februari

De orgelkas (1549) van het Westerkerkorgel is klaar. Met het openen van de deuren aan weerszijden is deze restauratie voltooid. Tijdens de herstelwerkzaamheden ontdekte men een gedicht van orgelbouwer Duijschot uit 1681, door hem in het hout gekrast. Gedeputeerde Sacha Baggerman verrichtte de opening. Van het herstel is een boek en cd verschenen. Het orgel zelf moet nog gerestaureerd worden.

25 februari

De exploitant van het paviljoen Strand 6 op het Enkhuizerzand stopt ermee. Hij komt in gelijke functie in het Streekbospaviljoen. De gemeente wil Strand 6 slopen, er zijn n.l. plannen voor het recreatiegebied. Maar dat duurde hem te lang.

26 februari

Er is nogal wat heisa ontstaan over het zwemmen in een boerkini in het zwembad Enkhuizerzand. De huisregels van het bad zijn inmiddels duidelijker geworden en dat komt erop neer dat zwemmen in een boerkini is toegestaan, mits deze is uitgevoerd in zwembadstof.

Vier bewoners in de directe omgeving van de carillons hebben een comité gevormd met het doel om 's nachts de klokken van Drommedaris en Zuidertoren stil te zetten. Zij zijn een handtekeningactie begonnen. De gemeente is gevraagd om de bevolking te peilen. Bij een negatieve reactie zal het comité naar de rechter stappen. Maar de reacties van de Enkhuizer bevolking is averechts. Dertig procent is voor, aldus de actievoerders. Burgemeester Baas ziet geen reden om de carillons stil te zetten. In de krant opvallend veel tegengeluiden.

De brug over het Wethouder Westdorppad wordt hersteld. Groot onderhoud. Brugdek en leuningen zijn al verdwenen. De stalen liggers blijken verroest te zijn. Voetgangers en fietsers moeten nu via het Jan Visserpad naar de stad.

9 maart

Met ingang van vandaag hebben we weer een stadsomroeper, Jeroen Baas is de naam. Hij bood als eerste officiële daad burgemeester Baas de rekening aan van zijn fraaie kleding. Op 19 maart is hij aanwezig bij de teruggeplaatste pomp op de Kaasmarkt.

10 maart

De PvdA wil de toegangsstop tot de horeca van 24.00 uur opheffen. Zij wil één vaste sluitingstijd van 2 uur voor deze bedrijven. Ook de gemeenteraad is verdeeld over het tijdstip en in het college van B&W

verschilt men ook van mening. Wethouder Jan Franx wil de toegangsstop op 01.00 uur stellen.

Achter grand-café Van Bleiswijk is ten behoeve van het winkelende publiek een nieuwe fietsenstalling geplaatst. De stalling aan de overkant op de hoek wordt verwijderd. Deze stond in de weg en blokkeerde de oversteek van voetgangers.

16 maart

De pomp op de Kaasmarkt is geres- taureerd en weer op zijn vertrouwde plek geplaatst. De officiële onthul- ling vond plaats op 19 maart door Klaas Koeman, voorzitter van de Vereniging Oud Enkhuizen. Ook de bewoners van de naaste omgeving waren aanwezig als een goedma- kertje voor het geleden ongemak tijdens de rioleringswerkzaamheden en de herindeling van Kaasmarkt en Noorder Havendijk. Jeroen Baas, de stadsomroeper, kondigde de onthul- ling aan, het was zijn publieke eerste officiële daad. (Voor het ontstaan van de pomp: zie Steevast 1998, blz. 40).

19 maart

Er is nog altijd geen oplossing over de entreetijd van de cafés. VVD/ D66 hebben hun standpunt nog niet bepaald. Zoveel hoofden, zoveel zinnen. Men is er nog niet uit. Bur- gemeester Jan Baas wil het toegangs- uur op 24.00 uur houden. Schuiven we dit tijdstip op, dan zal ook de overlast toenemen. Zijn Hoornse collega gelooft dat niet, in zijn

gemeente is het geweld en overlast niet toegenomen sinds het op 01.00 uur is gesteld.

24 maart

De kinderopvanginstantie Kiddy World zal zich niet definitief vestigen in het Sociaal Medisch Centrum in de Vijzelstroom. Het besluit is geno- men, omdat het voor deze instelling nog steeds niet duidelijk is welke andere huurders in het pand komen.

26 maart

Het bestuur van het Cultureel Centrum De Drommedaris wil dat de gemeente garant staat voor 2 mil- joen euro, zijnde de verbouwingskos- ten van het gebouw. Wil de gemeente die garantie niet geven, dan zullen de culturele activiteiten in het gebouw gestaakt worden. De raad heeft wel 1,2 miljoen euro achter de hand voor achterstallig onderhoud.

30 maart

Dieven hebben vier defibrillators op verschillende locatie in de stad gesto- len. Een schadepost van 4300 euro. Het apparaat wordt gebruikt voor mensen die getroffen worden door een hartaanval.

Directeur Huyser (43) van het Zui- derzeemuseum legt zijn functie al na twee jaar neer. Hij vertrekt naar Abu Dabi alwaar hij een expositieruimte van 15.000 m² gaat opzetten.

1 april

Deze maand wordt een grote par- keermeting gehouden in de bin-

nenstad. Onderzocht zal worden of autobezitters zich aan de regels houden en of er voldoende parkeer- ruimte is.

2 april

Zwemvereniging EZV mag dit jaar geen zwemmarathon van 48 uur houden ten behoeve van KIKa. Deze marathon wordt eenmaal per 2 jaar gehouden. De directie van het Enkhuizer zwembad is van mening dat de tijdsduur voor het personeel belastend is. Hij vindt een marathon van 24 uur lang genoeg en dan kan elk jaar een marathon georganiseerd worden. De organisatie overweegt nu een zwemtocht door de Enkhui- zer grachten te houden. Tenslotte heeft men dit plan laten varen, omdat er een zwemverbod voor de grachten is ingesteld wegens de ver- vuilde bodem van de grachten.

6 april

Enkhuizen kiest tenslotte toch voor 01.00 uur als toegangsuur voor de horeca. De sluitingstijd was 03.00 uur. Het invoeren van de nieuwe regel zal nog even duren, want de vergunningen moeten ook nog gewij- zigd worden.

Patricia de Munnik (VVD/D66) verlaat de raad. In 1994 kwam zij in de gemeenteraad. Twee jaar was zij wethouder (1998-2000). Voor haar gemeentewerk ontving zij uit handen van burgemeester Jan Baas de ver- sierselen die horen bij de Koninklijke onderscheiding. Zij is nu lid van de Orde van Oranje Nassau. Ook zet zij

zich in voor de Dierenbescherming, eerst als vrijwilligster en thans is zij in vaste dienst als manager bij deze instelling.

8 april

De Postcode Loterij heeft fietsend Enkhuizen goed bedacht met 2023 fietsen. Wie een prijs had kreeg een fiets. Er waren gelukkigen die meer dan één lot hadden en zij konden dus meerdere fietsen in ontvangst nemen. De lokale fietshandelaren waren niet blij met deze actie. Zij begonnen met een inruilactie van de gewonnen fietsen voor een betere fiets.

12 april

Dieuwke Lub (66) stopt met haar tabakswinkel in de Westerstraat. Er wordt dankzij de antirooklobby minder gerookt. En de supermarkten hebben een grote sortering aan rookartikelen. 'Het gaat slecht,' aldus Dieuwke. Haar vader begon in 1950 met de winkel.

14 april

De veerdienst Enkhuizen – Staveren bestaat dit jaar 125 jaar. Op 1 juli 1885 werd de dienst geopend. Voor Enkhuizen is het de Staverse boot en de Enkhuizer boot voor Staveren. Het wordt echter een bescheiden feestje. In de zestiger jaren van de vorige eeuw werd de veerdienst omgevormd tot een toeristische attractie.

16 april

Na een grote uitbreiding met tal van

nieuwe gebouwen, wordt vandaag Sprookjeswonderland heropend. De speeltuin die eerst aan de westkant lag, is verplaatst naar de oostkant. Met deze uitbreiding zijn er ook nieuwe attracties te bewonderen.

19 april

Enkhuizen heeft er een wijkagent bij, het is Peter Duineveld (54). Hij zal zich in de buitenwijken laten zien. Het aantal wijkagenten komt nu op twee. Zijn collega Van Elten heeft de binnenstad tot zijn gebied.

21 april

De Raad van State heeft het bestemmingsplan Vijzeltuin goedgekeurd. De verbouwing en uitbreiding van het voormalige Snouck van Loosenziekenhuis, thans het Sociaal Medisch Centrum, is hiermede een stap dichterbij gekomen.

22 april

De thans heersende droogte zal nog lang aanhouden, aldus Meteovista dat de weerrubriek voor het Noordhollands Dagblad verzorgt. De normale temperatuur voor deze maand is 14° C., maar op dit moment is het 25° C. De verwachting is dat dit weertype voorlopig nog niet zal veranderen.

26 april

De provinciale politiek wil verdubbeling van het spoor Enkhuizen – Hoorn. ‘Zinloos’, zo reageert de NS. Zij weet hoeveel reizigers (meest forenzen) instappen op de stations

gelegen op deze lijn. En dat aantal billijkt nog geen dubbelspoor.

29 april

Ank Valenteijn (61) verlaat haar plek als aanspreekpunt in het Sociaal Medisch Centrum aan de Vijzelstraat. Van 1969-1975 werkte zij als laborant in het voormalige Snouck van Loosenziekenhuis, daarna liet zij zich omscholen tot doktersassistente. Zij wil de bouw van het nieuwe zorgcentrum aan de Molenweg niet afwachten.

Vandaag werden vier Koninklijke onderscheidingen in de Westerkerk opgespeld. De gelukkigen waren: De gastheer van deze kerk Tjeerd Bielsma (67) en, tevens koster van de Zuiderkerk. Hij was ook betrokken bij het kerk- en verenigingsgebouw De Driesprong in Bovenkarspel. Jan Keesman (80), muzikant bij Dindua, waar hij ook muzieklessen geeft. Bovendien heeft hij nog een aantal bestuursfuncties. Peter de Lange (59) actief als kerkbestuurder en bedenker van de Eerste Dag Enveloppe Enkhuizen. En als laatste Cobi de Jong (58), die onderscheiden werd voor haar werk in de diabetesvoorlichting, ook in Zuid Afrika. Zij schrijft boeken en produceerde voorlichtingsfilms.

3 mei

De Zuidertoren staat in de steigers voor een verfbeurt. Tot aan het haantje. Dat is betekent zo’n 65 meter aan steigers. De twee ervaren steigersbouwers konden niet elke

dag aan het werk vanwege de harde wind. Zij vinden deze steiger maar een kleintje: ‘We hebben ze hoger gebouwd.’ De Fa. Bloemendaal kan met schilderen beginnen.

6 mei

Het college van B&W stelt voor om de cultuurhistorische collectie van de gemeente zichtbaar te maken. Een mooi voornemen, maar hoe dit gerealiseerd moet worden is een vraagstuk apart. Zestienhonderd objecten moeten worden afgestoten. De helft is papier en past beter in het Westfries Archief te Hoorn. De gemeente wil 50.000 euro bestemd voor klimaatbeheersing en het salaris voor de beheerder in de collectie steken. De raad zal zich moeten uitspreken over de collectie.

11 mei

Welwonen Enkhuizen is bijna klaar met de renovatie van de huizen aan de Tom Kranenburgstraat. Er hebben 42 gezinswoningen en 65 flatwoningen een facelift ondergaan. De buurt is behoorlijk in aanzien gestegen.

14 mei

Het college van B&W kan de grond kopen langs de Vest, het zogeheten Schootsveld. Doel is de binnenstad met het buitengebied te verbinden. Met andere woorden de Molenweg door te trekken naar de Kastanje-laan. Aankoopkosten 85.000 euro. ‘Maar van een weg is geen sprake,’ aldus wethouder Franx. Een verdiept parkeerterrein wordt overwogen. Opzet is om het Schootsveld in ‘ori-

ginele staat’ staat in te richten vanaf de Koepoort tot aan de Noorderweg. Maar de PvdA twijfelt aan de woorden van de wethouder. Klaas Koe-man, voorzitter van de Vereniging Oud Enkhuizen maakt zich zorgen over de toekomst van het Schootsveld. Over die toekomst wordt pas beslist nadat de grond is verworven. Er liggen nu allerlei onduidelijke plannen op tafel en wat is waar? Dat weten we pas na aankoop. Volgens wethouder Boland is de gemeente niets van plan. Op 1 juni besluit de raad, met 9 stemmen voor en 8 tegen, de grond aan te kopen voor 85.000 euro.

16 mei

Nog een paar dagen en dan sluit het Cultureel Centrum De Drommedaris haar deuren voor een algehele verbouwing. Alle activiteiten gaan wel door, maar dan op andere locaties in de stad. Ook de materialen als toneelverlichting, geluidsinstallaties en dergelijke worden elders opgeslagen.

Twaalf jaar oud is Britt Halberstadt en ze treedt nu al op op TV en in films. En dat alleen om haar speciale stem. Zij mocht een animatiefilm en enige andere films inspreken.

19 mei

De Islamitische Stichting Enkhuizen heeft plannen om een nieuwe moskee te bouwen. Er zijn twee mogelijkheden: afbraak van de huidige Alattinmoskee aan de Tureluurshof en daar een nieuwe te bouwen met

koepel en twee kleine torentjes, of de leegstaande school aan de Reigerweg te verbouwen tot moskee. De oude moskee voldoet niet meer aan de eisen van deze tijd.

21 mei

Vandaag herdenkt Enkhuizen dat de stad bevrijd werd van de Spaanse overheerser. Er was veel volk op de been om het allemaal nog eens mee te maken. Als gevolg van die bevrijding raakten de katholieken hun kerken en kloosters kwijt. Tegelijkertijd hielden pater Peter Peelen en dominee Hanneke Borst in de Xaveriuskerk een Vesper van Verdraagzaamheid.

Zorggroep Wilgaerden wordt geconfronteerd met bezuinigingen. Dat betekent dat het plan voor 46 woningen in de Vijzelstraat hierdoor beknot wordt. Welwonen wil er wel geld insteken, maar weet niet hoeveel, ondanks aandringen bij Wilgaerden. Het zorgkantoor wil geen extra geld. Deze tegenvaller treft ook de aannemer.

Burgemeester Baas heeft met onmiddellijke ingang een samscholingsverbod afgekondigd voor jongeren in de binnenstad en het Koperwiekplein. Jongeren veroorzaken behoorlijk veel overlast.

27 mei

De gemeente heeft uit vrees voor instorten van de voorgevel van het pand Westerstraat 113 de gevel gestut en een gedeelte van de straat afgezet. Te zijner tijd zal hier een

restaurant gevestigd te worden, maar het is nu nog een bouwval.

De Postcodeloterij heeft bezitters van loten die in het gebied van code 1601 wonen verblijd met een fiets. Niet iedereen is gelukkig met zo'n fiets en ze worden al op een Internet te koop aangeboden. Wie er wel gelukkig mee zou zijn is de Voedselbank en zij hoopt dat bezitters van zo'n fiets deze aan hun organisatie zouden willen afstaan.

1 juni

Een paar bedrijven hebben besloten om een voliëre in het Wilhelminaplantsoen te bouwen. Ooit stond hier lang geleden ook zo'n vogelkooi. De firma Ramkema & Dengermond besloot tot schenking t.g.v. hun 75-jarig bestaan. De firma's Sanstra en Poen werken belangeloos mee, evenals een aantal toeleveranciers.

Op het terrein van de Alattinmoskee is brand gesticht. Er zijn vier molotovcocktails over het hek gegooid, aldus de secretaris Suleyman Yapici van de Islamitische Stichting Enkhuizen. De politie heeft de zaak in onderzoek.

2 juni

Het Enkhuizer Jazzfestival is vandaag gestart. Het festival bestaat 38 jaar. Twee jaar ouder is de Freetime Old Dixie Jassband dat 's avonds een concert gaf in de feesthal in de Paktuinen.

8 juni

In de Gommerwijk mankeert het een en ander aan de bruggen. Ze zitten slecht in de verf en hout is aangetast. Een bewoner heeft daarover geklaagd. Volgens de gemeentewoordvoester zijn de bedoelde bruggen dit jaar voor onderhoud aan de beurt.

9 juni

Veertien deelnemers van 'Leef elke dag' trappen zich enkele malen omhoog op de Alpe d'Huez. Zij doen dit met 4500 anderen om geld in te zamelen voor het Kankerfonds. De deelnemers zijn ooit in hun omgeving geconfronteerd met de ziekte. De veertien traptten een bedrag van 80.000 euro bij elkaar.

11 juni

De heemtuin in het Plantsoen verwildert door gebrek aan vrijwilligers. Philadelphia, een zorginstelling en De Witte Schuur zoeken mensen met groene vingers om de tuin te onderhouden. Jaarlijks bezoeken ongeveer 200 schoolklassen uit West-Friesland de tuin.

Voor de Enkhuizer grachten geldt een zwembod. Ze zouden vervuild zijn met allerlei giftige stoffen, zoals lood, zink, stoffen uit leerlooierijen en van boerderijen. 'Maar u mag best uw tuintje besproeien en met uw bootje varen,' aldus de gemeente.

16 juni

De actiegroep die de Enkhuizer carillons 's nachts stil wil zetten, wil nu een burgerinitiatief inzetten bij de gemeente. De groep heeft inmiddels zo'n dertig sympathisanten. Ze stapt nog niet naar de rechter.

Zeven burgemeesters uit West-Friesland openen het geheel vernieuwde Sprookjeswonderland. Zij arriveerden in stemmige kledij per reiskoets. Zij werden verwelkomd door vier wensfeeën. Heks Hupsakee kwam met een voor haar beter passend middel van vervoer: de bezemsteel.

17 juni

Enkhuizen en Urk zijn met ingang van vandaag weer met een veerboot verbonden. Tweemaal per dag is er een dienst tussen beide plaatsen. Vandaag meerde voor de eerste maal de boot in Enkhuizen af. Als service van de rederij staat er voor bezoekers van Sprookjeswonderland een taxi gereed. Passagiers die het Zuiderzeemuseum willen bezoeken worden direct bij het museum afgezet. Tot 3 september onderhoudt het motorschip de Zuiderzee de verbinding.

18 juni

Het Westeinde krijgt een ontsluiting op de provinciale weg N 302. Deze komt als mogelijkheid voor een directe ontsluiting voor de zaadbedrijven. Een andere optie is een parallelweg langs het spoor. Daar zullen in de toekomst honderden woningen worden gebouwd.

22 juni

In de gemeentelijke begroting zit een gat van 1,5 miljoen euro. Om dit gat kleiner te maken zal een aantal maatregelen worden genomen zoals een verhoging van de verhoging rioolbelasting en door 10% minder subsidies te verstrekken. Maar de PvdA ziet dit niet zitten en stelt voor om de havengelden, de toeristenbelasting, de retributie op gemakkelijheden en de grafrechten te verhogen. Na schorsing van de vergadering bracht dit voorstel alle partijen tot elkaar.

29 juni

Drie Enkhuizer cafés vechten het raadsbesluit aan om alle kroegen om 03.00 uur te laten sluiten. De eigenaren zeggen dat ze door deze maatregel verlies zullen lijden. Voorts komen alle bezoekers dan tegelijkertijd op straat.

Als sluitstuk van het schilderwerk werd het Haantje van de Zuidertoren weer teruggeplaatst. Het is opnieuw verguld met bladgoud.

Een vette haan, dat wel, want hij weegt 27,5 kg. Ook de wijzers van het uurwerk zijn opnieuw van bladgoud voorzien.

5 juli

De SP, PvdA en Lijst Quasten vinden het een onrechtvaardige zaak om bewoners te laten betalen voor een parkeervergunning, terwijl bezoekers van het centrum geen parkeergeld hoeven te betalen. Er zullen twee

moties worden ingediend om van dit parkeerbeleid af te komen.

7 juli

Muziekvereniging Fanfare Patrimonium heeft bijna geen leden meer en dreigt daardoor te verdwijnen. Er zijn nog maar negentien muzikanten en met zo weinigen is het muziek maken niet leuk meer. In september valt de beslissing: doorgaan of opheffen.

Vandaag werden de eerste sleutels uitgereikt aan bewoners van de nieuwe woningen aan de Tom Kranenburgstraat. De oude woningen waren niet meer toon- en bewoonbaar. Na sloop hiervan, verzezen er hier 42 woningen.

9 juli

De leegstaande gebouwen van het vroegere zaadbedrijf Royal Sluis aan het Westeinde zullen in de loop van het jaar weer bevolkt worden. De top van Incotec -het mangementteam- zal zich er voor de eerstkomende vier jaar gaan vestigen. Het complex is eigendom van Intermaris Hoeksteen en projectontwikkelaar Bot.

12 juli

Bouwbedrijf Ramkema, 75 jaar oud, heeft meer schulden dan bezittingen. Enige dagen later wordt het bedrijf failliet verklaard en wordt aan driewintig personeelsleden ontslag aangezegd. Een poging tot doorstarten blijkt niet haalbaar.

13 juli

Op de vestingwal zijn dit jaar alleen al tien iepen gekapt. Aangetast door de iepenspintkever. De Vest begint meer en meer zijn bomen te verliezen.

Nu de Zuidertoren in de steigers staat is het verleidelijk voor jongeren om tijdens de nachtelijke uren over de afzetting te klimmen en het hogerop te zoeken. Levensgevaarlijk, één misstap... Ook de wijzers zijn niet veilig voor de waaghalzen. Inmiddels heeft de politie twee klimmers bekeurd.

14 juli

Firma De Nijs is begonnen met de nieuwbouw van het Sociaal Medisch Centrum door het kappen van bomen in de tuin. De vereniging Onze Zorg blijft strijden en zal nog bezwaren tegen het bouwplan indienen, bezwaar b.v. tegen een dakterras waardoor de privacy van de omwonenden geschaad wordt. Ook moeten de raampartijen kleiner. De Welstandscommissie vindt de ramen ook te groot.

15 juli

De KNRM redt achtentwintig opvarenden van een klipper met motorstoring, en verder nog zestien Nijmeegse studenten. Hun schip was onderweg van Harlingen naar Enkhuizen. Maar Vlak voor deze stad waren de golven zo hoog, dat de schipper besloot om naar Staveren te varen. Tenslotte riep hij de hulp van de reddingboot in.

21 juli

In 1968 begon Emmy Wiersma-Kooiman bij Albert Heijn, toen nog in de Westerstraat. Vandaag neemt zij na drieënveertig jaar afscheid als hoofdcaissière van de lokale grootgrutter.

28 juli

De provincie geeft geen geld voor de verbouwing van de Drommedaris. De subsidie gaat nu naar het St. Pietershof in Hoorn. Een tegenvaller voor het bestuur van de Drom.

3 augustus

De voliëre, die de Fa. Ramkema en Dangermond schonk, nadert zijn voltooiing en wordt momenteel voor de bewoners ingericht. De vogelvereniging PIET heeft twintig vogels geschonken. Zij zal de voeding verzorgen nu de schenker failliet is. De vogelkooi blijkt niet vandaalbestendig te zijn, het gaas is al vernield.

4 augustus

De kans is groot dat de nachtcafés weer tot drie uur open mogen zijn. Dat heeft de burgemeester medegedeeld tijdens een vergadering van Commissie Bezwaarschriften.

5 augustus

Alvorens er gebouwd gaat worden in de tuin van het voormalige Snouck van Loosenziekenhuis vindt er, zoals gebruikelijk, een archeologisch bodemonderzoek plaats. Meestal komt er wel wat uit de grond, hetzij scherven, hetzij iets gaafs.

Ditmaal een gave 16e eeuwse bierkan. Overigens bij de renovatie van het rioolstelsel in het oostelijk deel van de stad zijn er veel vondsten gedaan. Deze zijn tijdens de zomermaanden in de Stadsgevangenis te bewonderen.

6 augustus

De Zuidertoren in een bijzonder licht: Sander Wit is audiovisueel vormgever en experimenteert met lichteffecten, die de toren een bijzonder effect gaven.

9 augustus

Op het terrein van Hoogstraat en Zilverstraat is een verwilderde groei ontstaan van bomen en boompjes. Reden voor de gemeente om er de zaag in te zetten. Tot groot ongenoegen van een aantal buurtbewoners in verband met zeldzame vogels, zeggen zij. Maar zo kon het niet langer en dus werd de opdracht tot kappen gegeven.

12 augustus

Vijf AED-apparaten verdwenen door diefstal van verschillende locaties. Via internet werden deze te koop aangeboden. De politie volgde dit spoor met als gevolg twee arrestaties van de dieven. Zij hadden nog twee apparaten in hun bezit, drie andere waren inmiddels verkocht. Burgemeester Baas heeft opdracht gegeven om de bestaande toestellen te laten graveren. Hiermee wordt het moeilijker gemaakt om deze te verhandelen.

13 augustus

De gemeente is heel duur met haar bouwleges. Zo geldt voor een dakkapel 313,35 euro en voor een uitbouw 1318 euro, voor een nieuwbouwwoning moet men 3709,35 euro neertellen. In Opmeer is de leges voor een dakkapel nog hoger, maar in de lijst van Westfriese gemeenten staat Enkhuizen bovenaan.

24 augustus

Op het buitendijkse industrieterrein aan de Zoutketen verwoest een felle brand drie bedrijven. Een jachtbouwonderneming, een klussenbedrijf en een kozijnenfabriek. De korpsen Enkhuizen en Stede Broec bestreden met 40 man de brand. Ook een muziekstudio, gevestigd in één der loodsen moest worden prijsgegeven.

25 augustus

Muziekvereniging Patrimonium staat voor een moeilijke beslissing: stoppen of doorgaan? Ze wordt te klein, zo klein dat het moeilijk wordt om samen muziek te maken. Er is geen aanwas van nieuwe leden. Op 5 september valt de beslissing tijdens de ledenvergadering en gaat het bestuur over tot opheffing. Trieste bijkomstigheid is het feit dat in 2013 het 90-jarig bestaan zou worden gevierd.

26 augustus

Pastoor Henk Schoon van de oud-katholieke parochie heeft van zijn parochianen afscheid genomen met een bijzondere dienst. Later op de

middag was er voor anderen gelegenheid om hem de hand te drukken. Schoon heeft zijn parochie vanaf 1994 gediend. Hij is benoemd tot pastoor van de parochies Gouda en Schoonhoven. Zijn opvolger is emeritus pastoor Nico Schoorl. Deze is voor een jaar aangesteld.

2 september

Cultureel Centrum De Drommedaris heeft reeds een toezegging gekregen voor 2 ton aan subsidie om het gebouw opnieuw in te richten. Het geld is afkomstig van vier grote bedrijven, die een contract zijn aangegaan voor drie of vijf jaar.

10 september

Een viertal bewoners uit de directe omgeving van de Enkhuizer carillons willen met een burgerinitiatief proberen om het klokkenspel van de torens gedurende de nacht stil te zetten. Met voldoende handtekeningen willen zij de gemeenteraad dwingen de kwestie te behandelen.

11 september

Ter gelegenheid van het 65-jarig bestaan van de schildersvereniging Paulus Potter houdt deze club een expositie van werken van haar leden in het Snouck van Loosenhuis. De expositie trekt gedurende twee dagen veel publiek, dat tevens een rondgang kan maken door het monumentale pand. Tegelijkertijd toont de gemeente in het Stadhuis twee schilderijen van de schilder Piet Egmond, die oorspronkelijk uit Enkhuizen kwamen.

12 september

Een breuk in de hoofdbuis van de waterleiding in de Gerard Brandtweg heeft tot gevolg dat een groot deel van de wijken daar zonder water kwamen te zitten. In het fietspad langs die weg zat een groot diep gat. Twee fietsers gingen daar kopje onder ondanks waarschuwingen. In de binnenstad was de waterdruk sterk verminderd.

17 september

Bij de landelijke nationale brandweerfinale behaalt het Enkhuizer korps de negende plaats. Niettemin kijkt zij terug op een geslaagd kampioenschap.

23 september

Het zuidelijk deel van de vernieuwde Tom Kranenburgstraat viert na de oplevering een groots buurtfeest. De eerstgeboren baby van de straat was er ook bij. Burgemeester Jan Baas overhandigde aan de ouders een cadeautje.

1 oktober

Joke Kuijsten (66) van de Christen Unie-SGP stopt als raadslid. Zij is eerst vier jaar commissielid geweest en daarna nog zes jaar lid van de raad. De lichamelijke belasting werd haar te zwaar. Op acht 8 oktober woonde zij de laatste raadsvergadering bij. Nestor René van der Pluijm overhandigde haar cadeaus en burgemeester Jan Baas vereerde haar met de gouden gemeentespeld.

5 oktober

De bibliotheek aan het Kwakerspad zou aanvankelijk verhuizen naar het zorgcentrum aan de Molenweg. Door bezuinigingen van de gemeente gaat dat niet door. Een plan om in dit centrum een ruimte te huren voor 55-plussers bleek niet haalbaar vanwege de kosten. Op deze wijze dreigt de stad haar enige bieb in de oude binnenstad te verliezen.

7 oktober

Nog iets dat verdwijnt. Het Ierse Songfestival dat al vijftien jaar in de zomer op het Landje van Top werd gehouden. De kosten zijn groter dan de baten. Een poging om donors te vinden is mislukt.

De bedrijven die werkzaam zijn op de industrieterreinen gaan proberen om gezamenlijk beveiliging, het onderhoud, de wegbewijzing en mogelijk ook de inkoop van energie te bewerkstelligen. In Hoorn is zo'n aanpak al van kracht en werkt daar preventief.

8 oktober

De Enkhuizer Biljartvereniging Grijs-Groen bestaat 25 jaar. Een vriendenclub, aldus voorzitter Sjaak van Bleisem. Klaas Kruk, één der oprichters van toen is nog steeds van de partij.

10 oktober

Van de Raad van State hoeven de plannen van het zorgcentrum aan de Molenweg niet gewijzigd te worden. De bezwaren van omwo-

nenden tegen het gewijzigde bestemmingsplan, zoals bezwaren tegen de hoogte, de parkeerproblemen en het verkeer werden door de Raad niet ontvankelijk verklaard.

17 oktober

Sinds gisteren telt het Genootschap Kaap Hoornvaarders twee nieuwe leden. Het zijn Edwin Visser en zijn zus Tanja. Zij kregen de penning en het certificaat als zeezeilers, die Kaap Hoorn, het zuidelijkste puntje van Zuid Amerika hebben gerond.

28 oktober

De voorzitter van de winkeliersvereniging Winkelhart pleit voor het aanleggen van inbraak- en vandalismedossiers. Vandalisme is schering en inslag in de Westerstraat. Hij wil meer politie en minder stadswachten.

29 oktober

Vanavond viert de Freetime Old Dixiejassband het veertigjarig jubileum in De Nieuwe Doelen met een aantal gastoptredens. De band speelde ook veel in het buitenland, zelfs in New Orleans. Het repeteren gebeurt in de winkel van de Fa. De Wit in de Westerstraat.

2 november

Door een besluit van de Hoge Raad dat gemeenten geen legeskosten mochten innen voor een ID-kaart, moet Enkhuizen nu € 58.000 terugbetalen. Dat geldt voor personen, die tussen 7 oktober 2010 en 22 september 2011 een kaart aanvraagden. Om te voorkomen dat iedereen

een verzoek tot terugbetaling zou indienen, werd de wet 'gerepareerd'. De gemeente krijgt wel compensatie van de overheid.

3 november

Op 76-jarige leeftijd overlijdt Jan Sachs, bekend kroegbaas van het café Alladinbar aan de haven. Veertig jaar lang runde hij het café met spectaculaire taferelen. Het kon hem niet gek genoeg.

4 november

Op de Gependam opent Ronald Plasterk (PvdA kamerlid) de vijftiende beurs voor Klassieke Schepen. Negentig van dergelijke vaartuigen, maar ook andere modellen, zijn niet alleen te bezichtigen, maar ook te koop. 'De belangstelling was gedurende drie dagen groot, ook van buitenlanders,' aldus organisator Thedo Fruithof.

9 november

De ANWB heeft de gemeentelijke camping Enkhuizerzand beoordeeld. De uitslag is cijfer 8,8. De beheerders Fred Verver, sinds 1960, en zijn broer Henri, sinds 1988, zijn trots op deze hoge waardering.

Judith Karreman, secretaris van het Nutsdepartement Enkhuizen, wordt geëerd met de erepenning door voorzitter Ton Dekker. Zij verzorgt al 25 jaar het secretariaat met verve. Verder regelt zij de diverse activiteiten die het Nut onderneemt. Het departement werd hier in Enkhuizen opgericht in 1798.

10 november

Een kleine meerderheid van de raad, - SP, PvdA, CU-SGP en Groen Links-. wil af van de zwijgplicht over het Sociaal Medisch Centrum, opgelegd door het college van B & W. VVD-D66, Nieuw Enkhuizen en CDA stemden tegen. In december komt de kwestie op de raadsagenda.

11 november

Daar zijn ze dan: de Henkuzertjes. Paaltjes met het stadswapen om ongewenst parkeren op stoepen te voorkomen. De Kaasmarkt/Noorder Havendijk had de primeur, daar onthulde wethouder Kok het eerste paaltje. In het Wilhelminaplantsoen werden drie verkeersbelemmerende paaltjes geplaatst. Ze werden alras omgezaagd, maar er werden weer drie nieuwe geplaatst. Eén daarvan is alweer verdwenen.

De PKN-kerk heeft een nieuwe predikant. Hij en is op deze datum in het ambt bevestigd. Ds. Henk Haandrikman vervult de vacature die is ontstaan na het vertrek ds. I. Otten. Hij heeft zijn intrek genomen in de oud-katholieke pastorie aan de Breedstraat.

Het wordt zo langzamerhand traditie: de St. Maartenoptocht die start met een bedelaar op de stoep van het Stadhuis. Daar ontvangt hij van de heilige een stuk van diens mantel om zich te warmen. Tenslotte gaat de optocht naar het Boschplein voor de warme chocola en daarna gaat de langs de huizen langs.

14 november

Het Toonkunstkoor bestaat 175 jaar en viert dit met een concert in de Zuiderkerk. Een dichtersgroep uit Hoorn had gedichten geschreven aan de hand van de muziek. Deze gedichten waren opgenomen in het tekstboekje. En uiteraard was er een klassiek programma.

Aan het slot reikte burgemeester Baas twee erepenningen uit aan voorzitter Elly Groot, één was de stadspenning en één Koninklijk eremetaal.

Nooit geweten dat je op de Algemene Begraafplaats niet mocht fietsen, maar het schijnt toch te gebeuren. Binnenkort wordt het verboden. In de nieuwe beheersverordening van het kerkhof zal een fietsverbod worden opgenomen.

In De Nieuwe Doelen wordt een vogelshow gehouden, niets bijzonders, dat gebeurt elk jaar. Maar nu kon het wel eens de laatste show zijn van de Enkhuizer vogelvereniging P.I.E.T., die dit jaar het 75-jarig bestaan herdenkt. De club telt nog maar veertig leden. Er zijn fusiebesprekingen gaande met de Streker Vogelvrienden met 120 leden. 'Samen zijn we sterker,' aldus de voorzitter van P.I.E.T.

19 november

Het parkeerleed is nog niet geleden. De gemeente wil 528 walkantvergunningen opheffen. Dat levert evenzo veel parkeerplaatsen op. De gemeente bezit er 317 en particulieren 211.

Men hoopt zo de parkeerdruk in de stad beter te kunnen verdelen. Iedere vergunninghouder kan dus ook gebruik maken van een particuliere walkant. Waarschijnlijk tot ongenoegen van de bezitter van zo'n walkant.

23 november

Wie van zwemmen houdt, moet vanaf 3 december tot en met 26 december naar het zwembad De Kloet in Grootebroek. Oorzaak: roestvorming in het Enkhuizerzandbad, veroorzaakt door ijzerdeeltjes. Het Enkhuizerbad wordt dus onder handen genomen. Tegelijkertijd worden de lampen onder water vervangen door led-verlichting en verder wordt de automatisering verbeterd.

24 november

Groen Links ziet een mogelijkheid tot lang parkeren bij de zeemuur en wel aan de voet van die muur bij de doorgang naar het Wilhelminaplantsoen. De gemeente zelf zoekt naar plekken voor 250 auto's om parkeren mogelijk te maken. Verder denkt zij aan parkeren bij camping De Vest of langs de Prins Bernhardlaan achter de bomen van het Juliana-plantsoen.

1 december

Op de woensdagmarkt verdwijnt er weer een bekend gezicht. Piet Boeder (60) uit Andijk stopt met zijn plantenhandel. Lichamelijk ongemak noopt hem hiertoe. Hij was sinds 1978 een vertrouwd gezicht op de woensdag. Wel 'markt' hij nog in Medemblik en Bovenkarspel.

3 december

Enkhuizen ligt volgens een 'koop-sommenonderzoek' achter bij de omzet in Stede Broec, daar is de omzet 112 miljoen. De haringstad zet 39 miljoen minder om. Enkhuizen heeft 178 winkels en Stede Broec 125, maar in het winkeloppervlak is in Stede Broec groter.

7 december

De gemeenteraad heeft besloten dat de straten Melkmarkt, Kreupeltje en H.J. Schimmelstraat tot 2015 open moeten blijven voor het autoverkeer. Voorts moet het college van B&W uiterlijk 2012 met een concreet plan komen tot invoering van een plan tot betaald parkeren in de binnenstad.

Wilgaerden en Welwonen zijn in gesprek gegaan met projectontwikkelaar De Nijs over de prijs die laatstgenoemde vraagt voor de vijftig zorgwoningen aan het Sociaal Medisch Centrum in de Vijzelstraat. De prijs die hiervoor gevraagd wordt is te hoog voor beide zorggroepen. Welwonen wil ook niet meebetalen aan de parkeergarage. Onze bewoners maken daar geen gebruik van, is haar commentaar.

In het Medisch Centrum aan de Molenweg bestaat de kans dat er een röntgenvoorziening komt. Het Westfries Gasthuis ziet daartoe kansen met steun van de gemeente Enkhuizen. Men hoeft dan niet meer naar Hoorn voor een röntgenopname.

9 december

De sfeerverlichting in de binnenstad is dit jaar wat later opgehangen dan men gewend is. Maar nu hangt het er toch. Heks Hupsakee arriveerde per bezemsteel om met een toverspreuk de lichtjes te ontsteken en werd daarbij geholpen door kinderen en hun ouders. De kinderen kregen een kleurplaat en wie de mooiste kleurplaat maakt, kan een kaartje winnen voor Sprookjeswonderland. Ook op de Dijk, Schepenwijk en Koperwiekplein brandt feestverlichting.

12 december

De gemeente zal € 565.000 uittrekken voor de uitbreiding van de RSG. Directeur Bram Sluis is blij met deze vergroting, maar dat zal in 2012 nog niet gebeuren. Wel zal het gebouw in 2013 klaar zijn. En dan is de school 'echt af'.

15 december

Eelco Fijma is veertien jaar fractievoorzitter geweest van de PvdA. Hij stopt ermee wegens verandering van werkkring. Hij heeft een baan als jurist bij de gemeente Steenwijkerland en reist dagelijks op en neer, dat kost hem veel tijd. Tijd, die hij niet meer kan vervullen als fractievoorzitter in de gemeenteraad.

16 december

Het geldbedrag dat nodig is voor het cultureel centrum De Drommedaris lijkt een succes te worden. Met negen sponsors werd een contract afgesloten. De provincie zal vier

ton bijdragen. Totaal is er 3,2 miljoen euro nodig voor de verbouwing en modernisering van het gebouw. Men hoopt in 2012 in het eerste kwartaal te beginnen.

Ook het huisje tegen de Westerkerk, de Costerije, zal gerestaureerd worden. Eigenaar Stichting Westerkerk ontving hiervoor € 25.000.

Eigenaresse en uitgever van de Enkhuizer Almanak, Fransje Jongert, mag zich een blij mens noemen. In een televisie-uitzending van Paul de Leeuw bood TV-Sinterklaas Bram van der Vlugt de komiek een Enkhuizer Almanak aan. De verkoop van het boekje schoot meteen omhoog en stond in de Toptien van de best verkochte boeken.

Kerkgebouwen verwisselen van eigenaar. De Gereformeerde kerk, ook wel de Ontmoetingskerk genoemd, is verkocht aan de Gereformeerde Gemeente Enkhuizen/Andijk. Door deze verkoop komt het kerkgebouw aan de Wegjes in handen van de federatiegemeente Levend Water. De gereformeerden en hervormden gaan als PKN-gemeente naar de Zuiderkerk per 1 april 2012. Deze kerk moet nog een inpanning verbouwing ondergaan.

17 december

Vanavond is het weer Lichtjesavond. Het was ideaal weer en er was veel belangstelling op straat en in de kerken. In de Zuider Havendijk zwommen zwanen, geen echte, dat

wel. Er zouden ook nog golven opgewekt worden, maar de motor die dit moest veroorzaken raakte defect en dus bleef het water kalm in de oudste haven van de stad. Alle bewoners in dit stadsdeel hadden weer hun best gedaan om de avond te doen slagen.

19 december

Burgemeester Jan Baas reikt aan Ernst Bakkenes de Koninklijke onderscheiding verbonden aan de Orde van Oranje Nassau uit. De gedecoreerde kwam in 1984 bij de Enkhuizer Brandweer. Sedert 1996 begeleidde hij de jeugdbrandweer. Hij was tevens bevelvoerder van het korps. Bakkenes gaat nu met functi-oneel leeftijdsontslag.

20 december

Incotect, zaadcoating, wil uitbreiding van de gebouwen ten zuiden van het Westeinde. Het bedrijf huurt al enige tijd ruimte bij andere bedrijven. Maar een vergroting laat nog even op zich wachten. De projectontwikkelaar geeft niet toe aan verkoop van grond aan Incotect en deze laatste wil geen grond aankopen tegen woningbouw prijzen. De gemeente heeft dit zuidelijke gebied bestemd als toekomstige woonwijk.

23 december

Voor de derde maal in successie verschijnt er weer een Kroniek van Enkhuizen. Met wetenswaardigheden uit de jaren 1950-1960. De krant is gratis en op verschillende adressen verkrijgbaar.

24 december

De gymnastiekverenigingen Vek-Wik en Dindua gaan samenwerken. In 2012 wordt de eerste stap gezet. De noodzaak om samen verder te gaan is dat het steeds moeilijker wordt om vrijwilligers en bestuursleden te vinden die de kar willen trekken.

Ze zijn verwijderd: de bordjes die het zwemmen in de grachten verbiedt. Eindelijk, en zeg nou zelf, wie haalt het in zijn hoofd om nu nog te gaan zwemmen. Nee, dan maar op naar de Nieuwjaarsduik.

27 december

De Enkhuizer Simon Nanne Groot van het zaadbedrijf East-West in Thailand ontvangt een Thais eredoctoraat. Zijn bedrijf heeft een sterke positie in het verbeteren van groentezaden.

28 december

De 99e Eerste Dag Enveloppe Enkhuizen wordt uitgereikt t.g.v. de volière in het Wilhelminaplantsoen. Deze actie begon in 1984, maar loopt nu ten einde. Nog één enveloppe zal er verschijnen en dat is dan de 100e. Peter de Lange en Ger van Dijk zijn de oprichters geweest en al die enveloppen waren van hun hand.

28 december

Burgemeester Jan Baas en Jos Bootsma van Parkmanagement hebben een samenwerkingsovereenkomst getekend. Doel is de kwaliteit te verbeteren van de bedrijventerreinen Schepenwijk en Krabbersplaat.

Onderdelen van de samenwerkingsovereenkomst zijn het onderhoud, cameratoezicht en beveiliging.

De Algemene Begraafplaats heeft soms te maken met bijzondere situaties en wel met de graven van ereburgers. Zo'n graf wordt als regel onderhouden door een persoon die het onderhoud betaalt. Maar wat als die zich terugtrekt en ruimen niet is toegestaan? De gemeente zou dan het onderhoud voor haar rekening moeten nemen en daar voorziet de verordening voor de begraafplaats niet in. Aan de raad de beslissing.

30 december

Voor de renovatie van de Drommedaris hebben het Bouwfonds Nederlandse gemeenten en het Prins Bernhardfonds samen 30.000 euro geschonken. Aan garanties is al 6 ton binnen. Met de verbouw en verbetering van de zalenaccommodatie is totaal 3,2 miljoen gemoeid, de gemeente neemt 1,4 miljoen voor haar rekening.

In 2013 moet de Librije van de Westerkerk weer geopend zijn voor de terugkeer van haar boekenschat. De boeken zijn momenteel nog bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

De Librije voldoet nog niet aan de eisen van de Nederlandse staat voor opslag, zoals klimaatbeheersing, brand- en inbraakpreventie. De kosten hiervan zijn 100.000 euro, waarvan reeds 70% binnen is.

31 december

In Noord ligt het buurtbos, uitgaansgebied voor wandelaars en natuurlijk voor de daar wonende bevolking. Maar sedert de gemeente een parcours heeft aangelegd voor mountainbikers op verzoek van Wielervereniging West-Frisia is de situatie nogal veranderd. Volgens een actievoerster worden de wandel- en fietspaden stuk gereden. Na een wedstrijd in december ligt het bos er ‘belabberd’ bij. Er is een brief met klachten aan de gemeente gezonden, aldus de actievoerster. ■

Correctie op Steevast 2011

Op 10 december 2010 overleed niet Joop van Keulen, maar Jaap. Met excuus.

E.C.de Vries